T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI VE BU POLİTİKANIN KAFKASLARA ETKİSİ

Fatih GÜLAÇTI
Yüksek Lisans Tezi
Strateji Bilimi Anabilim Dalı

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

Gebze
2013

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI VE BU POLİTİKANIN KAFKASLARA ETKİSİ

Fatih GÜLAÇTI

Yüksek Lisans Tezi

Strateji Bilimi Anabilim Dalı

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

Gebze

2013

YÜKSEK LİSANS TEZİ JÜRİ ONAY SAYFASI

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25/04/2013 tarih ve 2013/13 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 13/05/2013 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Fatih GÜLAÇTI'nın tez çalışması oybirliği ile Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE
(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

ÜYE : Doç. Dr. Cemal ZEHİR

ÜYE : Doç. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../20... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: RUSYA FEDERASYONUNUN ENERJİ POLİTİKASI VE BU POLİTİKANIN KAFKASLARA ETKİSİ

YAZAR ADI: FATİH GÜLAÇTI

İnsanlık tarihi boyunca ulusların birbirleriye olan ilişkilerinde bir ya da birden fazla kavram önemli rol oynamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra hammaddeye ve bunun işlenmesi için de enerjiye ihtiyaç duyulmuştur. Enerji 21. yy.'da ulusların gelişmişlik derecesinin baş parametresi olmuştur.

Çalışmamızda, Dünya'nın başta doğalgaz olmak üzere, enerji üretiminde ve ihracında önde gelen ülkelerinden olan Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları ele alınmıştır. Öncelikle enerjinin tanımı ve enerji politikalarının gerekliliği ele alınmış, daha sonra ise çalışmamıza konu olan Rusya Federasyonu'nun enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarından bahsedilmiştir.

Gelişme bölümünde, Rusya'nın izlediği enerji politikasının tarihsel süreci ve enerji güvenliği ele alınmıştır. Ayrıca Sovyet öncesi ve sonrası Rusya Federasyonu'nun dış politikası incelenmiş ve ileriki konular için ön bilgiler verilmiştir. Bunun yanında kısaca Rusya'nın Kafkas Stratejisi'ne de değinilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde ise Kafkas bölgesinin jeopolitik önemi anlatılmış ve bu coğrafyada yaşayan etnik grupların tanımı yapılarak, gerek kendi aralarında gerekse Rusya ile olan çatışmalarından bahsedilmiştir. Sonuç olarak, Kafkas bölgesinde olan çatışmaların, enerji ve özellikle Rusya'nın enerji politikasıyla olan paralelliliği masaya yatırılmıştır. Bu yakınlıkla ilgili güncel tartışmalarla konu desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Politikaları, Rusya Federasyonu, Kafkasya

ABSTRACT

TITLE OF THESIS: ENERGY POLICIES OF RUSSIA FEDERATION AND THE EFFECTS OF THIS POLICIES ON THE CAUCASUS

AUTHOR: FATİH GÜLAÇTI

Throughout the history of humanity one or more notions have played an important role in relations between nations. Especially after the industrial revolution, there aroused a necessity for raw material, and so for the energy to machine raw materials. Energy, has become the leading parameter that shows the nations' development level in 21th century.

In this work, Russia Federation's energy policy, which is amongst the leading energy producer and exporter in the world especially in natural gas, has been dealed. First of all, the definition of energy and the necessity for energy policies have been discussed, and then energy sources and energy transportation lines of Russia Federation have been told.

In the development part, the historical process of energy policy of Russia has been mentioned. Furthermore, international policy of Russian Federation before and after Soviet times has been inspected and pre-informations have been given for latter issues. In addition to this, Caucasian Strategy of Russian Federation has been mentioned.

In the result part of thesis, jeopolitical importance of Caucasian territory has been told and by defining the ethnic groups living in this geography, the conflict between the groups and Russia has been mentioned. Finally parallelism between the conflict in Caucasian territory and energy, especially Russia's energy policy has been discussed. This connection has been supported by current developments.

Key Words: Energy Policies, Russia Federation, Caucasian

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı hazırlamamda, yüksek lisans öğrenimim süresince şahsımın Kafkasya Coğrafyasına olan ilgisini arttıran ve samimi duygu ve düşüncelerini benimle paylaşan Değerli Danışman Hocam Sn. Doç Dr. Okan YEŞİLOT'a, bu coğrafyada yaşanan olaylara enerji-politik bir gözle bakmamı sağlayan Kıymetli Hocam Sn. Prof. Dr. Beril TUĞRUL'a, tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen Değerli Hocalarım Sn. Prof. Dr. Salih AYNURAL ve Sn. Doç. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU'na teşekkürlerimi borç bilirim.

Çalışmanın çeşitli aşamalarında bana destek olan Sn. Eser ÜNLÜ'ye, Sn. Mehmet ÇENGEL'e, Sn. Tayyib BOSNALI'ya, ve nihayetinde varlıklarıyla huzur duyduğum tüm dostlarım ile gurur duyduğum mümtaz ailem ve kıymetli kardeşim Şule'ye şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR DİZİNİ x

ŞEKİLLER DİZİNİ xi

TABLOLAR DİZİNİ xiii

1. GİRİŞ 1

2. ENERJİ TÜRLERİ ve ENERJİ POLİTİKALARI 4

2.1. Enerji ve Enerji Türleri 4

2.2. Enerji İhtiyacı ve Rekabeti 8

2.3. Küresel Çevre ve Küresel Enerji Güvenliği Sorunu 13

2.4. Enerji Hukuku 18

3. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI 21

3.1. Rusya Federasyonu’nun Enerji Kaynakları 21

3.1.1. Doğalgaz 22

3.1.2. Petrol 26

3.2. Rus Enerji Politikasında Tarihsel Süreç 30

3.3. Rusya Federasyonu’nda Enerji İhracatı ve Arz-Talep Analizi 33

3.3.1. Doğalgaz Boru Hatları 39

3.3.1.1. Yamal-Europe DGBH 39

3.3.1.2. Güney Akım 41

3.3.1.3. Genişleyen Mavi Akım 43

3.3.1.4. Nord Stream (Kuzey Akım) 47

3.3.2. Petrol Boru Hatları 48

3.3.2.1. Drujba Petrol Boru Hattı 48

3.3.2.2. Baltık Boru Hattı Sistemi 49

3.3.2.3. Genişleyen Tengiz-Novorossisk Petrol Boru Hattı 51

3.3.2.4. Bakü-Novorossisk Petrol Boru Hattı 52

3.3.2.5. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı 53

3.3.2.6. Kharyaga-İndiga Petrol Boru Hattı 55

3.4. Enerji'de Rus Hakimiyeti ve Enerji Güvenliği 55

3.4.1. RF Açısından Enerji'nin Önemi 55

3.4.2. Enerji'de Rus Hegomanyası ve Küresel Rekabet 58

3.4.2.1. Transneft ve Rosneft 62

3.4.2.2. GAZPROM 64

3.4.3. Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği 67

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASI ve KAFKASLAR'DAKİ ROLÜ 70

4.1. SSCB Dönemi ve SSCB Sonrası Rus Dış Politikası 70

4.1.1. SSCB Dönemi Rus Dış Politikası 71

4.1.1.2. SSCB'nin İlk Yıllarında Rus Dış Politikası 72

4.1.1.2. Soğuk Savaş Dönemi Rus Dış Politikası 74

4.1.1.3. Soğuk Savaş Sonlarına Doğru Rus Dış Politikası 78

4.1.2. Sovyet Sonrası Rus Dış Politikası 79

4.1.2.1. Gorbaçov ve Yeni Düzen 80

4.1.2.2. Rusya'da Yeltsin Dönemi ve "Yeni Konsensüs" 83

4.1.2.2. Dış Politikada "Putin Devrimi" 85

4.2. Rusya Federasyonu Dış Politikası'nın Ana Hatları 90

4.2.1. Rusya-NATO ilişkileri 90

4.2.2. "Yakın Çevre" Politikası 94

4.3. Rusya Federasyonu'nun Kafkas Stratejisine Genel Bakış 96

5. RUSYA FEDERASYONU'NUN KAFKAS ve ENERJİ POLİTİKALARINDAKİ BELİRGİN PARALELLİK 101

5.1. Kafkasların Jeopolitik Önemi 101

5.2. Kafkas Coğrafyasında Çatışma Alanları 105

5.2.1. Kafkasya'da Yaşayan Halklar 105

5.2.1.1. Abhazya 111

5.2.1.2. Adigey Cumhuriyeti 112

5.2.1.3. Karaçay-Çerkes 113

5.2.1.4. Kabardey-Balkar 114

5.2.1.5. Kuzey Osetya 116

5.2.1.6. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti 117

5.2.1.7. İnguşetya 118

5.2.1.8. Dağıstan 119

5.2.2. Kafkasya'da Çatışma Alanları 120

5.2.2.1. Güney Kafkasya'da Çatışma Alanları 121

5.2.2.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu 122

5.2.2.1.2. Güney Osetya Savaşı 125

5.2.2.1.3. Abhazya Sorunu 127

5.2.2.1.4. Acaristan Sorunu 129

5.2.2.2. Kuzey Kafkasya'da Çatışma Alanları 131

5.2.2.2.1. Çeçenistan Savaşı 132

5.2.2.2.2. Kabarday-Balkar'daki Sorunlar 135

5.2.2.2.3. Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde Baş Gösteren Sorunlar 136

5.2.2.2.4. Kuzey Osetya-İnguşetya Anlaşmazlığı 139

5.2.2.2.5. Dağıstan'da Meydana Gelen Etnik Çatışmalar 141

5.3. RF Enerji Politikasının Kafkas Bölgesinde Değişen Dengeler Bağlamında Düşündürdükleri ve Güncel Yaklaşımlar 144

6. SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME 149

KAYNAKÇA 152

ÖZGEÇMİŞ 167

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
CPC	: Caspian Pipeline Consortium
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
KBC	: Kabardey-Balkar Cumhuriyeti
KÇC	: Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
RF	: Rusya Federasyonu
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SFSC	: Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia

ŞEKİLLER DİZİNİ

		Sayfa
2.1.	**:** 2009 sonu itibariyle Dünya Pertrol Rezervi (Milyar varil)	7
2.2	**:** 2009 Yılı İtibariyle Dünya Enerji Tüketiminin Kaynaklara Dağılımı	9
2.3.	**:** Bölgeler Bazında 2009 Sonu İtibariyle Dünya Doğalgaz Üretimi (Trilyon m3)	10
3.1.	**:** RF'nin Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervlerinin Harita Gösterimi	23
3.2.	**:** RF'nin Doğalgaz Üretimi (Milyar feet3)	24
3.3.	**:** RF'nin Doğalgaz Tüketimi (Milyar feet3)	25
3.4.	**:** RF'nin Doğalgaz Rezervleri (Milyar feet3)	25
3.5.	**:** RF'nin Doğalgaz Net İthalat/İhracat (Milyar feet3)	26
3.6	**:** Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgelere Göre Oranı (%)	27
3.7.	**:** RF’nin Toplam Petrol Üretimi, Tüketimi ve Kanıtlanmış Rezervi	29
3.8.	**:** RF'de Petrol Endüstrisinde 20 Yıllık Süreç ve Gelişmeler	40
3.9.	**:** Sovyet Sonrası RF'nin Gayrisafi Yurtiçi Hasılasındaki Değişmeler (Milyar $)	41
3.10.	**:** Yamal-Europe Doğalgaz Boru Hattı	44
3.11.	**:** Güney Akım ve Mavi Akım Projeleri	46
3.12.	**:** Mavi Akım Projesi	49
3.13.	**:** Nord Stream (Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı)	50
3.14.	**:** Druzhba Petrol Boru Hattı	51
3.15.	**:** Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS)	53
3.16.	**:** Tengiz- Novorossiisk Ham Petrol Boru Hattı	54
3.17.	**:** Bakü-Novorossiisk Boru Hattı	57

Sayfa

3.18.	**:** Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) Ham Petrol Boru Hattı	59
3.19.	**:** Petrol Fiyatları ve Ticaret Dengesi	65
3.20.	**:** Rusya'dan Ham Petrol İthal Eden Ülkeler (Günlük/Bin Varil)	107
3.21.	**:** Gazprom Doğalgaz Üretimi (Milyar m3)	113
5.1	**:** Kafkasya Bölgesi	115
5.2.	**:** Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazya	120
5.3.	**:** Kuzey Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetler	108
5.4.	**:** Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Kuzey Kafkasya'daki Yeri.	112

TABLOLAR DİZİNİ

		Sayfa
2.1.	**:** Bölgelere Göre Dünya Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri	13
2.2.	**:** Enerji Güvenliği'ne Kaynaklar Açısından Yaklaşım	17
3.1.	**:** RF'nin Yıllar Bazında Doğalgaz Üretim Tüketim ve Kanıtlanmış Rezervleri	24
3.2.	**:** 1999-2009 Yılları Arası RF'nin Günlük Petrol Üretimi (Günlük Varil Sayısı x 1000)	28
3.3.	**:** Avrupa Ülkelerinin Rus Gazına Bağımlılıkları (2007)	36
3.4.	**:** Dünya'da Başlıca Doğalgaz Üreticileri, Üretimleri ve Payları	37
3.5.	**:** Rusya Federasyonu'nun BDT Ülkeleri Dışında Tahmin Edilen Doğalgaz İhracatı (Milyar m3)	38
5.1.	**:** Azerbaycan'da Son 50 Yılda Meydana Gelen Demografik Değişim	112
5.2.	**:** Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin Yıllara Göre Etnik Nüfus Dağılımı	118
5.3.	**:** İnguşetya Cumhuriyeti'nde Etnik Nüfus Dağılımı	123
5.4.	: Dağıstan'da Demografik Dağılım	124

1. GİRİŞ

Enerji, toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir kavramdır. Sanayi Devrimi'nden sonra önce buharlı makineler için kömüre gereksinim duyulmuş ve kömür, I. Dünya Savaşı'nın enerji-politik tarafını oluşturmuştur. Daha sonradan devrin küresel güçleri, enerjiyi çeşitlendirmek ve üretimde maksimizasyonu gerçekleştirmek adına yeni kaynaklar arayışına girmişlerdir. 20. yy.'da özellikle petrol, en gözde enerji kaynağı olarak dünya siyasi tarihinde yerini almış, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da enerji-politik nedeninin açıklanmasında bizlere ipucu vermiştir.

Rusya Federasyonu, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dünyanın önde gelen havzalarına sahiptir. RF, Dünya doğalgaz üretiminde ilk sırayı alırken, petrol üretiminde 2, elektrik üretiminde 4. ve kömür üretiminde ise 5. sırada yer almaktadır. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonra Soğuk Savaş'ın ağır hasarlarını onarmaya çalışan Rusya için bu enerji kaynakları adeta “can simidi” görevi görmüştür. Soğuk Savaş Rusya'ya pahalıya mal olmuş ve Sovyetler Birliği parçalanırken Rusya Federasyonu'na bir enkaz devretmiştir. İlk iş olarak hantal durumda olan devlet kurumları hızla özelleştirilmiş ve ülkenin iç ve dış sorunlarına yönelik, politika ve doktrinler ortaya atılmıştır.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden sonra hızla bir değişim süreci içine giren Rusya Federasyonu, çalışmamızın da konusunu kapsayan enerji bağlamında bir takım yeni stratejiler geliştirerek Rusya'nın ekonomik kalkınması sağlamıştır. Avrupa Birliği, Baltık, Asya ve Pasifik ülkelerine yaptığı enerji yatırımlarıyla, bu sektörde dünya lideri konumuna gelme hedefini pekiştirmiştir. Rusya'nın dünyaya kendini kabul ettirme stratejisi böylelikle “ideoloji” değil, “boru hatları” olmuştur.

Rusya'nın enerji politikalarını Kafkaslar'dan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çarlık Döneminden beri süre gelen sıcak denizlere inme arzusu için Kafkas coğrafyası RF için günümüzde de oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Orta Asya'ya açılan bir kapı olmakla birlikte, Hazar Havzası'nın kontrolü için Kafkaslar

stratejik bir konuma sahiptir. RF, gerek Kuzey Kafkasya'da gerekse Güney Kafkasya'da (Transkafkasya) izlediği politika itibariyle, bölgeyi AB ve ABD gibi batılı güçlere kaptırmama düşüncesindedir. Bölge ülkeleri üzerinde çeşitli sebeplerden dolayı baskı oluşturarak, kendi hâkimiyetini devamlı kılmak istemektedir.

Kafkasya, coğrafi konumu itibariyle dağlık bir arazi yapısına sahip olup asırlar boyu Kafkas Halkına ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgede onlarca farklı etnik grup yaşamakta ve yine onlarca farklı dil konuşulmaktadır. Kafkasya'da yaşayan toplulukların çoğu Müslüman olmakla birlikte Hıristiyan ve diğer dinlere mensup gruplar da varlığını sürdürmektedir. Bölge adeta kaynayan bir kazandır. Özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra Özerk Cumhuriyetler olarak RF'ye bağlanan Kafkas devletleri, gerek kendi aralarında gerekse Federasyonla zaman zaman çatışmalar ve sorunlar yaşamaktadırlar. Bunun temelinde yatan asıl sebep, bu halkların zorla bir araya getirilip bir çatı altında ve baskı altında aşamaya zorlanmasıdır.

Rusya, bu politikayla bölge Topluluklarını çatıştırıyor ve bir araya gelip güçlü bir devlet kurarak Rusya'nın isteklerine olumsuz karşılık verme durumuna karşı önlem almaktadır. Bazen de Çeçenistan örneğinde olduğu gibi bağımsızlık isteyen yerel devletlere, tüm imkânlar seferber edilerek sert müdahalelerde bulunmaktadır. RF, Güney Kafkasya'da da Azerilere karşı Ermeniler'i, Gürcüler'e karşı da Abhaz ve Güney Osetler'i destekleyerek, bölgedeki askeri varlığını meşrulaştırma eğilimine girmektedir.

Bütün bu gelişmeleri göz önüne aldığımızda Kafkaslardaki etnik çatışmaların Rusya'nın enerji politikasının bir parçası olduğunu görmemiz hiçte zor değildir. Çatışma alanlarını dikkatle incelediğimizde ya enerji kaynaklarının ya da enerji nakil hatlarının üzerinde olduğunu görmekteyiz. Gelecekte enerji tekeli oluşturmak isteyen Rusya Federasyonu için Kafkaslar'ı kontrolü altında tutması bir zorunluluk halini almıştır. Bu doğrultuda ilerleyen zamanlarda ne gibi olaylarla karşılaşacağımızı da hiç şüphesiz zaman gösterecektir.

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel anlamda “enerji” ve “enerji politikaları” kavramı ele alınmaktadır. Enerjinin gerekliliğine ve

enerjinin ulusların hem siyasi hem de ekonomik güçlerine olan bariz etkilerine değinilmiştir. Bu çerçevede enerji güvenliği ve enerjinin küresel rekabetinden de bahsedilmiştir.
İkinci bölümde ise Rusya Federasyonu'nun genel olarak enerji politikaları, ülkenin sahip olduğu kaynaklar, boru hatları ve dış politika yaklaşımı çerçevesinde açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Kafkas coğrafyasındaki Rus varlığı, geçmişten günümüze incelenerek RF'nin dış politika ekseninin ana hatları detaylandırılmıştır. Kafkas stratejisinin Soğuk Savaş sonrasında artan popülerliğinden ve giderek artan öneminden bahsedilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise Kafkasya'da yaşayan halklar ve var olan devletler ele alınarak bunların aralarındaki sorun ve çatışmalar anlatılmıştır. Buradan yola çıkarak RF'nin bu çatışmalardaki rolü, enerji bağlamında değerlendirilmiştir.

2. ENERJİ TÜRLERİ ve ENERJİ POLİTİKALARI

2.1. Enerji ve Enerji Türleri

Hızla değişmekte olan dünyamızda gerek ulusal gerekse uluslararası politikaların belirleyicisi olarak enerji kavramı ön plana çıkmaktadır. Öyle ki; enerji ve enerjiyle alakalı bir takım gelişme ve olgular uluslararası siyaseti belirlemekte ve hatta bazı çatışma ve olası savaşlara da sebebiyet vermektedir. Peki, bunca önemli sorumluluklar yüklediğimiz "Enerji" kavramına böylesine kilit özelliklere sahip bir kimlik veren ana etkenler nelerdir? İşte bu soruya bulacağımız cevap, küreselleşen dünyamızın gerçeği olan enerji ihtiyacının ne denli ulusların iç ve dış politikalarını etkilediğini bizlere gösterecektir.

Enerji, devletlerin ekonomik ve sosyal gelişimlerinin sürükleyici unsuru ve ana gereksinimi olduğundan, bu politikanın belirleyicileri de, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yollardan bulmak ve bu kaynakları da mutlaka çeşitlendirmek durumundadırlar. Ayrıca ülkeler, sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde eskiden kalma geleneksel enerji kaynaklarının kullanımının ve teknolojide geri kalmış yöntemlerle enerji kaynaklarına ulaşmanın meydana getirdiği çevresel tahribatı da asgariye indirmek durumundadırlar (Dikkaya, 1999, s.33). Şüphesiz bu anlayış, var olan kaynakların gelecek nesillere yetecek biçimde kullanılmasını sağlayacaktır.

Klasik üretim faktörleri arasına son zamanlarda teknolojik gelişmişlik ve enerji unsuru da girmiştir. Devamlı artan dünya nüfusu, yükselen sanayileşme oranı ve insanoğlunun konfor isteği, enerjiye olan talebi giderek arttırmaktadır. Ayrıca, ekonomik yapı az gelişmiş bir özellik gösteriyorsa ve sermaye birikimi yeterli değilse enerjiye ihtiyaç daha fazla önem kazanır. Dolayısıyla enerji, toplumun yaşam standartlarının ve refahının yükseltilmesinde önemli paya sahiptir (Aydın, 1999, s.6). Öyle ki günümüzde yıllık enerji üretimi veya tüketimi ülkelerin medeniyetlik ölçüsünü göstermekte bir parametre veya bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu

nedenle, gelişmenin sürükleyici öğesi olan enerjinin sağlanması modern toplumların kalkınmalarının sürdürülebilirliği için çok önemlidir.

Enerji kaynakları oldukça çeşitlidir ve her enerji kaynağı aynı oranda kullanılmaz. Enerji kullanımında farklı kaynaklardan yararlanmak veya farklı tercihlere yönelmek değişik nedenlere bağlanabilir (Tuğrul, 2003);

1- Coğrafik,
2-Ekonomik
3- Emre Amadelik
4- Teknolojik
5- Çevresel

Enerji kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanmada yukarıda bahsettiğimiz faktörlerin göz önünde bulundurulması öncelikli hedeflerdir. Günümüz küresel rekabet şartları altında en isabetli politikayı belirlemede ülkenin bulunduğu konumun coğrafi şartlarını göz ardı etmeden enerji kaynaklarının yakınlık derecesi hakkında bilgi sahibi olmak ve ona ulaşmada en ekonomik ve rasyonel kararı vermek gereklidir. Ayrıca enerjiye ulaşımda emre amadelik te şarttır. Öyle ki sosyal ve ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olan enerjiye her zaman ulaşılabilir olması yani “emre amade” olması politik bir gerekliliktir. Bu bakımdan karar vericiler mutlaka enerji kaynaklarını çeşitlendirmede çaba sarf etmeli ve muhtemel enerji kaynakları kaybını asgariye çekebilmek adına farklı alternatif kaynaklara da ulaşabilmelidir. Yine bu politikayı belirlerken kaynakların günümüz teknolojisiyle paralellik göstermesi önemli bir olgudur. Çağın teknolojisi için gerekli olan çağdaş yöntemler kullanılmak isteniyorsa buna en uygun enerji kaynağına sahip olmak ta vazgeçilmez bir kabuldür. Örneğin; ağır sanayi için gerekli olan enerjiyi kömürle karşılamak günümüzde enerji kullanımında teknolojik ilkesiyle bağdaşmadığından düşünülemez. Enerji kaynakları geleneksel bir biçimde ikiye ayrılmaktadır;

1- Birincil (Primer) Enerji Kaynakları
2- İkincil (Sekonder) Enerji Kaynakları

Birincil enerji kaynakları olduğu gibi tüketilen kömür, doğalgaz ve petrol olarak kümelenmektedir. Birincil enerji kaynağının fiziksel dönüşümünden elde edilen elektrik, kok, havagazı vb. kaynaklar ise ikincil enerji kaynağı olarak adlandırılmaktadır.

Birincil enerji kaynakları da kendi içinde yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğada bulunan sürekli ve tekrarlanabilir enerji kaynakları olarak ta tanımlayabileceğimiz yenilenebilir enerji kaynakları; rüzgâr enerjisi, su enerjisi (Hidrolik enerji), güneş enerjisi, jeotermal enerji, biokütle enerjisi, daha çok okyanuslarda meydana gelen ve gel-git'lerden elde edilen Deniz enerjisi, Hidrojen enerjisi ve biyogaz olarak örneklendirilebilir.

Yenilenebilir enerji, "doğanın kendi evrimi içinde, bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynağı" olarak tanımlanmaktadır. Bilindiği gibi yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilir olmaları ve dünyanın her ülkesinde var olabilmesi nedeniyle büyük bir önem taşımaktadırlar. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel etkileri, yenilenemeyen enerji kaynaklarına oranla çok daha azdır. Bu nedenle de yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi gittikçe artmaktadır. Bu nedenle dünyamızda güvenli, yenilenebilir, kaynak tüketmeyen, çevre ve canlı yaşamı olumsuz etkilemeyecek enerji kaynaklarından yararlanma zorunluluğu ve isteği doğmuştur.

Yenilenemeyen enerji kaynakları ise, fosil enerji kaynakları olarak ta adlandırılmaktadır. Bunlar; kömür, petrol, doğalgaz gibi hidrokarbon içeren fosil yakıtlar ve nükleer enerjidir. Nükleer enerji, kullandığı hammaddelerin yapısı gereği yenilenemeyen bir enerji kaynağı olarak değerlendirildiğinden yenilenemeyen enerji kaynakları başlığı altında fosil yakıtlar ile birlikte yer almaktadır.

İkincil enerji kaynakları, birincil enerji kaynaklarının tüketilmesi sonucunda elde edilen elektrik ve ısı enerjisi gibi enerji kaynaklarını içermektedir (MGAK, 2005, s.2). Mesela kömürün yakılarak elektrik üretilmesi veya mısır gibi bazı ekinlerden alkol veya metanol üretilmesi ikincil enerji kaynaklarına birer örnektir.

Dünyayı bir elma olarak tasavvur edersek, ikincil enerji, elmanın ince dış yüzeyidir. Meyvenin kendisi ise tamamıyla birincil enerjidir, ama kabuğu da dâhil olmak üzere, elmanın tamamı da birincil enerjidir. Bu mukayesede, birincil enerji, elmayı oluşturan atomların yanı sıra, elmanın yapısının moleküleridir de (Kurt,

2006, s.9).

Görüldüğü üzere bütün toplumlar saymış olduğumuz birincil ve ikincil enerji kaynaklarıyla ekonomik ve sosyal gelişmişliği yakalayıp öncelikle optimum üretim ve daha sonrasında da toplumsal refahı sağlamayı amaç edinmişlerdir. Başta petrol ve doğalgaz gibi yenilenemeyen fosil enerji kaynakları tükenebilir olduğundan, ülkeleri başka alternatif kaynak arayışına itmiştir.

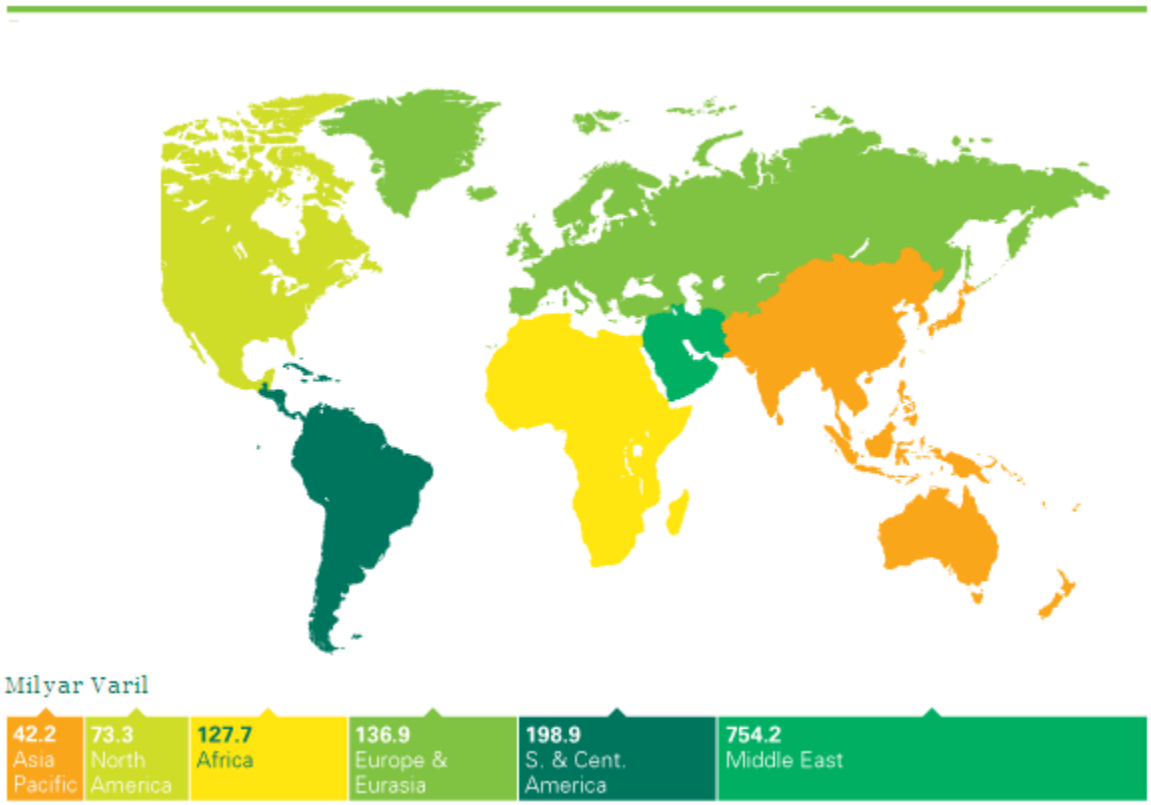

Şekil 2.1: 2009 sonu itibariyle Dünya Petrol Rezervi (Milyar varil)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2010

Toplumların üst karar mekanizmaları politikalarını, yeni enerji kaynaklarına yakın olma ve himaye etme stratejisiyle şekillendirmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları için sürdürülen çalışmalar da hiç şüphe yok ki bu politikaların bir parçasını oluşturmaktadır.

2.2. Enerji İhtiyacı ve Rekabeti

Dünyada nüfus artışına, sanayileşmeye, teknolojik gelişmelere ve hayat standartlarındaki artışa paralel olarak enerji tüketimi de artmaktadır. Ekonomik gelişme bu hızla devam ederse, özellikle gelişmekte olan ülkelerin nüfuslarında meydana gelecek artışlar dünya enerji talebini de önemli ölçüde arttıracaktır. Dünya Enerji Konseyinin öngörülerine göre; 2050 yılına kadar dünya çapında enerji talebinin, büyük olasılıkla 1.5 ila 3 kat artacağı sonucuna varılmıştır.

Global enerji talebi uzun süre devam edeceği öngörülen yüksek petrol fiyatlarına rağmen artmaktadır. Bu bağlamda toplam enerji talebinde artışın OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) üyesi olmayan ülkelerde % 85, OECD ülkelerinde ise % 19 olacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla hızla büyüyen enerji ihtiyacı karşısında enerji için rekabet artacaktır. Böylelikle enerji arzı, giderek küresel talebin daha fazla gerisinde kalacak, enerji fiyatlarındaki artış gelecekte de devam edecektir.

Enerji kaynaklarının öneminin gün geçtikçe daha da artmasında söz konusu kaynakların giderek tükenmesinin etkisi oldukça büyüktür. Çünkü insanoğlunun var olduğu günden bu yana enerji talebi sürekli artmıştır. İlkel çağlarda insan gücü başlıca enerji kaynağı iken, tarım toplumuna geçişle beraber hayvan gücünden de yararlanılmaya başlanmıştır. Sanayi Devrimiyle beraber makine üretimine geçilmiş ve bunun sonucunda da yine enerjiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu kez sırasıyla, su, rüzgâr ve buhar gücünden yararlanılmaya başlanmıştır. Buhar enerjisinin üretimde kullanılmaya başlandığı döneme kadar olan dönemde tüm enerjinin %80-85'i canlılarca sağlanmıştır. Sanayi devriminin hızlanması ve yayılmasıyla buhar enerjisinin kullanımı da artmış ve buna bağlı olarak kömür, enerji sağlayan başlıca hammadde olarak önem kazanmıştır (Gürel, 1995, s.19).

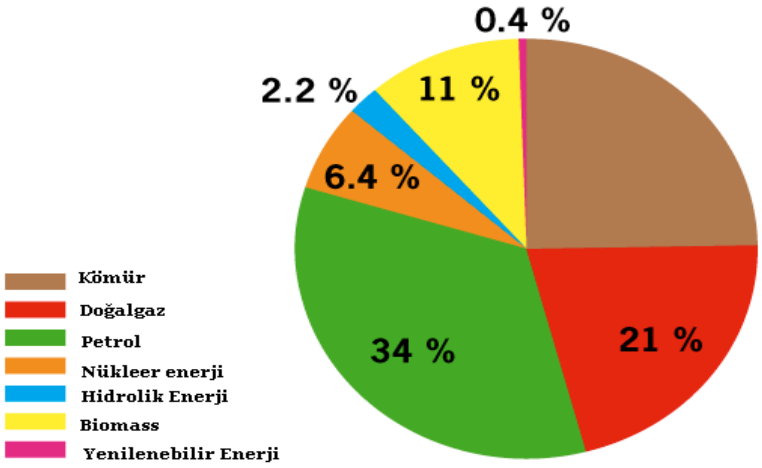

Şekil 2.2: 2009 Yılı İtibariyle Dünya Enerji Tüketiminin Kaynaklara Dağılımı

Kaynak: Conserve Energy Future, 2010

Günümüzde de bu ihtiyacın büyük bir bölümü yenilenemeyen dediğimiz fosil enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil enerji kaynakları bugün dünya enerji talebinin %80'ini karşılamaktadır. Teknolojik gelişmelerin yaşandığı dünyamızda, her toplumlar arası geçişte kullanılan enerji kaynakları da başkalık göstermektedir. Örneğin endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçişte geleneksel enerji kaynakları yerini petrol, doğalgaz, elektrik ve nükleer enerjiye bırakmıştır. Ayrıca çevresel faktörler ve tükenebilir enerji kaynaklarına alternatif kaynaklar geliştirme düşüncesiyle yenilenebilir enerji kaynakları da son dönemlerde enerji politikaları gündeminde ilk sıralarda olduğunu görmekteyiz.

Bugüne baktığımızda, 1960'larda hâkim olan 'kaynaklar tükeniyor' endişesi azalmış durumdadır. Çünkü dünyanın "ekonomik rezerv" olarak, şimdiki tüketim hızlarıyla yaklaşık 200 yıl yetecek kadar (1 trilyon ton) kömürünün, 80 yıl yetecek kadar (2-3 trilyon varil) petrolünün, 70-80 yıl yetecek kadar (150 trilyon m3) da doğal gazının olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar kesin değildir, daha iyimser veya daha kötümser olanları da vardır. Fakat geçmişte olduğu gibi gelecekte de, bir yandan yeni rezervlerin bulunması, diğer yandan yükselen enerji fiyatları karşısında yeni "çıkarma teknolojilerinin" devreye sokulması sayesinde "bilinen rezerv"lerin

zamanla artacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Dolayısıyla fosil yakıtlar açısından, hiç değilse bu yüzyıl için rezerv sorunu bulunmamaktır. Enerji fiyatlarının ekonomikliği ve temin güvenliği açılarından ise, arz ve talep dengeleri çok parametreli dinamik süreçler izliyor (TÜBİTAK, 2003, s.22).

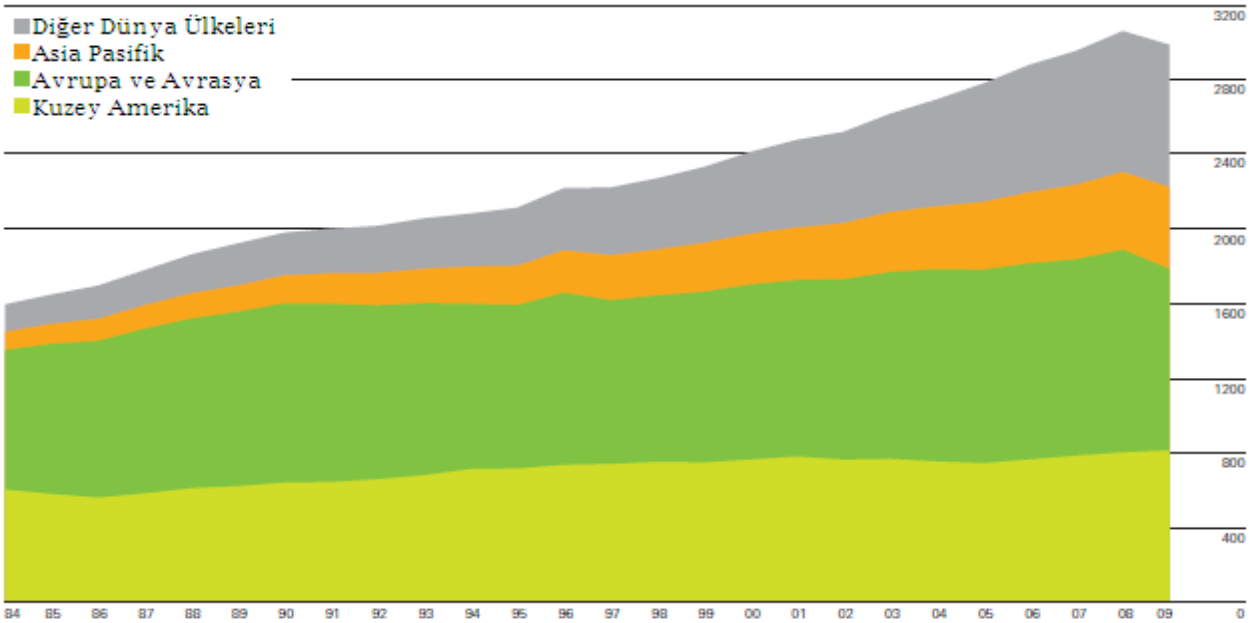

Şekil 2.3: Bölgeler Bazında 2009 Sonu İtibariyle Dünya Doğalgaz Üretimi (Trilyon m3) **Kaynak:** BP Statistical Review of World Energy - Haziran 2010

Günümüzde dünya çapında enerji piyasası şu özelliklerle ifade edilmektedir;

- Petrol küresel, doğalgaz bölgesel, kömür ise yerel bir enerji kaynağıdır,
- Hidrokarbon tüketimi hızla artmasına karşın öngörülebilir gelecekte alternatif enerji kaynakları olmayacaktır,
- Gelişmiş ülkelerde hidrokarbon tüketimi ve üretimi arasındaki açıklık genişlemektedir,
- Gelişmekte olan Asya ekonomilerinde ekonomik kalkınma, hızlı nüfus artışı ve ulusal ekonomilerin yüksek enerji kullanımı nedeniyle enerji kaynaklarına ihtiyaç hızla artmaktadır,
- Üretimde sınırlı büyüme fırsatları piyasanın istikrarsızlık riskini artırmaktadır,
- Global ekonomi petrol ve doğalgaz kıtlığı yaşamaktadır,
- Büyük endüstri tüketicileri alternatif enerji kaynaklarına kayda değer ilgi

göstermektedirler,

- Sıvılaştırılmış doğalgaz üretimi ve dağıtımı projelerinin önemi artmaktadır,
- Nükleer enerjiye ilgi bazı ülkelerde yeniden canlanmaktadır,
- Hidrokarbon zengini bölgelerde siyasi risk artmaktadır. (2000 yılından itibaren yeni bir İsrail-Arap çatışması patlak verdiğinde hidrokarbon fiyatlarındaki büyüme tutarlılık göstermiştir. O zamandan beri yüksek petrol fiyatları bu bölgede gerilimdeki artışları yansıtmıştır: ABD'nin Irak'a müdahalesi, İran'ın nükleer programı durumunun kötüleşmesi, Lübnan'daki 30 gün savaşı vb.) (Bayar, 2008, s.4)"

Enerji Kaynaklarına sahip olmak, daha ucuz yoldan temin etmek, enerji güvenliğini sağlamak daha doğrusu enerjiyi kesintisiz, sürdürülebilir ve emre amade kılmak için ülkeler arası rekabet giderek artmaktadır. Öncelikle ABD, AB, Rusya ve Çin olmak üzere enerjide söz sahibi olmak isteyen güçleri dikkatlice incelediğimizde bu ülkelerin veya birliklerin enerji tüketimiyle talepleri arasında paralellik olduğunu görürüz. Bu çerçevede ülkeler bazı önlemler almaktadırlar;

- Enerji temininde güvenirlik
- Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttırılması
- Enerji depolanması ve dağıtımı ile ilgili teknolojilerin geliştirilmesi
- Enerjinin rasyonel kullanımı için yeni teknolojiler geliştirilmesi
- Enerjinin etkin kullanımı ve Enerji tasarrufu.

Birinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte ise enerji politikalarından bahsetmek oldukça güçtür. Bunun sebebi endüstriye bağlı üretimin henüz ülkelerde yerleşmemiş olmasından kaynaklanıyordu. Özellikle Sanayi Devrimini izleyen süreçte hızla artan uluslararası rekabet beraberinde enerji talebini de ortaya çıkarmıştır. Öncelikle kömür havzalarını eline geçirmek isteyen Almanya ile Fransa'nın Alsas-Loren bölgesi için verdiği kavga, diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı sonrası kazanan devletlerin kaybeden devletlerin topraklarını paylaşırken göz önlerinde bulundurdukları petrol unsuru, enerji rekabetinin o yıllardan beri süregeldiğini bizlere göstermektedir. Şüphesiz ki İkinci Dünya Savaşında da Hitler'in Romanya ve Hazar petrollerini ele geçirme isteği bu harbin enerji-politik yönünü oluşturmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Dünya enerji tüketiminin %80'ine yakınını yenilenemeyen kaynaklardan karşılandığı için haliyle gelecekte enerji endişesi taşıyan ülkeler rekabete girişmek durumunda kalmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın kömür, İkinci Dünya Savaşı'nın petrol için çıktığını göz önüne aldığımızda küresel rekabetin boyutlarını enerji bağlamında ne derecede olduğunu açık bir şekilde görmüş oluyoruz. Bugün Ortadoğu'daki mücadele, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri bu doğrultuda verilebilecek canlı örneklerdir.

Orta Doğu kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 60'ına, kanıtlanmış doğal gaz rezervinin ise yüzde 40'ına sahip olmasıyla stratejik konumunu sürdürecektir. Bununla beraber yeni işbirliği imkânlarıyla jeopolitik mücadelenin Orta Asya'yı ve Kafkasya'yı içine alan geniş anlamıyla Avrasya'da yoğunlaştığı aşikârdır.

Avrasya'nın bir önceki bölümde değinilmiş olan özel coğrafi konumu, sunduğu işbirliği imkânlarının artmasına neden olmaktadır. Avrasya merkezindeki petrol ve doğal gaz işbirliklerinin hem aktör, hem de miktar olarak çeşitlenip artması, öncelikle burada yer alan ülkelerin rezervleriyle, daha sonra kaynaklarını üretme ve ticarileştirebilme becerileriyle ilgili olacaktır (Bilgin, 2010, s.1-15).

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından, devletlerarasındaki mücadele ideolojik olmaktan çıkmış ve ekonomik rekabete dönüşmüştür. Bu rekabette ön plana çıkan temel unsur enerji unsurudur. Enerji kaynakları açısından ise Kafkaslar ve Orta Asya, Orta Doğu'dan sonra büyük güçlerin gözünde son derece önemli bir konuma yerleşmiş bulunmaktadırlar. Gerek enerji kaynaklarının üretimi gerekse nakil hatları projeleri, bölgesel devletler ve enerji talebindeki küresel devletlerarasında önemli bir rekabet aracı haline gelmiştir. Bu rekabetin en yoğun olarak yaşandığı Hazar bölgesinin önümüzdeki 20 yıl içinde ham petrol dış satım potansiyelinin hızla artacağı düşünüldüğünde, enerji ihtiyacı her geçen gün artan devletlerin, dikkatlerini Hazar bölgesine çevirmelerinin sebebi anlaşılmaktadır (Uğurlu, 2010, s.176).

	Petrol (milyar varil)	Petrol (milyar varil)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)
Ülke/Kaynak	BP	Oil and Gas Journal	BP	CEDIGAZ	Oil and Gas Journal
Avrasya	128,15	98,89	1.890,89	1.900,27	1.993,80
Orta Doğu	755,33	746,00	2.585,35	2.609,32	2.591,65
Avrupa	15,57	16,66	207,65	218,13	169,09
Afrika	117,48	117,06	514,92	514,33	494,08
Asya ve Okyanusya	40,85	34,01	510,69	531,81	430,41
Kuzey Amerika	70,31	209,91	308,29	308,46	308,79
Orta ve Güney Amerika	111,21	122,69	272,84	260,10	266,54
Dünya	1.238,89	1.345,21	6.290,64	6.342,41	6.254,36

Tablo 2.1: Bölgelere Göre Dünya Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri
Kaynak: Energy Information Administration (EIA), 2010

Küresel enerji piyasasının büyük bir değişimden geçtiği görülmektedir. Enerji üreticileri ve tüketicileri arasında Yirminci yüzyılın son çeyreğinde kurulan geleneksel ilişkiler tarihe karışmak üzeredir. Küresel enerji piyasasını düzenleme mekanizmaları artık çalışmamaktadır. Çin ve Hindistan gibi yeni güçlerin ortaya çıkmasıyla rekabet daha da artmaktadır.

Global enerji piyasasının daralması nedeniyle artan enerji talebini karşılayacak çok az ülke bulunmaktadır. Özellikle dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip Orta Doğu'da bölgesel politik istikrar ve güvenilirliğe ilişkin endişeler ve Batı Afrika bölgesindeki politik istikrarsızlık dikkate alındığında, enerji talebindeki artış büyük oranda Rusya'nın rezervlerinden karşılanmak zorunda kalınacaktır. Günümüzde özellikle AB ve ABD başta olmak üzere gelişen ülkeler için Rusya'nın enerji kaynaklarının önemi artmaktadır (Bayar, 2008, s.5)

2.3. Küresel Çevre ve Küresel Enerji Güvenliği Sorunu

Günümüzde giderek daha sıklıkla telaffuz edilen ve neredeyse hayatımızın her anında karşımıza çıkan ve birçok bakımlardan ideolojik bir karakter de kazanan "Küreselleşme" karşısında alınan tavırlar onun tanımını da büyük ölçüde tayin

etmekte olduğu için kavramın mahiyeti hakkında tam bir mutabakata varmak oldukça güç bir meseledir (Hocaoğlu, 2003, s.272).

Küreselleşme, yenidünya düzeni, post-modernizm, yerelleşme ve neo-liberalizmin birbirleriyle ilişkilendirilememesi ya da farklı bağlamlar içerisinde değerlendirilmeleri kaotik bir ortamın egemen olmasına sebep olmuştur. Oysa bu kavram ve anlayışlar ya birbirleriyle örtüşürler ya da birbirlerinin aynısıdırlar. Sözgelimi post-modernizm ile neo-liberalizm, neo-liberalizm ile küreselleşme, küreselleşme ile yenidünya düzeni birbirleriyle ya da her biri genel olarak ötekisiyle örtüşür. Sonuçta bu beş kavram birbirinin yerine geçebilmektedir. Hatta bu kavramlardan ve anlayışlardan herhangi biri entelektüel alanda gözden düşünce, farklı bir adla yeniden karşımıza çıkarılmaktadır. Örneğin 1990'larda ülkemiz entelektüellerinin dillerinden düşürmediği "yenidünya düzeni" kavramı, çok sık kullanılması ve deşifre olmasından kaynaklı olarak gözden düşüp, entelektüel modası geçince bunun yerine "küreselleşme" kavramı ortaya sürülmüştür. Bu çerçevede küreselleşme, yenidünya düzeni ve hatta "yenidünya düzensizliği" olarak değerlendirilebilir (Kızılçelik, 2003, s.2).

Küreselleşme, zaman ve mekân kavramlarının eski anlamını yitirmesi, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması ve yeryüzündeki tüm insanların (ve ülkelerin) karşılıklı bağımlılığının artmasıdır. Küreselleşmenin çok yönlü bir kavram olması, onu, insanların ilgi alanlarına göre; ekonomik, siyasi ve kültürel yönleriyle gündeme getirmelerine ve yeryüzünün hemen her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanmalarına neden olmuştur (Yıkılmaz, 2003, 28). Fakat genel olarak kapsamlı bir şekilde tanımlayacak olursak ta küreselleşme; ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve ekolojik açılardan global bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artması anlamına gelmektedir. Farklı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin, her bir ulusal ekonominin diğerlerine bağlı olduğu bir dünya ekonomisi yaratma noktasına dek genişlemesidir diyebiliriz.

Özellikle "küresel çevre" dediğimiz, ülkelerin dış siyasette karar vermelerini etkileyen diğer çevre ülkeler ile beşeri ve doğal koşullar, enerji konusunda da belirleyici niteliklere sahiptir. Bugüne kadar hiç ulaşılamamış sayılara varan insan nüfusu ve bundan kaynaklanan daha fazla fabrika, bina ve otomobilin etkisi ile

küresel çevre de bu farklılaşım rüzgârının elinden kurtulamamış ve bazen hızla, bazen de hiç öngörülmeyecek bir şekilde değişmiştir.

Artan enerji talebi beraberinde bu enerjinin güvenli bir şekilde temin edilip edilemediği sorununu da ortaya çıkarmıştır. Petrol ve doğal gazın stratejik maddeler haline gelmesiyle büyük devletler ve büyük sermaye sahipleri enerji kaynak ve iletim hatlarında söz sahibi olmak istemişler; bu uğurda çıkan savaşlarda hem bu kaynakların bir bölümünü boşa harcamışlar hem de milyonlarca insanın ölümüne neden olmuşlardır, olmaya da devam etmektedirler.

Enerji politikalarını belirlemede enerjini sağlanacağı kaynaklar, bu kaynaklara ulaşma yöntemi, kaynakların sürekliliği, üretim ve dönüştürme biçimi nasıl etkiliyse aynı şekilde güvenlik boyutu da o denli etkilidir. 1973 yılında patlak veren Petrol Krizi enerji güvenliğini bizlere sorgulatmıştır. 1980'lerin ortalarında petrol fiyatları düşmüş ancak, petrol krizi sonucu gündeme gelen "enerji güvenliği" kavramı kalıcı olmuş ve "enerjinin çeşitlendirilmesi", enerji politikalarının vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelmiştir. Enerji güvenliği ve kaynak çeşitliliği kavramları, yenilenebilir enerji kaynaklarının da enerji yelpazesinde yer almasına yol açmıştır (Altuntaşoğlu, 2003, s.196).

Enerjinin güvenli ve yeterli miktarda tanımı ile "kullanılacağı ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kesintisiz olması" anlaşılmaktadır. Dünya enerji kaynaklarındaki önemli bir kesilme, enerji ithalatlarındaki bağımlılık seviyesine bakılmaksızın, ülkelerin ekonomisini, ekonomi-politik hedeflerini olumsuz olarak etkileyebilecektir. Bu nedenle enerji sağlama güvenliği, enerji sağlama zincirinin tüm kısımlarını oluşturan ulusal ve uluslararası enerji alt yapısının verimliliğine bağlı olmaktadır. Enerji güvenliğini sağlayabilmek için global enerji sağlama kaynaklarını ve tiplerini genişletmek, enerji pazarını etkili yönetmek gerekir (Dokuzlar, 2006, s.34).

Tablo-2'de de görüldüğü üzere her enerji kaynağı kimi yönden avantajlı iken bazı yönlerde belli başlı tehditleri de içermektedir. Örneğin yenilenebilir enerji kaynakları temiz ve düşük maliyetli olurken aynı zamanda emre amadelik bakımından sınıfta kalmaktadır. Her ne olursa olsun enerji üreten ve arz eden bir ülke

öncelikle teknolojik gelişmeyi sağlamış olması gerekliliği su götürmez bir gerçektir. Yüksek teknoloji kullanımı hem enerji güvenliğini sağlamada hem de uluslararası rekabette büyük bir kazanç olduğu şüphesizdir.

Uluslararası ilişkilerde enerjinin yansımaları, enerji ticareti özellikle de bu ticaretin büyük bölümünü oluşturan hidrokarbon ticaretinde görülmektedir. Ancak günümüzde enerji sadece ticari bir mal değil, aynı zamanda stratejik ve yabancı politika aracı olarak da kullanılabilen stratejik bir mal olarak görülmektedir.

Enerji, bir ekonominin en önemli girdilerinden birisi ve tek başına bir üretim faktörüdür. Ayrıca enerjinin mevcudiyeti doğrudan bir ülkenin savunmasını da etkiler. Genellikle enerjin sağlanması çok sayıda ekonomik ve siyasi güvenlik konularıyla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği, uluslararası politik arenadaki devletler için yaşamsal öneme sahiptir. Bu nedenle enerji, tüketici ülkeler kadar üretici ülkeler için de stratejik bir maldır.

Son birkaç yılda tüketici ve üretici ülke hükümetleri arz ve talep güvenliği üzerinde çalışmaktadırlar. Bununla birlikte stratejik çıkarlarını gerçekleştirme politikaları her iki taraf için önemli oranda farklılık göstermektedir. Çünkü üretici ülkeler ağırlıklı olarak devlet müdahalesine bağlı iken, tüketici ülkeler belli devlet teşviklerine sahip piyasa tabanlı yaklaşıma güvenmektedirler.

Enerji Güvenliğinin Önemli Boyutları				
	Mevcudiyet	Erişilebilirlik	Kabul edilebilirlik	Maliyet
Petrol	+ konvansiyonel kaynaklar olgunlaşmakta, ama yeni sahalar bulmak hâlâ mümkün; konvansiyonel olmayan kaynaklar ticarileşmekte	+ è – jeopolitik risk ve yatırım engelleri artmakta; insan kaynakları kıtlaşmakta; altyapı yetersizleşmekte	+/– taşıma sektörü için en kullanışlı yakıt / OPEC ve sera gazları ile ilgili endişeler artmakta	+ è – erişilebilirlik azaldıkça fiyatlar artmakta / bugüne kadar dünya ekonomisi yüksek fiyatları kabullendi, ama durgunluk endişeleri artmakta; sübvansiyonlar talebin yüksek fiyatlara uyum sağlamasını geciktiriyor
Doğalgaz	++ konvansiyonel kaynaklar geniş bir coğrafyada mevcut; araştırma potansiyeli yüksek; konvansiyonel olmayan kaynaklar ticarileşmekte	+/– yeni altyapı ihtiyacı artmakta; petrol kadar olmasa da yatırım engelleri artmakta; insan kaynakları kıtlaşmakta; jeopolitik risk petrolden az	++/– petrol ve kömüre oranla daha temiz ve verimli (özellikle elektrik üretiminde) / yeni altyapıya karşı direniş	+ artan üretim maliyetleri düşük maliyetli bölgelerden gelen LNG sayesinde şimdilik kontrol altında
Kömür	+++ kaynaklar geniş bir coğrafyada mevcut	++/– altyapı ve yatırım ile ilgili bazı engeller var (limanlar, demiryolları, gemiler)	––– başta sera gazları olmak üzere, emisyonlar; IGCC ve CCS teknolojilerinin gelişimi bu durumu değiştirebilir	++ IGCC ve CCS teknolojilerinin gelişimi maliyetleri arttırabilir
Büyük Hidro	++ büyüklük yere bağlı	++/– altyapı ve yatırım ile ilgili bazı engeller var	+/– ekolojik, sosyal, ve tarihi etkiler tepki görüyor	+ fosil yakıtlara oranla ana maliyet yüksek, ama işletme maliyeti düşük
Yenilenebilir (rüzgâr, güneş ve jeotermal)	++ konuma göre yerel boyutta önemli olabilir, ama henüz büyük bir enerji arzı değil	– è + portföy standartları, sübvansiyonlar ve politik destek artmakta; en gelişmiş teknolojilerin dünya genelinde yayılması sınırlı	+++ düşük veya 0 emisyon ve ekolojik etki	– è + fosil yakıtlara oranla genelde daha pahalı, ama fosil yakıtların yan etkileri hesaba katılırsa daha makul
Nükleer	+++ uranyum kaynakları mevcut ama işleme kapasitesi şimdilik sınırlı	– insan kaynakları sınırlı; en gelişmiş teknolojilerin dünya genelinde yayılması sınırlı	– è + radyoaktif atıkların güvenli depolanması, güvenlik ve nükleer silâhlanma riskleri / düşük veya 0 sera gazı emisyonları	+ fosil yakıtlara oranla ana maliyet yüksek, ama işletme maliyeti düşük
Biyoyakıtlar	+ sınırlı üretim kapasitesi, ama bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu durumu değiştirebilir	+/–– doğal şartlar (ekim alanı, toprak kalitesi, su kaynakları, ekin türü); dağıtım altyapısı sınırlı	+/– gıda sektörü ile rekabet; su kaynaklarının tüketimi; orman kesimi; gübre kullanımı; net sera gazı emisyonunda olası artış	– sübvansiyon olmadan rekabet etmeleri çok zor

Tablo 2.2: Enerji Güvenliği'ne Kaynaklar Açısından Yaklaşım

Kaynak: http://www.cleanglobe.org/pdf/27.pdf (Erişim Tarihi: 27.05.2010)

Görüldüğü gibi ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki vardır. Ucuz, kesintisiz, verimli gerek kaynaklar gerekse temin yolları açısından çeşitlendirilmiş enerji politikası, her ülke için ulusal

güvenliğin vazgeçilmez bir unsurudur. Enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve üretilmesi sürecinde olduğu kadar uluslararası pazara ulaştırılmalarında da büyük ve kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet bölgesel ve küresel güç mücadelesinin ayrılmaz ve belki de en önemli halkasını oluşturmaktadır.

Dünya enerji varlığının belirli bölge ve ülkelerin kontrolünde olması üretici ve tüketici ülkelerin kendi ulusal hak ve çıkarlarını korumak için stratejik önceliği ve hedefi olan politikalar oluşturmalarını ve çeşitli düzeylerde gerçekleşebilecek işbirliği, uyum ve örgütlenmeleri zorunlu hale getirmektedir. Üretici ülkeler kotalarla piyasayı kontrolleri altında tutmaya çalışırken, tüketici ülkeler enerji arz güvenliğini sağlamanın ve rekabet ortamı yaratmanın yollarını aramaktadır (İşcan, 2002).

2.4. Enerji Hukuku

Hukuk bildiğimiz gibi toplumsal huzuru sağlamada toplumun genel haklarını, menfaatlerini ve ortak iyiliğini sağlamak için oluşturulan düzenin bütünüdür. Hukuk kamu gücüyle konur ve desteklenir.

Enerji kaynaklarının çıkarılması, kullanımı, değerlendirilmesi nedeniyle çeşitli kuralların varlığı da günümüz koşullarında bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu kurallar, sorunlar ve anlaşmazlıklar arttıkça bir mevzuat çerçevesinde toplanmaya başlamıştır. Her ne kadar genel hukukun ilkeleri enerji alanında uygulansa da özel ve farklı bir alan olan enerji sektörü için enerji mevzuatının varlığı sorunların çözümünde daha etkili olacaktır.

Hukuk, kendi içinde temel olarak ikiye ayrılır. Genel olarak hukukun kişiler arası ilişkileri konu alan kısmına Özel Hukuk, kişiler ile devlet veya devleti oluşturan kurumlar arası ilişkileri düzenleyen kısmına ise Kamu Hukuku adı verilir. Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku Ticaret Hukuku özel hukukun, buna karşılık Anayasa Hukuku, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku kamu hukukunun başlıca alt dallarıdır. Bu hukuk dallarının mevzuat oluşumu eskiye dayanmaktadır. Oysa ki Enerji mevzuatının oluşumu yeni gelişmelerle birlikte son zamanlarda ortaya çıkmıştır.

Enerji hukuku, enerjinin üretim ve dağıtım ağında idarenin yetkilerinden dolayı idare hukukuyla bağlantı içersindedir. Ayrıca borçlar ve ticaret hukukuyla da yakından ilgili olması nedeniyle özel hukukun alanına da girmektedir. Enerji hukuku dar kapsamlı bir hukuk dalı gibi görünse de, hem kendine ait geniş bir mevzuat alanı bulunan, hem de hukukun diğer alanlarıyla bağlantılı olan bir hukuk dalıdır. Enerji hukukunun konusuna bakıldığında şu kavramlarla karşılaşılmaktadır;

-Enerjinin çıkarılmasına, üretilmesine, enerji santrallerinin kurulmasına konu yasal mevzuat ve izinler

-Enerjinin tüketimine konu yasal mevzuat ve tüketicilerin yaşadığı sorunlar,

-Enerji şirketleri arasındaki rekabet ve hukuki sorunlar,

-Enerji şirketleri ve kamu arasındaki hukuki sorunlar,

-Devletlerarasındaki enerji kullanımına ve akışına ilişkin sorunlar,

-Enerji üretim ihalelerine konu yasal mevzuat,

-Enerji şirketlerinin kuruluşuna ilişkin lisanslar ve yasal mevzuat,

-Enerjinin ithalatına, ihracatına konu yasal mevzuat,

-Enerji kaçakçılığı ve hırsızlığıyla ilgili cezai mevzuat,

-Enerji kaynaklarının depolanması, gümrük ve antrepo işlemleri nedeniyle ortaya çıkan hukuki sorunlar,

-Proje finansmanları gibi maddelerden oluşmaktadır (http://www.enerjihukuku.com, 16.02.2010).

Günümüzde uluslararası alanda enerji ile ilgili sorunlara aynı mevzuat uygulanması için hukuksal olarak çözümlenmesine yönelik ayrıntılı düzeyde araştırma yapılmasına ve ülkelerin ortak bir hukuksal dayanağa ihtiyacı bulunmaktadır. Ortak bir payda da bulunulmaması sebebiyle sorunlar ortaya çıkabilecektir (Koçgündüz, 2003, s.15).

Ulusların birbirleriyle olan etkileşimlerinde ise uluslararası hukuk geçerlidir. Örneğin denize kıyısı olan ülkelerin denizi kullanma ölçütleri hukuki bir zeminde belirlenmiştir. Aynı şekilde ülkelerin hava sahaları da mevcut bir hukuki düzenleme içerir. Enerji gibi stratejik bir olgunun yeryüzünde homojen bir dağılım

göstermediğini de göz önünde bulundurduğumuzda hukuki bir alt yapısının olmaması tabi ki düşünülemez. Özellikle Hazar Denizi Havzası başta olmak üzere Kafkasya ve Ortadoğu Coğrafyasında da enerji kaynaklarının paylaşılması ve kontrolü bağlamında bazı sıkıntılar baş göstermektedir.

Yukarıda maddeler halinde de belirttiğimiz hususlar, ülkelerin genel bir hukuka olan ihtiyacını kanıtlar niteliktedir. Son zamanlarda sayıları giderek artan enerji şirketleri başta olmak üzere yine bu şirketlerin kamuyla olan ilişkilerine düzen vermek adına oluşturulan mevzuatlar veya düzenlemeler temel sıkıntıları ortadan kaldırmaktadır.

Ayrıca rekabet konusunda da ülkemizde bulunan EPDK gibi kurumlar da piyasayı düzenlemede ve denetlemede bu bağlamda devletin müdahalesini gözler önüne sermektedir.

3. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI

3.1. Rusya Federasyonu’nun Enerji Kaynakları

Enerji, yüzölçümü bakımından dünyamızın en büyük ülkesi olan Rusya Federasyonu'nu (RF) ekonomisinin lokomotifi özelliğini görmektedir. Ayrıca küresel bazda da Rusya Federasyonu, enerji kaynakları bakımından önde gelen ülkelerdendir. Petrol, doğalgaz, kömür, elektrik ve diğer kaynaklar dâhil toplam enerji üretimini dikkate aldığımızda, Rusya Federasyonu'nun ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji üreticisi olduğu görülmektedir. Ülke toprakları; doğalgaz, petrol rezervleri ve elmas yatakları bakımından dünya birincisi, kömür ve potasyum bakımından dünya ikincisi, altı rezervleri bakımından ise dünya üçüncüsüdür.

Dünya enerji üretiminin yaklaşık %12'si Rusya tarafından gerçekleştirmektedir. Ülkenin döviz gelirlerinin oldukça büyük bir bölümü enerjiye dayalı ihracatından kaynaklanmaktadır. İhraç kalemlerinin yaklaşık %65'i doğalgaz, petrol ve petrol türevlerinden meydana geldiği için, büyüme ağırlıklı olarak bu sektörlerde gelişmektedir.

Doğalgaz ve petrol fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar, bu sebepten dolayı hiç şüphesiz RF ekonomisini derinden etkilenmektedir. Bulunduğu konum itibariyle Kafkas ve Hazar gibi birçok enerji havzasına ev sahipliği veya komşuluk yapan RF, jeopolitik konumu itibariyle, enerji politikaları geliştirmekte ve bu kapsamda uygun stratejiler ışığında bir takım önlem ve tedbirler almaktadır.

Bu bağlamda bir taraftan kendisine alternatif olabilecek enerji projelerini engelleyip Avrupa enerji piyasasındaki etkinliğini arttırmak, diğer taraftan da Hazar havzası yer altı kaynaklarının dünyaya pazarlanmasında merkezi konumunu koruyarak eski SSCB ülkelerini kendi nüfuzu altında tutmak Rusya’nın en temel enerji politikasını oluşturmaktadır. Selefi SSCB döneminde tesis edilen Kafkasya – Orta Asya enerji kaynaklarının dışarı pazarlanmasındaki tekelci konum, bu temel enerji politikasının hayata geçirilmesinde Rusya’ya çok önemli avantajlar sunmaktadır (SDE, 2010, s.54).

Çalışmamızın temel konusu, Rusya Federasyonu'nun (RF) enerji politikasının Kafkaslardaki yansımaları olduğundan, RF'nin yer altı kaynaklarına sahip olduğu ve dünya enerji-politik sahnesinin baş aktörleri olan doğalgaz ve petrolü inceleyeceğiz. Yani enerji politikalarında petrol ve doğalgaza oranla Rus Hükümetini daha az meşgul eden diğer fosil kaynakları ve yenilenebilir kaynakları çalışmamıza dâhil etmeyeceğiz. Rus enerji politikalarının ana hatlarına geçmeden önce RF'nin çalışmamıza ilham kaynağı olan doğalgaz ve petrolü tanımak, çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için yardımcı olacaktır.

3.1.1. Doğalgaz

Dünya'da doğalgazın önemli bir enerji aktörü olarak sahneye girişi ise, 1970'lerde başlayan "petrol" krizinden sonra olmuştur. Özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkeleri doğalgazı kullanmaya yönelmişlerdir. Yalnız petrole bağlı kalınmak istenmemesi ve petrol fiyatlarının hızla artması nedeniyle pahalanan enerji maliyetlerine, doğalgaz bir alternatif enerji kaynağı olarak ortaya çıkmıştır (Dokuzlar, 2006, s. 20-21).

1974 ve 1979 yıllarındaki bu krizler, doğalgaz gibi ikame enerji kaynaklarının devreye girmesine yol açmıştır. Özellikle çevre dengesi açısından görülen sakıncaları ile birlikte nükleer enerji birçok ülkede sınırlandırılmış, temiz çevre anlayışıyla doğalgaz giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında devreye girmeye başlamıştır. Ülkelerin özellikle bölgesel entegrasyonlar ve ekonomik işbirliği amacıyla bir araya gelen ülke topluluklarının kendi bünyelerinde ortak bir enerji politikası oluşturulması fikri ilk kez bu kriz sırasında ortaya çıkmıştır (İşcan, 2002, S.89).

Rusya Federasyonu (RF), kanıtlanmış doğalgaz rezervleri bakımından dünyanın 1 numaralı doğalgaz üreticisi ve ihracatçısıdır. Günümüzde British Petrol (BP)'ün 2010 yılı Haziran ayı dünya enerji görünümü kapsamlı raporuna göre RF'nin 2008 yılı itibariyle 43,30 trilyon m3 kanıtlanmış doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu rakam, toplam dünya rezervlerinin %23,4'ünü oluşturmaktadır.

Rusya'nın doğal gaz ürettiği sahalar çoğunlukla Batı ve Doğu Sibirya'da bulunmaktadır. Doğu Sibirya doğal gaz sahasından elde edilen gaz Çin'e ihraç edilmektedir. Doğal gazın yoğun olarak bulunduğu Batı Sibirya'dan elde edilen doğal gaz ise hem Avrupa Ülkelerine hem de iç tüketimin büyük bir kısmını sağlamaktadır.

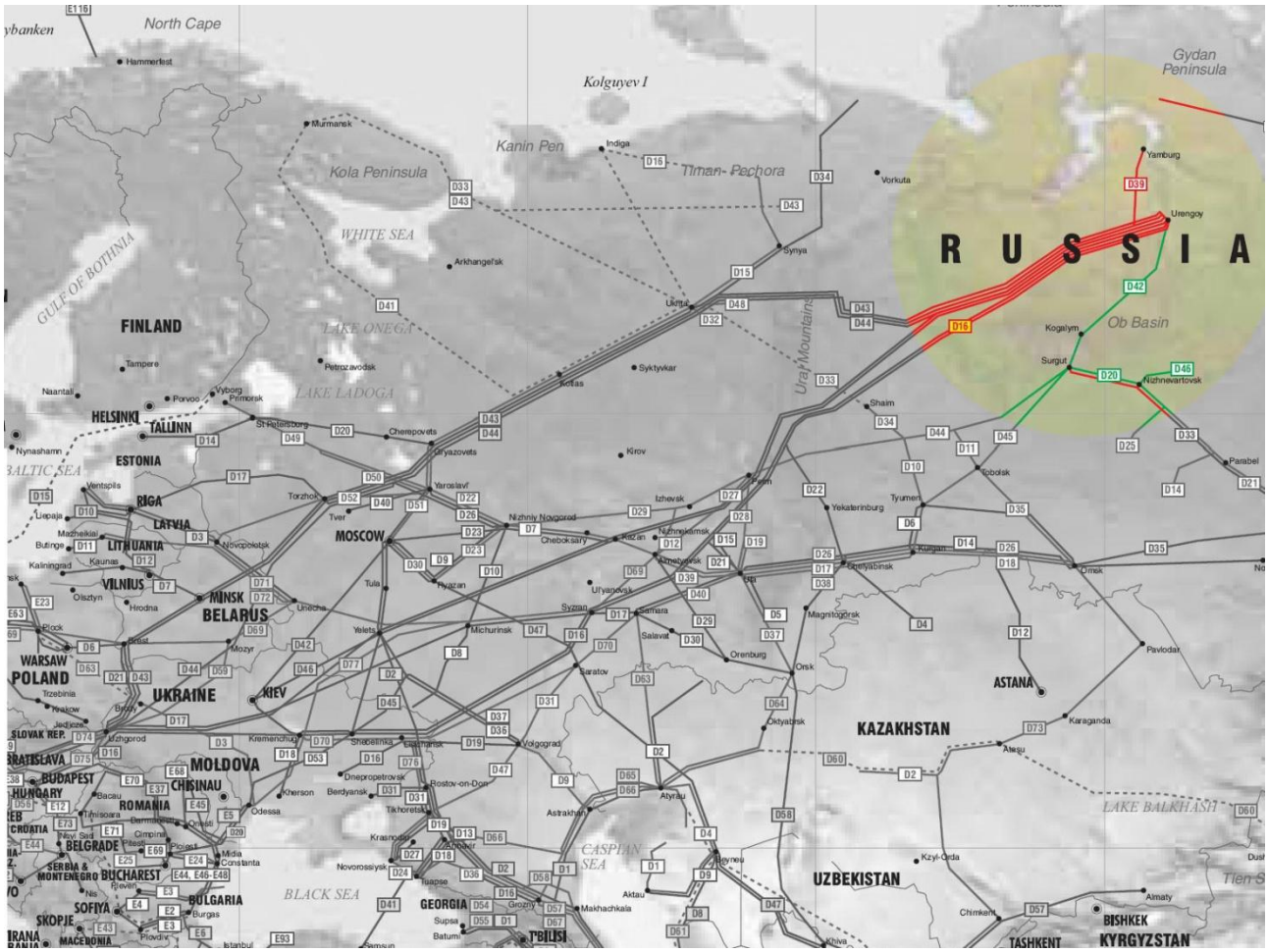

Şekil 3.1: RF'nin Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervlerinin Harita Gösterimi
Kaynak: Information Technology Associates (ITA)

Yeni keşfedilen Barents Denizi ve Karadeniz'de bulunan sahalar için projeler geliştirilmektedir. Bahsettiğimiz bölgeler dışında Volga-Ural Bölgesinde, Hazar Denizinde ve Kuzey Kafkasya'da da doğal gaz rezervleri bulunmaktadır.

Yeryüzünün en büyük ilk on doğalgaz havzasının sekizi Rusya Federasyonu topraklarında bulunmaktadır. Şekil-4'te de harita üzerinde renkli olarak gördüğümüz bölgede Urengoy ve Yamburg alanları RF topraklarının en büyük kanıtlanmış doğalgaz rezervlerini barındırmaktadır. Urengoy 275 Tcf, Yamburg ise 200 Tcf (Trilyon feet3) doğalgaz rezervine sahiptir.

***Trilyon m³**	1999 Sonu	2008 Sonu	2009 Sonu
Kanıtlanmış Rezerv	42,44	43,3	44,38
Doğalgaz Üretimi	0,535	0,6	0,53
Doğalgaz Tüketimi	0,354	0,42	0,39

Tablo 3.1: RF'nin Yıllar Bazında Doğalgaz Üretim, Tüketim, Kanıtlanmış Rezervleri

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2010

RF'nin doğalgaz üretimi 10 yıl içinde (1999-2009) 65 milyar m3 artmış olup yıllar içinde küçük dalgalanmalar göstermiştir. seviyede seyretmekte.

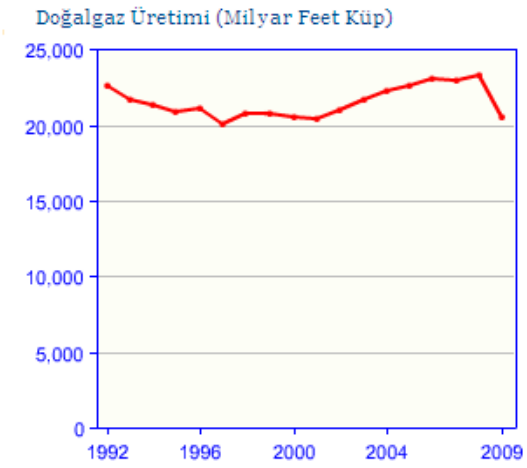

Şekil 3.2: RF'nin Doğalgaz Üretimi (Milyar feet³)

Aynı şekilde doğalgaz tüketimi ise üretimdeki artış oranının biraz daha üzerinde artış göstermiştir. Bu durum da bize gösteriyor ki; Rusya'daki doğalgaz tüketimindeki istek, üretime nazaran daha üst seviyede seyretmekte.

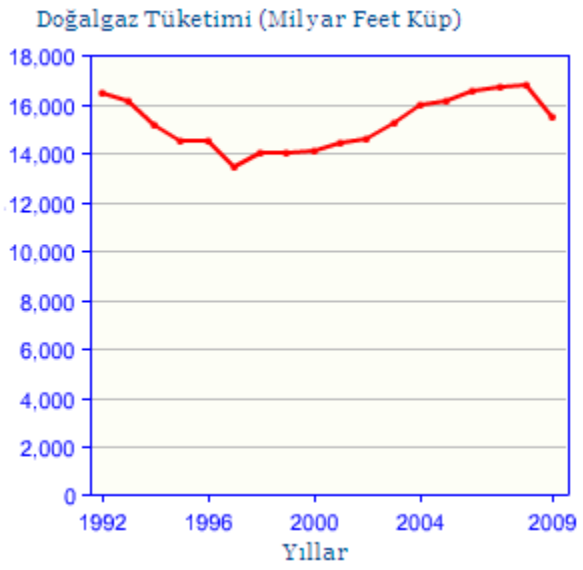

Şekil 3.3: RF'nin Doğalgaz Tüketimi (Milyar feet³)

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA), 2010

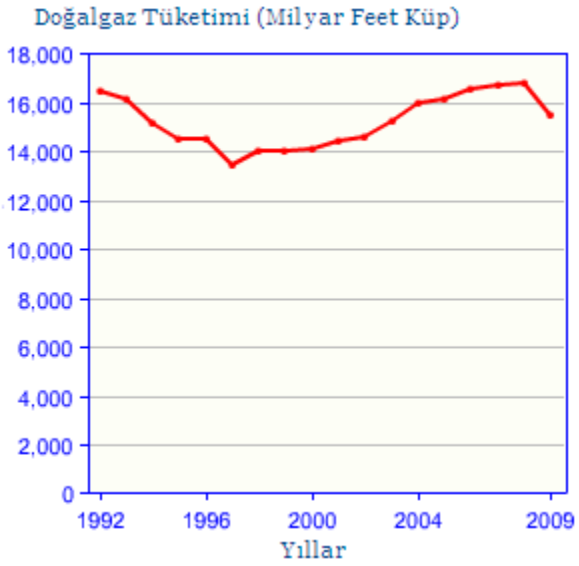

Şekil 3.4: RF'nin Doğalgaz Rezervleri (Milyar feet³)

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA), 2010

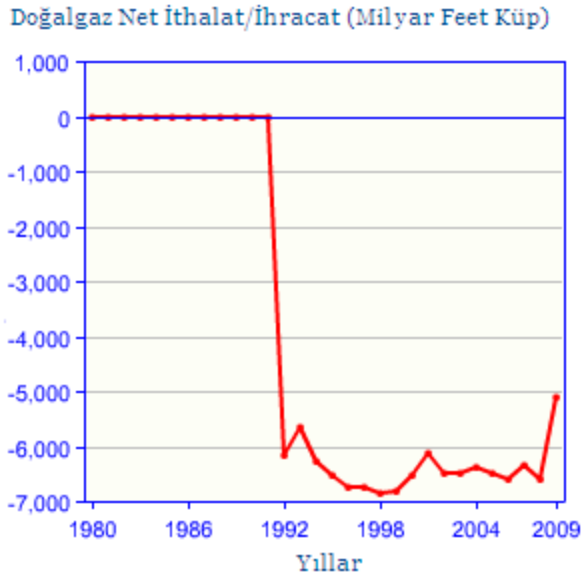

Şekil 3.5: RF'nin Doğalgaz Net İthalat/İhracat (Milyar feet3)

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA), 2010

RF'nin doğalgazdaki üstünlüğü tartışılmaz bir gerçektir. Dünyanın önde gelen doğalgaz alanlarına sahip konumu ve bu alanları mümkün olduğunca değerlendirmesi, RF'nin enerji bağlamında küresel söz sahibi olmasını da beraberinde getirmektedir.

3.1.2. Petrol

Petrol, temel enerji kaynaklarından birisi olarak insanoğlunun yaşamında çok önemli bir yere sahiptir. Ekonomide hemen her sektör, doğrudan ya da dolaylı olarak petrole bağımlıdır. Bu nedenle petrol piyasasında ve dolayısıyla fiyatında ortaya çıkan değişiklikler, oluşturdukları zincirleme reaksiyonlar aracılığı ile hem ülke, hem de dünya ekonomisi üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Yirminci yüzyıl boyunca devletlerarası ilişkilerdeki en önemli konu petrol pazarlıkları olmuştur. Enerji kaynaklarına ulaşmak ve kaynakları kontrol etmek için farklı araçlar gündeme gelmesine karşın, enerji diplomasisinin temel amaçlarından en önemlisi, mevcut gücü sürdürebilme ve yeni güç kazanabilme arayışı olmuştur (Akbulut, 2000, s. 21).

Dünya petrol sanayisi I. Dünya Savaşına kadar ABD (özellikle Rockefeller

Tekeli) tarafından kontrol edilmiştir. Daha sonra, özel şirketlerin "Yedi Kız Kardeş" olarak da adlandırılan dikey entegrasyon yapısına[1] sahip büyük petrol şirketlerinin güçleri artmıştır. II. Dünya Savaşından sonra, Ortadoğu devletleri arasındaki güç dengesinin değişmesi, İran petrol kaynaklarının millileştirilmesi gibi etkenler nedeniyle büyük petrol şirketlerinin piyasadaki ağırlıkları azalmıştır (Bayraç, 2005, s.1).

1960 yılında petrol ihraç eden ülkelerin çıkarlarını korumak amacıyla OPEC kurulmuş ve 1969-1973 tarihleri arasında devletler, şirketler ve piyasalar arasında pazarlıklar başlamıştır. Dünya ekonomisinin 1960'lı yıllarda hızlı bir büyüme sürecini yakalaması sonucu petrole olan bağlılığının artması OPEC'in pazarlık payını arttırmıştır.

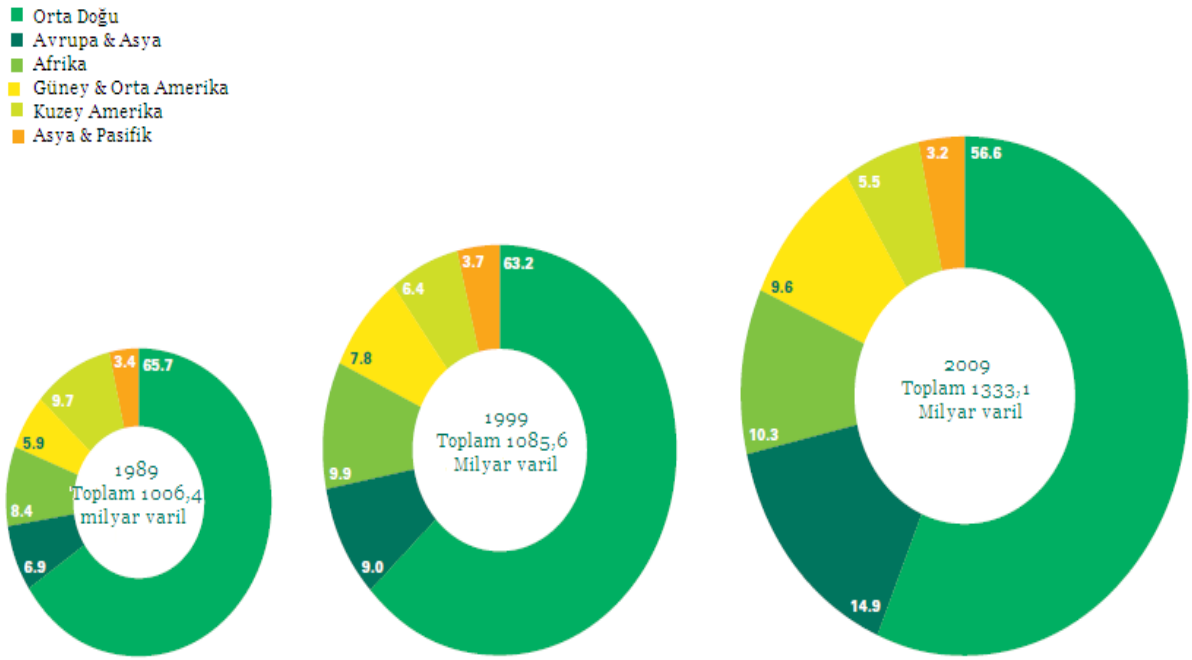

Şekil 3.6: Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgelere Göre Oranı (%)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy Full Report, June 2010

Dünya petrol rezervi, 2009 yılında toplam yaklaşık 1333,1 milyar varildir.

1 **Dikey Entegrasyon:** Petrol sanayinde değer yaratan faaliyetler olan arama, sondaj, üretim, taşıma, rafinaj ve pazarlama gibi faaliyetlerden birkaçı ya da tümünün aynı şirket tarafından yapılmasıdır.

Coğrafi bölgelere göre bu rezervin, %56,6'sına Orta Doğu, %14,9'una Avrupa-Avrasya, %10,3'üne Afrika, % 9,6'sına Güney ve Orta Amerika, %5,5'ine Kuzey Amerika, %3,2'sine ise Asya ve Pasifik kıtalarına göre dağılım göstermektedir. **(Şekil-9)**

Üretim

Thousand barrels daily	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Change 2009 over 2008	2009 share of total
US	7731	7733	7669	7626	7400	7228	6895	6841	6847	6734	**7196**	7.0%	8.5%
Canada	2604	2721	2677	2858	3004	3085	3041	3208	3320	3268	**3212**	-1.0%	4.1%
Mexico	3343	3450	3560	3585	3789	3824	3760	3683	3471	3167	**2979**	-6.2%	3.9%
Total North America	13678	13904	13906	14069	14193	14137	13696	13732	13638	13169	**13388**	1.6%	16.5%
Argentina	847	819	830	818	806	754	725	716	699	682	**676**	-0.7%	0.9%
Brazil	1133	1268	1337	1499	1555	1542	1716	1809	1833	1899	**2029**	7.1%	2.6%
Colombia	838	711	627	601	564	551	554	559	561	616	**685**	12.2%	0.9%
Ecuador	383	409	416	401	427	535	541	545	520	514	**495**	-3.6%	0.7%
Peru	107	100	98	98	92	94	111	116	114	120	**145**	21.0%	0.2%
Trinidad & Tobago	141	138	135	155	164	152	171	174	154	149	**151**	-0.6%	0.2%
Venezuela	3126	3239	3142	2895	2554	2907	2937	2808	2613	2558	**2437**	-4.9%	3.3%
Other S. & Cent. America	124	130	137	152	153	144	143	141	143	140	**141**	0.4%	0.2%
Total S. & Cent. America	6699	6813	6722	6619	6314	6680	6899	6866	6636	6678	**6760**	1.2%	8.9%
Azerbaijan	279	282	301	311	313	315	452	654	869	915	**1033**	13.5%	1.3%
Denmark	299	363	348	371	368	390	377	342	311	287	**265**	-7.9%	0.3%
Italy	104	95	86	115	116	113	127	120	122	108	**95**	-12.4%	0.1%
Kazakhstan	631	744	836	1018	1111	1297	1356	1426	1484	1554	**1682**	8.5%	2.0%
Norway	3139	3346	3418	3333	3264	3189	2969	2779	2550	2451	**2342**	-4.8%	2.8%
Romania	133	131	130	127	123	119	114	105	99	98	**93**	-5.4%	0.1%
Russian Federation	6178	6536	7056	7698	8544	9287	9552	9769	9978	9888	**10032**	1.5%	12.9%
Turkmenistan	143	144	162	182	202	193	192	186	198	205	**206**	0.3%	0.3%
United Kingdom	2909	2667	2476	2463	2257	2028	1809	1636	1638	1526	**1448**	-4.8%	1.8%
Uzbekistan	191	177	171	171	166	152	126	125	114	114	**107**	-6.6%	0.1%
Other Europe & Eurasia	474	465	465	501	509	496	468	455	448	425	**400**	-5.7%	0.5%

Tablo 3.7: 1999-2009 Yılları Arası RF'nin Günlük Petrol Üretimi

(Günlük Varil Sayısı x 1000)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy Full Report, June 2010

Rusya Federasyonu'nun toplam petrol üretimi, tüketimi ve kanıtlanmış rezervlerinin grafiksel anlatımını şekillerde görmekteyiz. 2009 yılı itibariyle günlük petrol üretimi 10 milyon varili geçen olan RF'nin ürettiği petrolün yaklaşık 7 milyon varili ihraç edilmektedir. Ülkenin petrol rezervi ise 2009 yılı sonu itibariyle 74,2 milyar varildir. Bu da tüm dünya rezervlerinin %5,6'sına tekabül etmektedir**.**

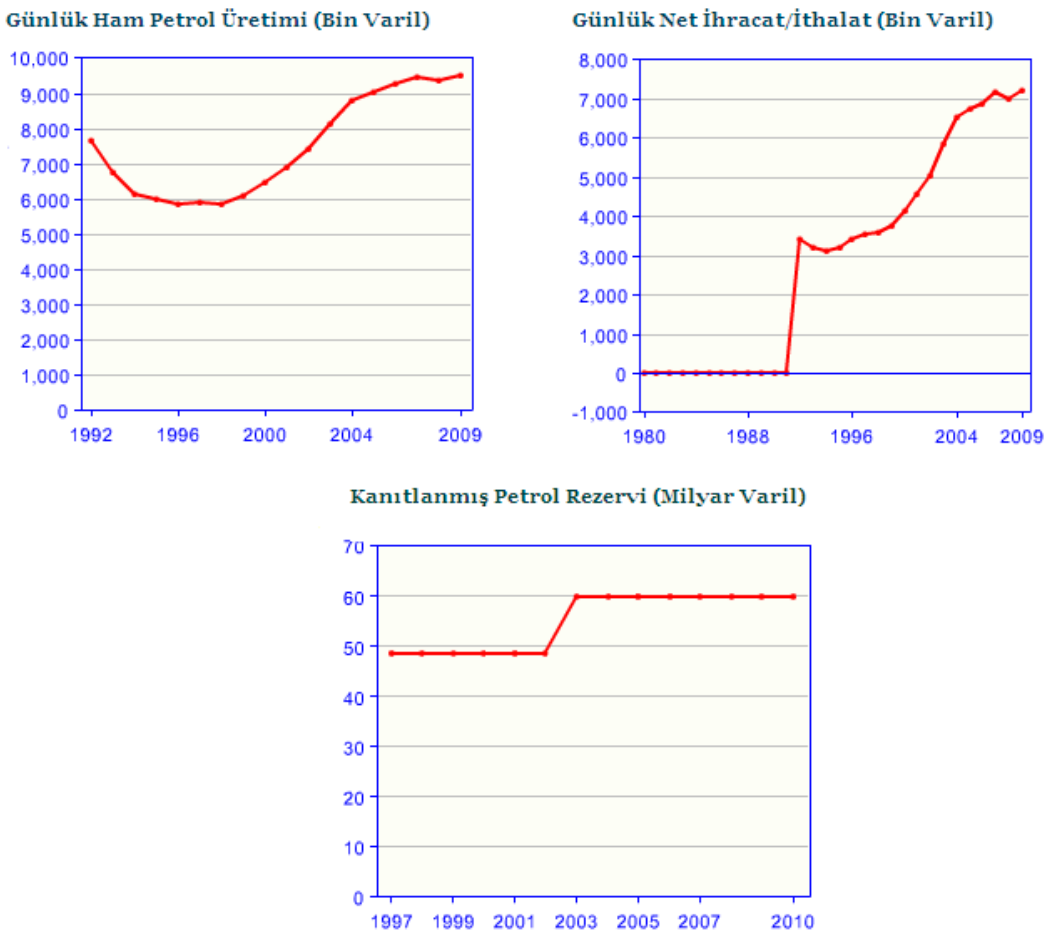

Şekil 3.8: RF'nin Toplam Petrol Üretimi, Tüketimi ve Kanıtlanmış Rezervi

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA), 2010

Rus petrolünün çoğunluğu Batı Sibirya'da Ural Dağları ve Orta Sibirya platosu arasında bulunmaktadır. Batı Sibirya havzası Rus petrol ve doğalgazının yaklaşık %75 gibi çok büyük bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Petrol üretimindeki başlıca bölgeler şunlardır (Falola and Genova, 2005, s.217);

- 100'den fazla alanı içeren Kuzey Kafkasya ve Astrakhan sahası olarak bilinen Hazar Denizi'nin Kuzey ve Kuzeybatı sahilleri;
- Ural Dağları'nın hemen batısında ve Kuzey Buz Denizi'nin güneyinde bulunan 160'dan fazla alanı içeren Tömen-Pechora petrol alanları;
- 600'den fazla petrol alanı içeren Ural Dağları'nın batısı aynı zamanda Volga-Ural ve Saratov-Volgograd petrol alanları;

- Batı Sibirya'da Ural Dağlarının doğusunda 360'dan fazla petrol alanı içeren Tyumen/Ob petrol alanları (1980'lerde Rusya petrol endüstrisinin merkezi olarak gösterilmekteydi.);
- 25'ten fazla petrol alanı içeren Sakhalin Adası.

3.2. Rus Enerji Politikasında Tarihsel Süreç

Dünyada yaşanan sıcak ve soğuk savaşların temelinde, enerji kaynaklarına sahip olma, taşıma yollarını ve son yıllarda da giderek artan oranda, enerjinin ticaretini kontrol altında tutma çabaları etkin olmaktadır (Pamir, 2003, s.1). Geleceğin dünyasında tutunabilmek için, dış tehditlere karşı dik tutum sergileyebilmek için veya en azından kendi kendine yetebilecek bir konum elde edebilmek için, ekonominin can damarı olan ve ulusal kalkınmanın temelini oluşturan enerji için politikalar üretme zorunluluğu doğmaktadır. Yukarıda tek tek saymaya çalıştığımız hedefleri gerçekleştirmek için her ülke kendi enerji kaynaklarını tanımalı ve gelecek için bir perspektif oluşturmalıdır. Bu sebeple ülkeyi yönetenler, enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yoldan temin etmek durumundadırlar. Ayrıca kaynak çeşitlendirilmesine gidilerek, diğer enerji kaynaklarında meydana gelebilecek herhangi bir aksaklıkta yeni kaynakların devreye sokulması önemli bir husustur.

Rusya 20. yüzyılda iki kez dağılma sürecinden geçmiştir. Bunlardan ilki Çarlık Rusya’sının yıkılışı, ikincisi de SSCB’nin çöküşü olmuştur. Bu parçalanmaların sebebi, etnik ya da azınlık çatışmalarından çok merkezi otoritenin zayıflamasından kaynaklanmaktadır (Kamalov, 2004, s.117). Tabi bu süreçte küresel manada iki kutuplu dünyanın bir kutbunu oluştururken, bir anda kendi bölgesine ve yakın çevresine müdahil olamayan Rusya, başta zengin Hazar Havzaları olmak üzere, Kafkaslardaki ve Orta Asya'daki hâkimiyetini yitirmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ABD dünyanın süper gücü olmuş ve bunu müteakiben bahsettiğimiz bu bölgelerde etkinliğini arttırarak ağırlığını koymuştur.

1990’lı yılarda Rusya Federasyonu (RF) genel olarak doğuya yönelmiş ve

batısında kaybettiği toprakları doğu tarafından kazanmak üzere politikalarını geliştirmiştir. Bu kapsamda Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuş ve eski S.S.C.B. üyesi ülkeleri bu topluluğa üye olmaya zorlayarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde de Kafkasya, Hazar Havzası ve Türkistan gibi jeostratejik bölgelerde çıkar amaçlı ilişkileri tayin etmiştir. RF'nin bölgedeki köklü ve derin toplumsal izleri harekete geçirebilme potansiyeli batı için tehlike arz etmiş olsa da 1990'lı yıllar boyunca bölge dengeleri; ABD'nin ve kısmen Avrupa ülkelerinin etkileri ve yarattıkları cepheleşmelerle belirlenmiştir (Civelekoğlu, 2008, s.25).

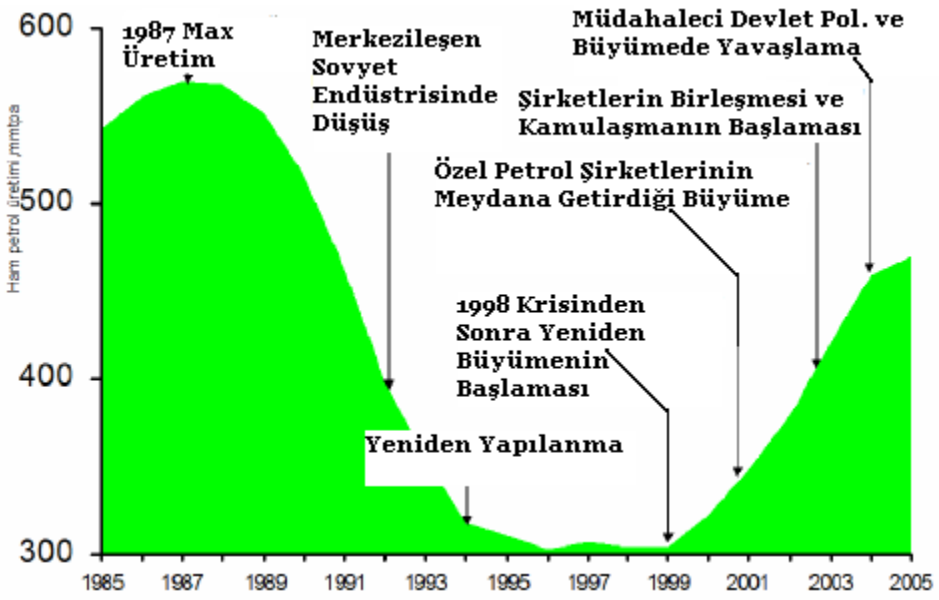

Şekil 3.9: RF'de Petrol Endüstrisinde 20 Yıllık Süreç ve Gelişmeler

Kaynak: Vladimir Milov, Russia: the power of oil and energy insecurity, Paris, 27 January 2006.

Petrol açısından bakacak olursak 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra enerji üretiminde devlet mekanizmasının işlememesi ve kontrolün kalkması, yeni araştırmaların ve yatırımların durması nedeniyle Rusya'da petrol üretiminde düşüşler meydana gelmiştir.

Şekil-11'de de görüldüğü üzere 1987 yılında petrol üretiminde üretim maksimizasyonu gerçekleşirken, Sovyetlerin yıkılışını takip eden yıllarda keskin bir

düşüş meydana gelmiştir. Daha sonradan özel şirketlerin piyasada boy göstermesi ve artan yatırımlar, dibe vuran petrol üretimini daha üst basamaklara taşımıştır.

Rusya'nın petrol üretimi 10 milyon varil/gün'dür. Buna karşın Rusya'nın petrol endüstrisinin gelişimi güçtür. Çünkü Rusya'nın büyük kesimi Kuzey Kutbu koşullara hemen hemen hiç dokunulmamış geniş topraklara sahiptir. Bu nedenle cihazları taşıma ve petrol işçileri için barınacak yer yapma ve iletişim ağları maliyetlidir. 1970'ler ve 1990'lar arası Rusya'nın petrol endüstrisi için planlamalar kısa dönemleri kapsamaktaydı. Eski petrol çıkarma, işleme ve taşıma uygulamaları yıllarca ciddi hasar görmüş ve çevreye zarar vermiştir. Rus petrol şirketleri kuyuların uzun dönem korunması ile uğraşmaları için az teşvik almışlardır. Sert iklim, uzak bölgeler ve sermaye olmaması özellikle Sibirya olmak üzere Rusya'da yeni kuyuların aranmasını güçleştirmiş ve yavaşlatmıştır. Günümüzde Rus petrol şirketleri ve hükümet endüstri için yabancı yatırım, doğal kaynakları koruma, üretimi artırma ve daha büyük küresel ticaret bağlantıları içeren bir takım yeni hedefler belirlemiştir.

Rusya'nın petrol endüstrisinin dönüşümü ulusal şirketlerin özelleştirilmesini içermekteydi. Rus hükümetinin 1995 yılındaki 971 no'lu kararı, kamu girişimlerinin anonim şirketlere dönüştürülmesini sağlamıştır. Böylelikle ülkenin geniş doğal ve endüstriyel kaynaklarını kontrol etmek üzere dev petrol şirketleri oluşturulmuştur. Rusya'nın en büyük petrol şirketi Rosneft olup; Lukoil, TNK-BP, Surgutneftegaz, Gazprom Neft ve Tatneft bu şirketi izlemektedir. Aynı zamanda BP, ExxonMobil ve Shell gibi yabancı şirketler de ülkeye davet edilmiştir. Bu şirketler ortak girişimlerle Rusya'da modernleşmeye, yeniden canlanmaya ve yeni alanların aranmasına katkıda bulunmuşlardır (Bayar, 2008, s. 48). Böylece yapılan bu davet ve yatırım kapılarının yabancılara açılması, Soğuk Savaştan yorgun çıkan Rusya için teknolojik alt yapının ülkeye yerleşmesi için bir fırsat olmuştur. Nitekim bu hamle ilerleyen senelerde meyvesini vermiştir.

RF'nin doğalgaz konusunda da ciddi politikalar izlemiştir. Rusya'nın birinci, dünyanın ise ikinci büyük doğalgaz alanı olan Urengoy'un 1966 yılında keşfedilmesinden sonra ardı ardına yeni büyük doğalgaz alanlarına ulaşılmış ve bunların üzerinde geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu bahsettiğimiz doğalgaz rezervlerinin ortaya çıkarılmasından sonra Sovyetleri Birliği hiç şüphe yok ki en

büyük doğalgaz üreticilerinden biri olmuştur. Bu sebeple 1989 yılında Mikhail Gorbaçov gerçekleştirdiği ekonomik reformların bir parçası olarak Petrol ve Endüstri Bakanlığını kurarak SSCB'nin enerji politikaları anlamında ciddi bir adım atmıştır. Ayrıca Gorbaçov takip eden 1990 yılında ise Doğalgaz Bakanlığı olarak ayrı bir bakanlık oluşturmuştur.

Kısaca Rusya'nın son çeyrek asırdaki enerji politikalarını özetlemek gerekirse; 1990'lı yıllar boyunca soğuk savaş döneminin yorgunluğunu atmaya çalışan ve önceliği elinde kalanları kaybetmeye veren bir Rusya görmekteyiz. Bu dönemde RF ne enerji konusunda ne de diğer dış politika konularında uluslararası alanda ses getirecek politikalar geliştirememiştir. Ayrıca, bu dönem Rus bürokratlarının Rus sermayesini adeta yağma ederek Rus oligarkları haline geldikleri dönemdir ve ekonomi her anlamda dibe vurmuştur. Bu sebepten RF bölgede başta ABD olmak üzere diğer batılı ülkelerin etkinliğini artırmalarına engel olamamıştır (Civelekoğlu, 2008, s.27).

3.3. Rusya Federasyonu'nda Enerji İhracatı ve Arz-Talep Analizi

ABD öncülüğündeki tek kutuplu bir dünyadan, çok kutuplu bir sisteme gidiş sürecinde, AB, Rusya ve Çin yeni küresel güç adaylarıyken; Türkiye, Venezüella ve Brezilya gibi ülkeler de küresel anlamda kabiliyetlerini kullanan ve bölgelerindeki dengeleri kendi lehlerine çeviren güçler olarak belirmektedirler (Arıboğan ve Bilgin, 2009, s.109-132). Bu tespiti birçok makroekonomik ve siyasi gelişmelere dayandırdığımız gibi diğer yandan enerjinin bu dengeleri belirlemekteki mutlak etkisini de gözümüzden kaçırmamak gerekmektedir. Gün geçtikçe tükenen enerji kaynakları, ülkelerin gelecek yıllardaki ekonomik performansları tahmini için sağlıklı bir göstergedir.

Doğalgaz üretiminde dünyada birinci, petrol üretiminde ise Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer alan Rusya Federasyonu (RF) için enerjinin ne kadar önemli olduğunu anlamamız açısından ülkenin, yıllar bazındaki ekonomik

büyümesini analiz etmemiz yeterlidir. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri üzerinde etkinliğini enerji kozuyla güçlendiren RF, gerek doğalgaz gerekse petrol boru hatlarıyla da bölgede enerji-politik anlamda üstün bir konuma sahip olmuştur. RF, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin doğalgaz talebinin yaklaşık %55'ini karşılamakta olduğunu göz önüne alırsak, ülkenin enerji pazarındaki payını daha iyi idrak edilebilir.

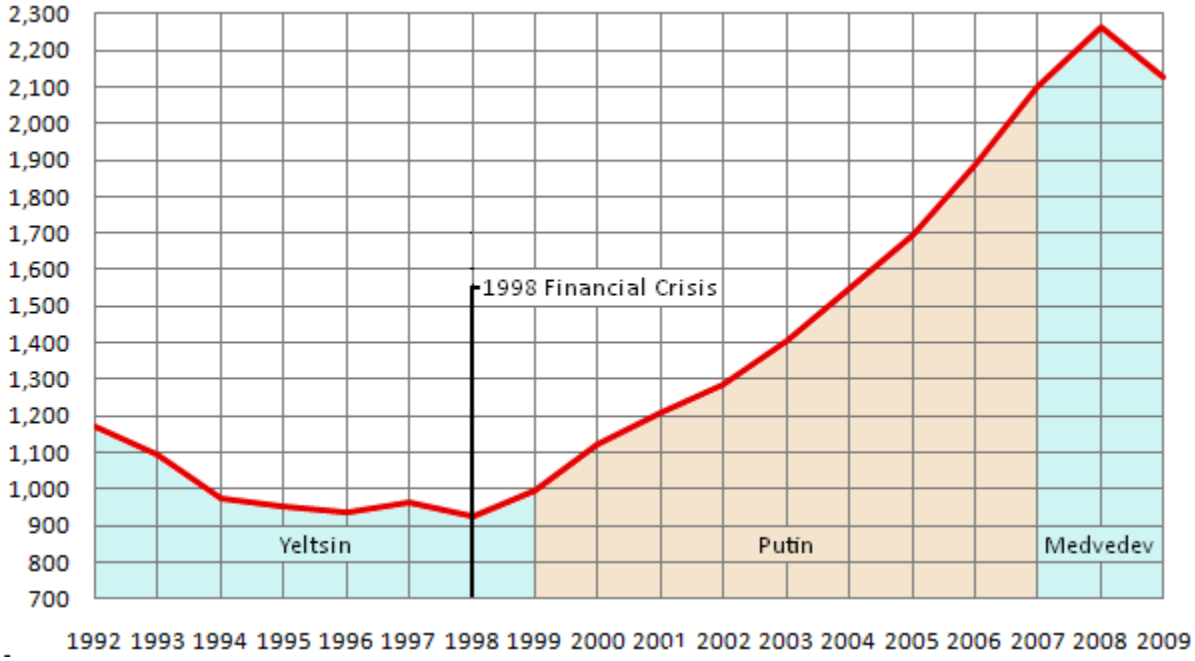

Şekil 3.10: Sovyet Sonrası RF'nin Gayrisafi Yurtiçi Hâsılasındaki Değişmeler (Milyar $)
Kaynak: International Monetary Fund (IMF), www.imf.org (Erişim Tarihi: 04.05.2011)

Sovyet Rusya'sından sonra yakın çevre politikası uygulayan RF, enerji kaynaklarını yabancı yatırımcılara açmış ve üretim teknolojisinde modernizasyona gitmiştir. Özellikle 1998 yılında Asya'da patlak veren ekonomik kriz petrol ve doğalgaz fiyatlarında önemli düşüşe sebep olmuş ve Rusya ekonomisi ciddi şekilde sarsılmıştır. Krizle beraber ortaya çıkan toplumsal bunalım dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in yerini Vladimir Putin'e bırakmasına neden olmuştur.

Putin döneminde petrol ve doğalgaz fiyatlarının hızla yükselmesi ekonomik

büyümeyi beraberinde getirmiş, Rus ekonomisi ortalama %7'lik büyüme hızını yakalamıştır. Bunun yanında Putin ile uygulanan dış politika ve ekonomi eksenindeki köklü değişimler, yükselen petrol ve doğalgaz fiyatlarının da etkisiyle, sürekli büyüyen bir Rus ekonomisini dünyaya göstermiştir (Kantörün, 2010, s. 1). Geniş açıdan baktığımız zamanda ise Sovyetlerin parçalanmasından günümüze kadar geçen bu süreçte RF ekonomisinin hacmi neredeyse 2 katına çıkmıştır. Bu büyümenin kaynağında şüphesiz ki enerji başrolü oynamaktadır. Öyle ki RF'nin ihraç kalemlerinin yaklaşık %60'ını doğalgaz ve petrol sektörleri tek başına oluşturmaktadır.

Küresel enerji tüketiminin % 16'sını gerçekleştiren AB, gerek petrol, gerekse doğal gaz açısından büyük oranlarda dışa bağımlı bir yapıya sahiptir. Doğalgaz ihtiyacının %55'ini, petrol ihtiyacının ise yaklaşık %25'ini RF'den temin etmektedir.

Oransal olarak doğalgaz ithalatını incelediğimizde RF'nin payı oldukça büyüktür. Bulgaristan'ın doğalgaz ihtiyacının tamamını, Avusturya ve Macaristan ülkelerinin doğalgaz ihtiyacının ise 3/4'ünü karşılayan Rusya, enerji bağlamında mutlak bir hâkimiyet kurmuş durumdadır.

Avrupa Komisyonu, Orta ve Doğu Avrupa'da bu bağımlılığın azaltılması için özel tedbirlerin alınması konusunda üç yönlü araştırma yapmaktadır. Bunlardan birincisi, AB üyesi devletlerin bölgesel piyasaların oluşturulması yolu ile ortak bir şebekede bağlanmalarıdır. İkincisi; diğer üye ülkelerde de önem taşıyan "kritik altyapının" korunmasıdır. Üçüncüsü ise enerji yelpazesinin yenilenebilir kaynaklarla çeşitlendirilmesi, enerji verimliliğinin sağlanması ve sera gazlarının azaltılmasıdır.

Ülke	İthalat	Toplam Tüketim	İthalatta Rusya Payı
Almanya	35.55	83.72	% 42.3
Türkiye	23.15	35.06	% 66.0
İtalya	23.8	72.45	% 32.9
Fransa	7.63	33.76	% 22.6
Avusturya	5.60	7.48	% 74.9
Macaristan	7.85	10.48	% 74.9
Bulgaristan	3.10	3.10	% 100

Tablo 3.2: Avrupa Ülkelerinin Rus Gazına Bağımlılıkları (2007)

Kaynak: BOTAŞ, www.botas.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.05.2011)

RF, doğalgaz boru hatları vasıtasıyla yılda toplam 176,4 milyar m3 doğalgaz ihraç etmektedir. İhraç edilen gazın 31,5 milyar m3'ü Almanya'ya, 24,3 milyar m3'ü Ukrayna'ya, 20.8 milyar m3'ü İtalya'ya, 17.26 milyar m3'ü ise ülkemiz Türkiye'ye nakil olmaktadır. Yani RF'nin toplam doğalgaz ihracının %35'i bu dört ülkeye gerçekleşmektedir.

Rusya Federasyonu (RF), 2010 yılı sonu itibariyle elde edilen veriler ışığında, dünya doğalgaz üretiminin yaklaşık 1/5'ini karşılamakta olduğunu görüyoruz. ABD, RF'nin doğalaz üretimine yaklaşsa bile, Avrupa pazarına coğrafi açıdan daha yakın olan RF'nin Avrupa Birliği pazarına hakimiyetini doğal olarak etkilememektedir. Avrupa'da RF'nin doğalgaz üretimine yakın en yakın iki ülke olan İngiltere ve Hollanda'nın toplam üretimi bile 130 milyar m3'te kalarak Rusya'nın ürettiği doğalgazın yalnızca 1/5'ine tekabül ettiğini görüyoruz **(Tablo-6)**.

Elde edilen veriler ve gerçekleşen üretim kapasitesini incelediğimizde, RF'nin önce Avrupa kıtasında daha sonra göreceli olarak ta Dünya Enerji piyasasında doğalgaz bağlamındaki egemenliğini net bir şekilde görmekteyiz.

Üretici Ülkeler	Milyar m³	Dünya Üretimindeki Pay
Rusya Federasyonu	601,7	%19.6
ABD	582,2	%18,9
Kanada	175,2	%5,7
İran	116,3	%3,8
Norveç	99,2	%3,1
Cezayir	86,5	%2,8
İngiltere	69,6	%2,3
Hollanda	67,5	%2,2
Endonezya	69,7	%2,3
Türkmenistan	66,1	%2,2
Diğer Ülkeler	1.131,6	%36,9
Toplam	3065,6	%100

Tablo 3.3: Dünya'da Başlıca Doğalgaz Üreticileri, Üretimleri ve Payları
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2010,June

Dünya üzerinde endüstri geliştikçe enerji ihtiyacı artmakta ve buna bağlı olarak ta enerji arz eden ülkeler önem kazanmaktadırlar. Çevreye diğer fosil enerji kaynaklarına nispeten daha duyarlı olan doğalgaza ihtiyaç her geçen gün dünyamız üzerinde artmakta ve Rusya Federasyonu gerçekleştirdiği üretimi bu talebe göre şekillendirmektedir. Öyle ki, Rus Hükümeti'nin aldığı yatırım kararları ve özel sektörü yönlendirme noktasındaki girişimleri bu yöndedir.

Tablo-7'de RF'nin önümüzdeki 20 yıl içindeki doğalgaz ihracat projeksiyonunu görüyoruz. Özellikle doğrudan boru hatları aracılığıyla gerçekleştireceği doğalgaz ihracatında gelecek yıllarda göze çarpan artışların meydana geleceğini görmekteyiz. Türkiye'ye Karadeniz üzerinden boru hatları aracılığıyla gerçekleştirdiği ve Mavi Akım (Blue stream) adı verilen boru hattının yanına paralel olarak bir hat daha döşenmek suretiyle doğalgaz ihracatını 16 milyar m3'ten 32 Milyar m3'e çıkarılması beklenmektedir. Ayrıca 2011 yılında doğalgaz pompalanmaya başlayan Nord Stream (Kuzey Akım) boru hattının 2020 yılında kapasitesinin 55 Milyar m3' çıkması beklenmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti ile fiyat konusunda pazarlıklar hala devam etmektedir.

Son olarak Gazprom yetkililerinin Nisan 2011 yılında Çin'e düzenledikleri gezide pazarlıkların son aşamaya geldiği bildirilmiştir. Ama öncelikle Altay-Zabaykalsk Boru Hattının inşasının bitirilmesi gerekmektedir. Bütün herşey yolunda girdiği takdirde Doğrudan gaz ihracatı 2020 yılında 40 Milyar m3, 2030 yılında ise 80 Milyar m3'ü bulacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca LNG olarak İhraç olacak Rus Doğalgazında ise yıllar içinde artış beklenmektedir. Tahminlere göre 2030 yılına kadar Doğalgaz İhracatının, 92 Milyar m3'ü bulacağı yönündedir.

İstikamet Yönü	Dağıtım Noktası	2004	2010	2020	2030
Ukraine-Poland	Khodnovici	5	5	5	5
Ukraine-Slovakia	Uzhgorod	100	100	100	100
Ukraine-Hungary	Beregovo	15	15	15	15
Ukraine-Romania	Khust	5	5	5	5
Ukraine-Moldova-Romania	Izmail	28	40	40	40
Belarus-Poland	Brest	6	6	6	6
Belarus-Poland-Yamal	Kondrakti	33	33	33	33
Total transit pipelines		**182**	**204**	**204**	**204**
Finland	Svetogorsk-Imatra	9	9	9	9
Turkey-Blue Stream	Dzubka-Samsun	16	16	32	32
Balkan-Italy-South Stream	Varna	0	32	32	32
Germany-Nord Stream	Greifswald	0	28	55	55
China	Altai-Zabaykalsk	-	-	40	80
Total direct pipelines		**25**	**85**	**168**	**208**
LNG USA	Shtokman (Barents Sea)	-	-	23	23
LNG USA	Yamal (Kara Sea)	-	-	-	25
LNG Canada	Ust-Luga (Baltic Sea)	-	-	5	5
LNG Asia	Sakhalin (Pacific)	-	13	26	39
Total LNG		**0**	**13**	**54**	**92**
Total capacities		**207**	**302**	**426**	**504**

Tablo 3.4: Rusya Federasyonu'nun BDT Ülkeleri Dışında Tahmin Edilen Doğalgaz İhracatı (Milyar m³)

Kaynak: Manfred Hafner, 'Gas corridors between the EU and neighbouring countries' Sunumu, Brüksel, Aralık 2006

RF'nin Soğuk Savaş sonrası politikasında enerjinin yeri çok önemlidir. Ne son teknoloji silahlar ne de çağdaş ideolojiler. Bugünkü durumda RF kendi düşüncelerini boru hatlarıyla doğalgaz ve petrol ile birlikte birçok ülkeye ulaştırmaktadır. Önce doğalgaz boru hatlarıyla başlayarak, dünya üzerindeki enerji hâkimiyetinde geldiği noktayı petrol üretimi ve ihracı üzerinden anlatarak devam edelim.

3.3.1. Doğalgaz Boru Hatları

RF, ürettiği doğalgazı Yamal-Europe doğalgaz boru hattı (DGBH), Güney Akım, Genişleyen Mavi Akım ve Nord Stream DGBH ile çeşitli ülkelere satmaktadır veya geliştirilen boru hatlarıyla satmayı planlamaktadır. AB, RF arasında yapılan doğalgaz ticareti sadece boru hatlarıyla yapılmaktadır. RF'nin AB'ye satmış olduğu doğalgaz hatları eski Doğu Bloğu ülkeleri olan Ukrayna ve Belarus üzerinden geçmektedir. Bugün itibariyle Rus doğalgazının %75'i Ukrayna, %25'i ise Belarus (Beyaz Rusya) üzerinden AB'ye ulaşmaktadır (Leblond, 2006, s.52). Şimdi kısaca bu hatları tanıyalım:

3.3.1.1. Yamal-Europe DGBH

Rusya'nın Yamal Yarımadasındaki doğalgaz alanlarını, Belarus üzerinden, Polonya'yı geçerek Almanya'ya ulaştırmayı amaçlayan ilk hattın yapımına 1992 yılında başlanmış olup, 1999 yılında tamamlanmıştır. Bu projeyle yılda 1 Tcf doğalgaz taşınmaktadır. 4196 km uzunluğundaki bu hat Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır.

Projenin sahibi ve üstlenicisi Gazprom olmakla beraber, Belarus bölgesinde işletme görevi Beltransgas, Polonya bölgesinde ise işletme görevi EuroPol Gaz şirketinindir.

Yapılması planlanan Yamal-Europe II DGBH ise birinci hatta paralel döşenmek istenmiştir. Fakat Alman-Rus yakınlaşmasından rahatsızlık duyan Polonya buna karşı çıkmıştır. Gazprom, güneydoğu Polonya üzerinden Slovakya, oradan da

Orta Avrupa'ya doğru bir yol ararken, Polonya hattın önce kendi ülkesinden geçtikten sonra Almanya'ya ulaşmasını istemektedir (EIA, 2011, s.12).

Şekil 3.11: Yamal-Europe Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: www.robertamsterdam.com/yamal.gif (Erişim Tarihi: 26.05.2011)

Aslında bu proje Polonya'dan geçmeden Ukrayna üzerinden de Slovakya'ya ulaştırılabilirdi. Ancak Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizinden dolayı Rusya bu alternatife sıcak bakmamıştır. Kriz sonrası Rusya'nın yeni boru hattı projelerinin hiç birisi Ukrayna'dan geçmemektedir. Siyasi nedenler yüzünden ekonomik güzergâhların kullanılamaması sonucu hattın maliyeti 10 milyar dolara ulaşacaktır.

Rusya Federasyonu Endüstri ve Enerji Bakanı Viktor Khristenko'nun 1 Kasım 2007 yılında yaptığı açıklamada Yamal Europe Doğalgaz Boru Hattının ikinci ayağı olan Yamal Europe II projesinin gündemden çıkarıldığını ve bunun yerine ağırlığı Nord Stream projesinin inşaa ve iyileştirilmesine verileceğini belirtmiştir.

3.3.1.2. Güney Akım

23 Haziran 2007 yılında Rusya'nın Gazprom şirketi ile İtalyan ENI şirketi ortaklığı ile imzalanan mutabakat zaptı ile, Rus gazının Karadeniz üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır.

Şekil 3.12: Güney Akım ve Mavi Akım Projeleri

Kaynak: www.Gazprom.com (Erişim Tarihi: 27.03.2011)

Şekil 14'te gösterilmekte olan harita üzerinde kesik çizgili ok, Güney Akım DGBH'nın güzergâhını göstermektedir. Haritadan da görüleceği üzere hat Rus kıyısında Beregovaya'dan başlayıp Karadeniz'in altından geçerek Balkanlar üzerinden Avrupa'nın güneyine ve merkezine ulaşmaktadır. Avusturya içlerine kadar uzatılması düşünülen hattın henüz Avusturya hükümeti ile müzakeresi devam etmektedir.

Rusya sırasıyla Ocak 2008'de Bulgaristan, Şubat 2008'de Sırbistan, yine aynı ay Macaristan, Nisan 2008'de Yunanistan ve Aralık 2009 ise Slovenya ile hükümetler arası anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmalar, söz konusu ülkelerin hattın topraklarından

geçen kısımlarının inşasıyla ilgiliydiler (Yorkan, 2009, s.1).

Proje'nin ikinci kısmı olan Karadeniz'in Balkan kıyılarından geçecek hat iki alternatifli olacaktır. Haritada gösterildiği gibi alternatif hatlardan biri kuzeybatıya yönelecek Sırbistan ve Macaristan üzerinden geçerek Rusya'dan çıkan mevcut boru hatlarıyla birleşecek, ikinci alternatifte hat ise güneybatıya yönelecek, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden doğrudan İtalya ağıyla bağlanacaktır (EIA, 2010, s.13).

2015 yılında hayata geçirilmesi planlanan projenin toplam yıllık kapasitesi 63 milyar metreküptür.[2] Avrupa'ya ithali düşünülen doğalgaz sadece Rus doğalgazından ibaret olmayacak, Türkmenistan ve Kazakistan'ın doğalgazı da Avrupa'ya bu hattan pompalanacaktır. Ayrıca Fransa Başbakanı François Fillon ve Rusya Başbakanı Vladimir Putin arasında 2009 yılının Kasım ayında Paris'te yapılan görüşmede taraflar, söz konusu projeye ilişkin anlaşmayı imzaladı. Paris'in projede yüzde 10 hisse ile yer almasını öngören anlaşmaya Putin ve Fillon'un himayesinde, Rus petrol ve gaz dağıtım şirketi Gazprom ve EDF firmaları temsilcileri imza attı.

Deniz altından yeni bir hat döşemek aşırı maliyetli olsa da Rusya'nın bu projedeki ısrarının hem politik hem de ekonomik yönleri vardır. Ekonomik yönden bakacak olursak, bu proje sayesinde tam anlamıyla AB'nin gaz tedarikçisi olacaktır. Politika yönünden ise; AB ile arasında sorun olabilecek hiçbir ülke topraklarından boru hatlarının geçmeyeceği için enerji güvenliği konusunda risk içermemektedir. Yani Ukrayna gibi Rusya ile problemleri olan ülkeler by-pass edilmiştir. Yoksa Mavi Akım'a paralel döşenecek bir hattın maliyeti bu projeye göre çok düşük olacaktı. Ancak her ne kadar Türkiye ile iyi ilişkiler devam etse de tam manasıyla güven problemi aşılmışa benzememektedir. Buradan şu sonuç ta çıkarılabilir; Rusya Türkiye'nin AB üyesi olacağına inanmamaktadır.

Enerji kaynaklarını temin etme açısından çeşitliliğe gitmek isteyen Avrupa, Güney Akım projesiyle birçok stratejist ve üst düzey bürokratların orta görüşünce, Rus gazına bağımlılığını daha da arttırmış oldu. Rus gazına alternatif olarak gösterilen Orta Asya ve Hazar Havzası Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacını tek başına

2 ENI ve Gazprom 15 Mayıs 2009 tarihinde ek bir Sözleşme daha imzalayarak boru hattının başlangıçtaki belirtilen 31 milyar metreküplük kapasitesini 63 milyar metreküpe çıkardılar.

karşılamaktan uzak olduğu için Rus gazı önemini yitirmemektedir. Vladimir Putin, bu bağımlılığı karşılıklı olarak nitelemektedir. Avrupa doğalgazda Rusya'ya ne kadar bağımlıysa, Rusya Federasyonu da aynı şekilde ürettiği doğalgazı pazarlama konusunda en büyük müşteri olan Avrupa'ya bir o kadar bağımlı durumda olduğunun üzerine vurgu yapılmaktadır.

Son olarak Güney Akım Projesi ile Rusya, yalnızca Ukrayna'yı değil, Türkiye'yi de devre dışı bırakmayı başarmıştır. Rus siyasi uzmanlarına göre Rusya'nın bu projede Türkiye'yi dışlamasının başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye ile AB arasında yaşanacak muhtemel problemlerdir. Türkiye'nin son yıllarda enerji konusunu Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde bir koz olarak kullandığını ve Rusya ile Avrupa arasında köprü görevi gördüğünü belirterek AB'ye karşı elini güçlendirmesi Rus siyasetince tepki görmüş ve Türkiye ile AB arasındaki ince hesaplara dâhil olmaktan kaçınılmıştır.

Türkiye'nin Güney Akım Projesi ile Rusya tarafından dışlanmasının ikinci nedeni olarak ise, Nabucco Projesi gösterilmektedir. Rusya'ya alternatif bir enerji koridoru oluşturma amacı ile planlanan Nabucco Projesi, Rusya'nın enerji tekelini sekteye uğratabilecek bir proje olarak değerlendirilmektedir. Elbette Rusya'nın bu durumdan rahatsız olması şaşılmaması gereken bir durumdur (Gülşen, 2009, s.1).

3.3.1.3. Genişleyen Mavi Akım

Şekil 15'teki kırmızı kesik çizgilerle gösterilen 1213 km uzunluğunda olan bu hat, Karadeniz'in 2200 metre altından geçmesi ve deniz dibinde pompa istasyonu olmaması sebebiyle Dünyada örnek teşkil etmektedir. Projenin maliyeti yaklaşık olarak 3.2 Milyar dolardır.

Doğalgaz ihtiyacı oldukça yüksek olan Türkiye'deki doğalgaz piyasasını tek başına ele geçirmek isteyen Rusya Federasyonu (RF), Türkiye Hükümetine Mavi Akım Projesini kabul ettirmiştir. 1 Nisan 1998 yılında TBMM'de kabul edilen teklifle birlikte anlaşma yürürlüğe girmiş ve boru hattının resmi açılışı 2005 yılında yapılmıştır.

Şekil 3.13: Mavi Akım Projesi

Kaynak: www.ukrainian-energy.com (Erişim Tarihi: 02.04.2011)

Rusya, Mavi Akım projesiyle birlikte Türkiye'de doğalgaz bağımlılığını %65 oranına çıkarmıştır. Ayrıca Putin dönemini izleyen yıllarda, Türkmen ve Kazak doğalgazını da Rusya üzerinden Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaştırılması yönünde girişimlerden olumlu sonuçlar alınmıştır.

Mavi Akımla Türkiye'ye gelen gaz miktarı 2006 yılı için 16 milyar m³'e ulaşmıştır. 25 yıllık anlaşma süresince Rusya'dan toplam 365 milyar m³ doğal gaz alınması planlanmaktadır. Bu antlaşmayla; Türkiye, Rusya'nın Almanya ve İtalya'dan sonra en çok doğal gazın ihraç ettiği ülke konumuna yükselmiştir.

Rusya Federasyonu yalnızca Türkiye'deki doğalgaz hâkimiyetini pekiştirmek için değil, daha büyük ve önemli stratejik amacı; Azeri, Türkmen ve İran doğalgazının Avrupa pazarlarına ulaşarak, kendine rakip olabilmesini engellemektir. Mavi Akım projesinin üzerinde bu yüzden önemle durmuştur. Çünkü Türkiye saydığımız bu üç ülkeden ihraç edeceği doğalgaz sayesinde, İhraç ülkeleri Avrupa pazarlarına daha kolaylıkla ulaşabileceklerdi. Dolayısıyla RF, bu ülkelerden daha erken davranmış ve Azeri, İran ve Türkmen gazının önünü kesmeyi geçici süreyle

başarmıştır.

Zira Gazprom'un Yönetim Kurulu eski Başkanı Rem Vayhirev 1999 yılında parlamentoda yapmış olduğu konuşmada ABD'nin Trans Hazar projesini desteklediğini, bundan dolayı ellerini çabuk tutmaları gerektiğini beyan etmiştir. Öyle ki bu iki projenin rekabetinde ilk başlayanın kazanacağını belirtmiştir. Bu ifade ve beyanlar gösteriyor ki, Rusya Federasyonu sahip olduğu doğalgazı etkili bir enerji diplomasisiyle Dış politikada stratejik bir araç olarak kullanmaktadır (Oğan, 2003, s.1).

Uluslar arası kamuoyu tarafından Mavi Akım projesi uzun süre konuşulmuştur. Bölgede Rusya Federasyonu'nun etkinlik arttırma çabasından rahatsızlık duyan ABD, Kafkas ülkelerinde bazı girişimlerde bulunup, Rus doğalgaz tekelini kırma çabasına girmiştir. Fakat özellikle Mavi Akım projesiyle RF, Avrupa pazarındaki pastayı diğer gaz ihracatçısı ülkelerle paylaşmayı reddettiğini bir kez daha göstermiştir.

Mevcut Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattına paralel olarak, ikinci bir hat çekilmesi hem Rusya hem de Türkiye hükümetlerinin gündemindedir. Bu projeyle Rus doğalgazının Rusya'dan başlayıp Ceyhan üzerinden İsrail başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerine ulaştırılması düşünülmektedir. Bu hattın hem Türkiye hem de Rusya Federasyonu açısından olumlu getirileri olduğu yönünde strateji uzmanları tarafından ortak bir fikir birliği söz konusudur diyebiliriz. Örneğin bu projeyle Türkiye Ukrayna üzerinden gelen doğalgaza olan bağımlılığını daha da azaltacak böylelikle Rusya ve Ukrayna arasında doğabilecek bir anlaşmazlıktan daha az etkilenebilecektir. Aynı şekilde Rusya açısından baktığımız zaman ise; RF hem Ortadoğu pazarına nüfuz etmiş olacak hem de doğalgaz arzında Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmış olacaktır.

3.3.1.4. Nord Stream (Kuzey Akım)

Rusya Federasyonu, AB ülkelerine doğalgaz sevkiyatında Beyaz Rusya, Litvanya, Letonya ve Ukrayna gibi ülkelerin sınırları içerisinden boru hatlarını

geçiriyor ve bunun sonucunda bu ülkelerle yaşadığı olumsuzluklar neticesinde, AB ülkelerine doğalgazı güvenli bir şekilde ulaştırılması noktasında bazı sıkıntıları göze almak zorunda kalıyordu.

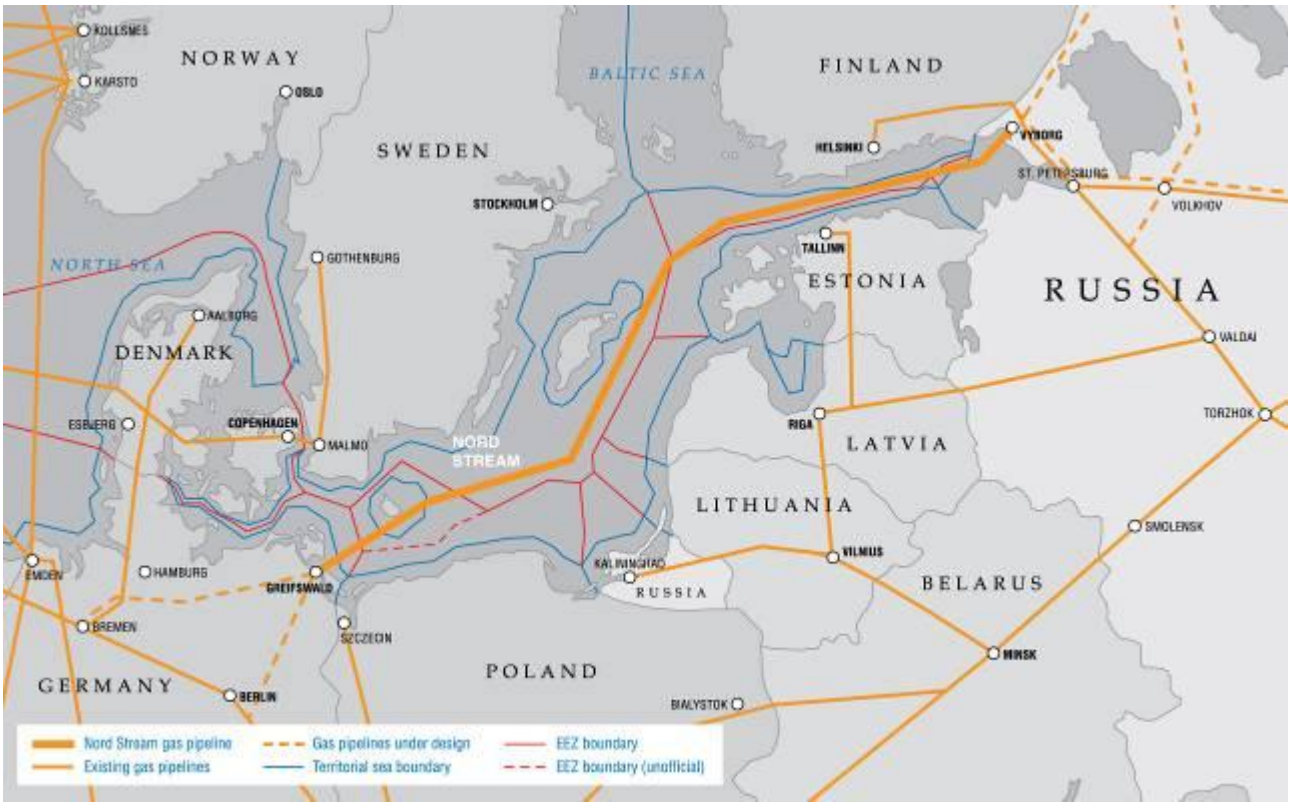

Şekil 3.14: Nord Stream (Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı)
Kaynak: www. gazprom.com (Erişim Tarihi: 02.04.2011)

Almanya Başbakanı Gerhard Shroder'in görev döneminde, Rusya'nın Vyborg şehrinden başlayan hattın Baltık Denizi altından, Almanya'nın Greifswald kentine uzanarak doğalgaz sevkiyatının gerçekleştirilebileceği bir projenin yapımına başlanmıştır. Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattının toplam uzunluğu 1220 km olup, yılda 55 milyar m3 doğalgazın bu hattan pompalanacağı tahmin edilmektedir.

Şekil-16'daki haritada kalın sarı çizgilerle gösterilen hat güneyde, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya, kuzeyde ise Finlandiya ve İsveç karasularından geçmektedir. Karasal açıdan hiçbir ülkeyle bağlantısı olmaksızın yani Almanya ile arasında hiçbir transit ülke olmaksızın Rus gazı güvenli bir şekilde ihraç edilmektedir.

Bu proje, daha önceki konularda işlediğimiz Güney Akım ve Mavi Akım projelerindeki gibi, Rusya Federasyonu'nun dış politikasını yönlendirmede enerji stratejisini kullanma becerisini gözler önüne sermektedir. RF, bu projeyle, Almanya'ya transit ülke olmaksızın doğalgaz sevkiyatı yaparken, transit ülkeleri by-pass ederek bu ülkelere vereceği transit ücretinden kurtulmuş olacaktır. Ayrıca, diğer projelerde de olduğu gibi Rusya böylelikle doğalgazdaki tekelini daha da güçlendirmiş olacaktır. Bu durumu Nabucco projesine çekimser bakan Alman hükümetinin davranışından da anlayabilmemiz mümkündür. Almanya, kendine yetebilecek doğalgazı Rusya'dan direk bir şekilde tedarik etmektedir. Burada dikkati çeken Alman-Rus yakınlaşması Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinde ne kadar rahatsızlık uyandırsa da Rusya'nın bu projeyle AB ülkelerinin enerji konusundaki tek sesliliğini bozacağı su götürmez bir gerçektir.

Kuzey Akım Boru Hattı Polonya bertaraf edilmiş ve bu projeye en büyük tepkiyi de Baltık ülkeleri ile ağırlıklı olarak Polonya göstermiştir. Çünkü bu projeyle Polonya, Ukrayna ve Beyaz Rusya transit rota niteliğini yitirecektir. Rusya’nın Ukrayna’ya 2006 tarihinde doğalgaz sevkiyatını kesebilme gücünü kendinde bulabilmesinin en önemli nedeni, Kuzey Akım (Nord Stream) projesine imza atmış olmasıdır. Bu proje sayesinde Rusya özellikle Ukrayna’ya karşı büyük bir koz elde etmiştir (Dokuzlar, 2006, s.48).

Avrupa’ya sevk edilen gazın farklı güzergâhlar ile çeşitlendirilmesini isteyen Rusya Başbakanı Vladimir Putin, 2010 yılının Nisan ayında başlayan projenin, deniz altındaki kısmının 2011 yılı Mayıs ayının ortalarında doğru bitirileceğini belirtmiştir. Kuzey Akım projesi Rusya, Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Almanya’dan geçecek. İki ayaktan oluşan projenin 11,8 milyar dolara mal olması bekleniyor. Hattın ilk ayağının neredeyse yüzde 92’lik kısmı tamamlandı, birinci bölümün bu yıl içinde Avrupa’ya gaz sevk etmesi planlanıyor. Hattın diğer ayağının ise 2012’de devreye alınması bekleniyor (http://www.enerjivadisi.com/n.php?n=83188a39-2011_04_28, 24.04.2011).

3.3.2. Petrol Boru Hatları

Rusya Federasyonu'nu petrol bağlamında kapsamlı bir dağıtım ve boru hatları vasıtasıyla ihraç ağılarına sahiptir. RF, bu dağıtımı, devlete bağlı bir kurum olan Transneft ile yapmaktadır. Transneft; boru hatlarıyla, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde üretilen petrolün %90 oranındaki bölümünü diğer bölgelere ve ülkelere nakil etme görevini üstlenmiştir. Birçok milli petrol boru hattından bahsetmemiz mümkündür. Rusya'nın halihazırda petrol boru hatları şunlardır;

- Drujba Petrol Boru Hattı
- Baltık Boru Hattı Sistemi
- Genişleyen Tengiz-Novorossisk Petrol Boru Hattı
- Bakü-Novorossisk Petrol Boru Hattı
- Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı
- Kharyaga-İndiga Petrol Boru Hattı

3.3.2.1. Drujba Petrol Boru Hattı

Drujba Petrol Boru Hattı; Volga-Ural bölgesini, güneyde Ukrayna ve kuzeyde Almanya'ya bağlar. Yaklaşık 2500 km uzunluğunda olan ve günlük taşıma kapasitesi yaklaşık 1.2-1.4 milyon varil olan bu hat, Batı Sibirya, Urallar ve Hazar Havzası petrollerinin toplandığı Samara bölgesinden başlamakta ve Belarus’dan sonra iki kola ayrılmaktadır.

Şekil 17'de yeşil renkle gösterilen birinci kol Polonya üzerinden Almanya’ya, ikinci kol ise Ukrayna, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti üzerinden Macaristan’a ve nihayetinde Hırvatistan'ın Omisalj kentine ulaşmaktadır. Bunun 350.000 varil/gün'ü güneye Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'ya taşınmaktadır.

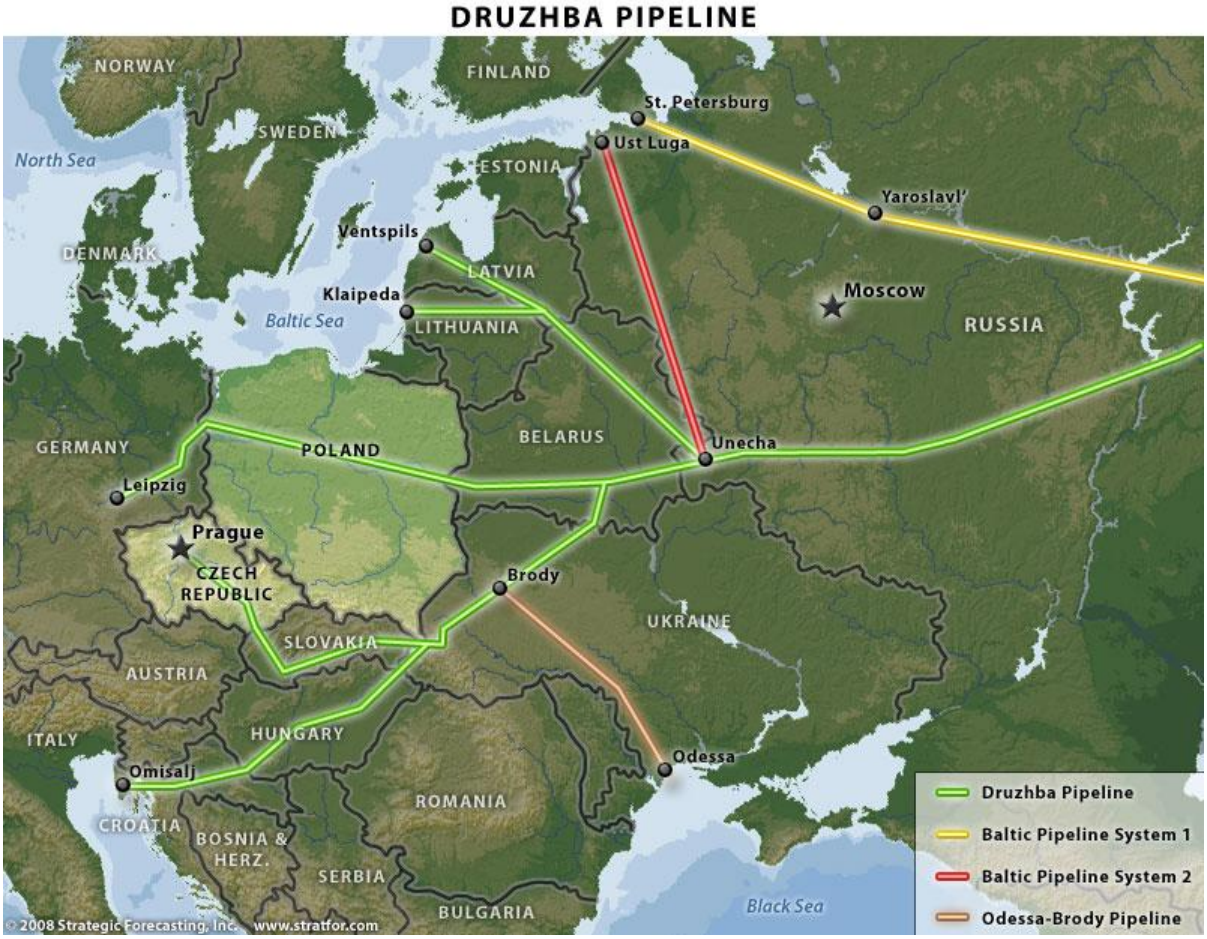

Şekil 3.15: Drujba Petrol Boru Hattı

Kaynak: backdoornoise.wordpress.com (Erişim Tarihi: 07.04.2011)

Proje Belarus ve Polonya arasındaki hattın kapasitesinin genişletilmesini ve hattın diğer kısmının da Almanya'ya kadar uzatılmasını içermektedir. Böylece Baltık Denizi tanker trafiği de azalacaktır.

3.3.2.2. Baltık Boru Hattı Sistemi

Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS), Rusya'nın Batı Sibirya ve Tömen-Pechora petrol bölgelerinden batıya Rusya'nın Finlandiya Körfezinde yeni tamamlanan Primorsk limanına ham petrol taşımak maksadıyla Aralık 2001'de kullanılmaya başlanmıştır. Limanın ihraç kapasitesi her geçen yıl artmaktadır. Örneğin, 2004 sonu itibariyle Primorsk Limanı'nın kapasitesi yaklaşık 1 milyon varil/günken, 2007 yılı

itibariyle ise yaklaşık 1.5 milyon varil/gün'e ulaşmıştır.

Baltık Boru Hattı Sistemi ile Kuzey Avrupa pazarlarına doğrudan bir çıkış imkânı sağlayan Rusya Federasyonu, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Baltık Ülkeleri üzerinden geçen transit yollara bağımlılığını azaltmaktadır.

Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS) II projesinin ise **Şekil-20**'de görüldüğü gibi Drujba'dan, Belarus yoluyla Avrupa'ya bağlanması planlanmaktadır. 1000 km uzunluğundaki yeni boru hattı Beyaz Rusya sınırından Baltık Denizi'ne uzanıyor.

Şekil 3.16: Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS)

Kaynak: www.avizora.com (Erişim Tarihi: 27.04.2011)

Ancak 2006'da baş gösteren transit geçiş krizi sonrasında tartışmaların merkezinde yer alan güzergâh üzerinde Kremlin bundan böyle enerji kaynakları

hattını kontrol edecek ve Ukrayna'dan gelen petrolün yeniden yönlendirilmesi seçeneğini elinde bulunduracak.

BPS-II projesinin genişlemesi bölgeye yeni ihracat noktaları oluşturacaktır. Transneft, Ust-Luga limanına gidecek ikinci aşamanın maliyetinin yaklaşık 3,3 milyar $'a mal olacağını öngörmektedir. Baltık Boru Hattı Sistemi'nde yılda 30 milyon ton veya Rusya'nın geçen yılki üretim miktarının yüzde 6'sı kadar petrol Baltık Denizi'ndeki Ust-Luga limanına taşınacak. BTS-2 adıyla bilinen söz konusu projenin 2012'nin üçüncü çeyreğinde tamamlanacağı bildiriliyor (http://www.euractiv.com.tr/4/article/rusya-baltik-boru-hattiyla-beyaz-rusyay-teget-gececek-006011, 29.04.2011).

3.3.2.3. Genişleyen Tengiz-Novorossisk Petrol Boru Hattı

Kuzey Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan ham petrol, önce Rusya'nın Karadeniz limanı Novorossisk'e getirilerek, oradan tankerlerle İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden dünya pazarlarına taşınmaktır. 2001 yılında faaliyete geçen bu hat ilk aşamada günde 560 bin varil ham petrol taşımıştır.

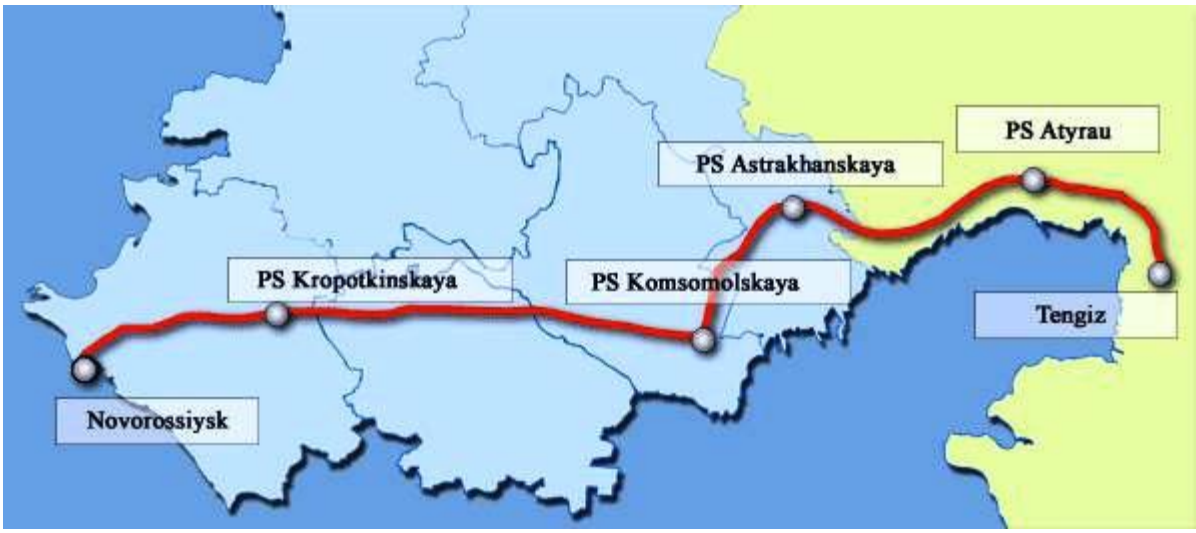

Şekil 3.17: Tengiz- Novorossisk Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak: pipelinesinternational.com (Erişim Tarihi: 15.05.2011)

1580 kilometrelik Tengiz-Novorossisk hattının ilk safhasının yapımı 2,6 milyar dolara mal oldu. Bu hat ülkenin en önemli petrol ihraç eden boru hattıdır. Rusya bu projeyle taşımacılıktaki rolünü artırarak Kazak petrolünün, BTC boru hattıyla taşınmasını engellemeyi hedeflemiştir. Başka bir ifadeyle, BTC boru hattına alternatif olarak düşünülmüştür (Kahraman, 2008, 136).

Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) tarafından yürütülen bu proje, Kazak ve Rus hükümetlerinin 2008 yılında vardığı anlaşmayla hattın kapasitesinin 2013 yılına kadar günlük 1,3 milyon varile çıkarılması beklenmektedir (EIA, 2010, s.3).

3.3.2.4. Bakü-Novorossisk Petrol Boru Hattı

Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın petrolü Kasım-1997'den itibaren Bakü- Novorossisk boru hattı ile ihraç edilmeye başladı. Bu boru hattı yoluyla Bakü'den Rusya'nın Novorossisk limanına akıtılan petrolü taşıyan ilk tankerler, 1997 yılının Aralık ayında dünya pazarlarına ulaştırılmak üzere İstanbul Boğazı'ndan geçmiştir (Aras, 2001).

Tengiz-Novorossisk Ham Petrol Boru Hattı projesinde de olduğu gibi Rusya Federasyonu kendi rezervlerinden olmayan petrollerin taşımacılığı görevini üstlenmiştir. Rus hükümeti aslında **Şekil-22**'de görüldüğü üzere mavi renkle gösterilen hat ile yola çıkan Hazar Havzasındaki petrolün, kendi inisiyatifi ve bilgisi dâhilinde ihraç etmek istemektedir. Böylece ihraç edilecek petrolün miktarını kontrol edebilecektir. Aksi durumda Avrupa pazarlarına gidebilecek yüksek miktarlardaki petrol, petrolün piyasa değerini düşürecek, bu da Rusya Federasyonu'nu enerji politikasını yönlendirmesindeki fiyatlandırma ilkesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Şekil 3.18: Bakü-Novorossisk Boru Hattı

Kaynak: maxneri.wordpress.com (Erişim Tarihi: 16.05.2011)

3.3.2.5. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı

Çin'in özellikle 2000'li yıllarda başlayan yükselişi ülkede önemli bir enerji ihtiyacı ortaya çıkardı. Çin'deki bu ihtiyacın farkına varan Rusya, bu konuyla ilgili proje girişimlerine o yıllarda başladı. Rusya'yı enerjide şahlandıran Putin, Rusya'nın yeniden bir küresel güç olması için günü kurtaran değil, kalıcı, bölgesel değil, daha geniş çaplı politikalar izlemiştir.

Rusya, özellikle sahip olduğu yeraltı kaynaklarını ABD'ye pazarlayıp Pasifik bölgesinde hem ekonomik bakımdan hem de siyasi açıdan güç kazanmak için çeşitli projeleri hayata geçirmeyi planladı. Bu projelerin en önemlisini ise Doğu Sibirya-Pasifik petrol boru hattı oluşturmaktadır.

Doğu Sibirya'dan Pasifik Okyanusuna döşenecek 4100 km uzunluğundaki ham petrol boru hattı projesidir. Bu projeyle Çin ve Japonya'ya 1.6 milyar varil petrol sevk edilmesi düşünülmüştür. Bu hattın yapımına ilişkin karar 31 Aralık 2004 yılında alınmış ve proje 2009 yılında tamamlanmıştır.

Şekil 3.19: Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) Ham Petrol Boru Hattı
Kaynak: www.brookings.edu (Erişim Tarihi: 18.08.2011)

Şekil-21'de gösterilen yeşil kesikli çizgilerde gördüğümüz hat olan Skovoridono'dan Kozmino Körfezine uzanan ikinci safhanın ise 2014 veya 2015'te tamamlanması ve böylece Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı (ESPO) ile taşınan petrolün yıllık kapasitesinin 80 milyon tona ulaşması planlanmaktadır. Ancak boru hattıyla ilgili önemli bir belirsizlik unsuru, 2. safhayla ilgilidir. Çünkü hattın 2. kısmı, Doğu Sibirya rezervlerine bağımlıdır ve bu rezervlerin elde edilebilirliliği konusunda yüksek derecede bir belirsizlik söz konusudur. Bu hattın Rusya enerji sektöründe gerçekleştirilen en pahalı proje ve dünyanın en uzun hattı olması beklenmektedir. İlk hesaplamalara göre toplam uzunluğu 4720 km olan bu hattın her iki safhası da inşa edildiğinde maliyetin 29 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

Rusya sadece Avrupa'ya sağladığı gaz ve petrolle değil, Doğu'ya sağlayacağı petrol ve doğalgazla da kendisi açısından bir nevi kaynak çeşitliliği yaratmaktadır. Çünkü Rusya'ya devamlı olarak Avrupa devletleri tarafından karşılıklı bağımlılık konusu hatırlatılmaktaydı. Ancak Rusya, uyguladığı enerji politikası ve oluşturduğu

yeni hatlar vasıtasıyla kaynaklarını pazarlayabileceği bulabileceğini bu ve buna benzer projelerle kanıtlamış oldu. Ayrıca Çin'e ulaşacak olan bu proje, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde gelişen Rus-Çin ilişkileri içinde önemli bir adım olacaktır (Çetin, 2010, s. 88).

Ocak 2003 Rus-Japon Eylem Planı'nın merkezine de enerji merkezli işbirliği oturtularak bir boru hattı inşası, gerekirse Çin hattının büyütülerek genişletilmesi gündeme alındı. Güney Kore ve Moğolistan ile işbirliğine girişilmesi ve buna bir de Amerikan pazarına ulaşılması bağlamında Moskova ile Washington arasında yeni bir enerji diyaloguna girişilmesi eklendiğinde yeni Rus politikasında merkezine enerjinin oturtulduğu çok boyutluluk görülüyor (Çelikpala, 2009, s.20).

3.3.2.6. Kharyaga-İndiga Petrol Boru Hattı

Rus Transneft şirketi, Timan-Pechora ve Kuzey Rusya'da üretilen petrolün, Kharyaga-İndiga Petrol Boru Hattıyla ihraç edilmesini önermiştir. 468 km uzunluğunda düşünülen hattın tamamlanması halinde günlük 240.000 varil petrolün taşınması planlanmaktadır.

3.4. Enerji'de Rus Hakimiyeti ve Enerji Güvenliği

3.4.1. RF Açısından Enerji'nin Önemi

Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler dünya ülkelerinin gözünü enerji kaynaklarına çevirmiştir. Krizleri aşmak için ekonomik yapıların güçlendirilmesi uluslararası aktörlerin adeta birincil görevi haline dönüşmüştür. Günümüzde ekonomik kaynakların güvenliği, günümüz uluslararası düzenin istikrar ve güvenliğini de doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla ekonomik krizler, enerji kaynaklarının önemini daha da artırmıştır. Uluslararası aktörler için ekonomik bakımdan güçlü olmanın önemli bir ayağını da enerji kaynaklarına sahip olmak oluşturmaktadır.

Enerji, - bilhassa emre amadelik ve verimlilik açısından daha çok önem arz

eden fosil yakıtlar (petrol, doğalgaz, kömür vb)- modern toplumların kalkınmaları ve ekonomik gelişmelerini devam ettirmeleri bakımından oldukça önemlidir. Dünyanın varoluşundan bu yana enerji hep ihtiyaç duyulan bir olgu olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimiyle birlikte üretimin gerçekleşmesi ve çıktı maksimizasyonu için daha çok enerjiye gereklilik duyulmuştur. Enerji, bir ekonominin en önemli girdilerinden birisi ve tek başına bir üretim faktörüdür. Bu yönüyle enerji, toplumların aynı zamanda bir refah düzeyi göstergesi olmuştur. Zira gelişmiş ülkelerde gözlemlediğimiz enerji tüketimi, gelişmekte ya da az gelişmekte olan ülkelerden daha fazla olduğu net bir tespittir.

Günümüz uluslararası siyasetinde önemli bir yere sahip olan enerji, uluslar tarafından sadece ticari bir mal olarak değil, politikalarını yönlendirmede stratejik bir araç olarak görülmektedir. Meseleye Rusya Federasyonu penceresinden baktığımız zaman ise enerjin, devlet politikasında ve ekonomisinde alınacak kararların üzerindeki etkisini daha net görmekteyiz. Rus ekonomisinin başlıca ihraç kalemi olan enerji sektörünün, ülkenin milli gelir ve istihdamı üzerinde yadsınamayacak bir etkisi vardır.

1997 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası, Rusya Federasyonu sürekli büyüme göstermiştir. 2003 yılında bu yana artan petrol ve doğalgaz fiyatlarının Rusya'nın ekonomik büyümesinde payı yüksektir.

Serbest piyasa ekonomisine geçişte vergilendirme sisteminin iyileştirilmesi, mali kurumlar ve özel sektörlerin önlerindeki engellerin kaldırılması gibi alanlarda reformların gerçekleştirilmesi Rus ekonomisinin güçlenmesine katkılar sağlamıştır. 2007 yılında ise özel sektörün Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) içindeki payının %70'lere çıkması bu gelişmelerin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ne dersek diyelim Rusya ekonomisinin büyümesinde en önemli rol, sahip olduğu yer altı zenginliklidir. Bunu 2008 yılının Haziran ayında petrol fiyatlarındaki düşüşün Rus ekonomisini olumsuz yönde etkilemesinden de anlayabiliyoruz (www.oka.org.tr/ContentDownload/Rusya_Ulke_Raporu.pdf, 19.08.2011).

Rusya Federasyonu'nun 2010 verileri ışığında 1490 milyar dolar GSYİH'ya sahip olduğunu söyleyebiliriz. GSYİH büyüme hızı bir önceki yıla göre %4

oranındadır. İhracat rakamı ise 396.4 milyar dolardır. Dış ticaretinde başlıca ürünlere baktığımız zaman, ihraç ürünlerinin %65.2'sini ham petrol, petrol ürünleri ve doğalgazın oluşturduğunu görüyoruz (http://www.aia-istanbul.org/files/bilgibankasi/pazarlar/ulkeler/russia_ulkeraporu.pdf, 26.04.2011).

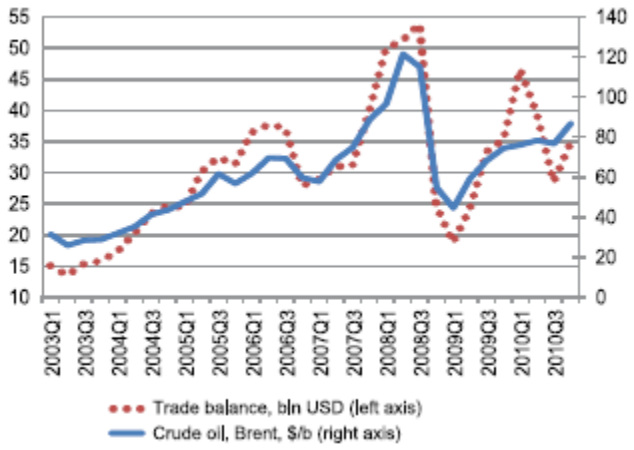

Şekil 3.20: Petrol Fiyatları ve Ticaret Dengesi
Kaynak: www.worldbank.org (Erişim Tarihi: 13.05.2011)

Şekil-22'de petrol fiyatlarının RF'nin dış ticaretiyle aynı paralellikte gittiği görülmektedir. Kısacası RF'nin ekonomik performansındaki enerji sektörünün ağırlığı, istatistikî ve güncel rakamlarla hangi düzeyde olduğu görülmektedir. Enerji RF ekonomisi için vazgeçilmez ve önemli bir parametredir.

Rusya Federasyonu, enerji kaynaklarını ekonomik ve siyasi açıdan stratejik kabul etmektedir. Zira günümüzdeki Rus enerji stratejisinin ilk ipuçlarının yer aldığı Rusya Devlet Başkanı Putin'in 1997 yılında yayımladığı "Rusya Ekonomisinin Kalkınma Stratejisinde Mineral Hammaddeler" başlıklı tezinde ve bu teze istinaden yine kendi imzası ile 1999 yılında yayımlanan kısaltılmış makalede, Rusya'nın doğal kaynaklarının sadece ekonomik kalkınmasını güvenceye almayacağı aynı zamanda uluslararası pozisyonunu da belirleyeceği vurgulanmaktadır. Aynı makalede sektör için önceliklerin devlet tarafından belirleneceği, kamu planlamasının gerekliliği, hammadde kaynaklarının değerlendirilmesinde özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin de önemli rol oynayacağı, ancak devletin yol göstericiliği ve planlayıcılığının vazgeçilemez olduğu belirtilmektedir.

3.4.2. Enerji'de Rus Hegomanyası ve Küresel Rekabet

Enerji kaynakları ile dünya liderliği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Dünya liderliğini üstlenen gücün, bir enerji kaynağına tamamen hâkim olmadan liderliğini sürdürebilmesi mümkün olmamaktadır. Kömür Çağı'nda dünya lideri olan ve liderliğini İkinci Dünya Savaşı sona erene kadar koruyan İngiltere'nin kömür sanayisi ile birlikte bilim ve teknoloji alanında ne kadar üstün olduğu bilinmektedir. 1945'ten sonra ABD'nin dünya liderliğini ele geçirmesini sağlayan en önemli unsur ise 1859'da ülkesinde başlattığı petrol endüstrisindeki tartışmasız üstünlüğüdür (Ediger, 2007, s.2).

ABD'nin tek kutuplu dünya hevesi ancak yirmi yıl sürmüş, çok kutuplu dünya oluşumunda devreye başta Avrupa Birliği (AB), Japonya, Kanada, Çin ve Rusya olmak üzere diğer ülkeler girmiştir. Bu durum, küresel dengelerde yeni stratejiler, bloklaşma eğilimleri, askeri konuşlanmalar, kontrol noktalarının hâkimiyeti vb. çabalarını beraberinde getirmiştir. Yirmi birinci yüzyılda ekonomik ve siyasal güç dengelerinin belirlenmesinde enerji temel unsur haline gelmiştir.

Yirminci yüzyılda temel kaygı enerji arz güvenliği üzerinde yaygınlaşırken, bugün enerji dünya çapında siyasi (güvenlik) ve ekonomik liderlik kaygılarını gidermenin temel unsuru haline gelmiştir. Tükenme eğilimine giren fosil yakıtlar ve bu kaynakların geçiş yollarının güvenliği son derece önem kazanmıştır.

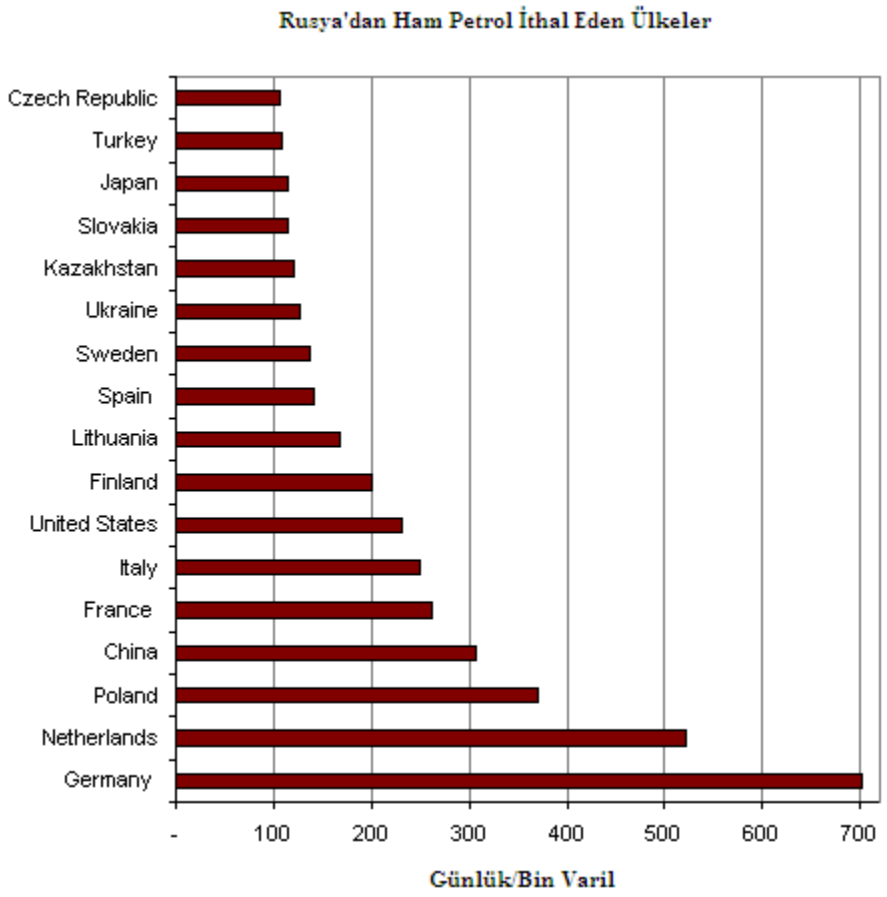

Şekil 3.21: Rusya'dan Ham Petrol İthal Eden Ülkeler (Günlük/Bin Varil)
Kaynak: EIA, Russia Country Analysis,2010

Enerji alanındaki en önemli aktörlerden biri de Rusya'dır. Dağılma süreci sıkıntılarını oldukça kısa bir zamanda aşan Rusya, enerji kaynakları çeşitliliği, doğalgaz rezervleri bakımından sahip olduğu avantajlı durumu, sürekli inşa ettiği yeni enerji hatları ve yükselen petrol fiyatlarının gelirlerini arttırması nedeniyle dünyanın yeniden önemli aktörlerden biri konumuna gelmiştir. **Şekil-23**'te gördüğümüz gibi başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeye ham petrol ihraç etmektedir. Yüz binlerce varil petrol sevkiyatıyla birçok ülkede petrol talebi Rus hegomanyası altındadır.

RF, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, hem Rusya'nın uluslararası alanda kabulünü sağlamak hem de eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmek için Sovyetler Birliği (SSCB) dış politikasının iki önemli aracı olan sert askeri güç ve ideolojik tutumunu değiştirmeye karar vermiştir. Enerji, Rusya'nın en

önemli ekonomik ve politik öncelidir.

Enerji zengini bir ülke olan Rusya'yı eski günlerine döndüren Vladimir Putin, enerji güvenliğine verdiği önemi Hazar Havzası'nda, Karadeniz'de, Kafkasya'da, Orta Asya'da attığı adımlarla kanıtlamıştır. Enerjide planlı ve devletçi politikalar uygulamaktadır. Kendi etki sahası içinde gördüğü ülkelerde, enerji sektöründeki kontrol hisselerini ele geçirmekte, onların enerji politikalarında etkili olmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nde aktiftir, Çin ile ilişkilerini güçlendirmektedir (Doster, 2006, s.24).

Vladimir Putin'in Mayıs 2000'de resmen Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmasının ardından ülkenin enerji politikaları ve uygulamaları bağlamında ciddi dönüşümler meydana gelmiş, ancak uzun vadeli enerji stratejileri hazırlama geleneği bozulmamıştır. Kasım 2000'de, "Enerji Politikasının Temel Doğrultuları ve 2020 Yılına Kadar Olan Dönemde Rusya Federasyonu'nun Yakıt ve Enerji Kompleksinin Yeniden Yapılandırılması Hakkında" başlıklı kararname ve 21 Aralık 2006'da Enerji Bakanlığı 2020 Strateji Belgesi'nin yenilenmesi ve 2030'a dek uzatılmasına ilişkin bir kararname yayınlamıştır. 2008 yılı sonunda patlak veren küresel ekonomik krizin ardından kararnamelere konu olan belgeler kriz koşullarında yapılması gerekenler gözetilerek 2009 yılı başında revize edilmiştir (Eken, 2010)

İki belge de ağırlıklı olarak iç sorunlara odaklanılmıştır. Enerjinin uluslararası boyutuna ve Rusya'nın global enerji dengesindeki rolüne ilişkin stratejiler de belgedeki yerini almıştır. Yenilikçi ve enerji-efektif yöntemlere geçiş, enerji üretiminin ölçeğinde ve yapısında değişim, rekabetçi enerji pazarının geliştirilmesi ve dünya enerji pazarına entegrasyonun sağlanması da stratejide ortaya konan ana hedeflerdir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "yakın çevre" politikasını izleyerek kendisinden ayrılan ülkeleri yanında tutmaya, onları kontrol etmeye başlamıştır. Rusya zengin doğal kaynak rezervlerini kullanarak, bir yandan kendisine bağladığı ülkelerdeki etkinliğini arttırırken, diğer yandan da gelecekte rakibi olabilecek Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkelerle ikili anlaşmalar yapmaktadır. İhraç edilen doğal gazın fiyatı ve anlaşma koşulları konusunda sağlanan

bazı kolaylıklar karşılığında Gürcistan, Moldova, Beyaz Rusya, Bulgaristan vb. ülkelerin altyapı sistemleri Rusya'nın eline geçmektedir Kendisi aynı zamanda büyük doğal gaz ve petrol kaynakları sahibi olan Rusya, enerji kaynaklarının kontrolü konusunda ABD, Türkiye, İran gibi devletlerle rekabet halindedir (Bayraç, 2010, s.2).

Dünya enerji kaynaklarının en yoğun olduğu Avrasya bölgesinde Ortadoğu ile Hazar ve Karadeniz'in enerji kaynakları büyük bir uluslararası rekabete konu olmaktadır. Bu bakımdan en dikkati çeken aktör Rusya kabul edilebilir. Rusya her ne kadar Hazar ve Karadeniz bölgesi enerji kaynaklarına sahip ise de izlediği politikaların küresel etkiye sahip olması nedeniyle ve ayrıca bölgesel güçlerden daha büyük bir aktör olması nedeniyle büyük güçler arasında değerlendirilerek incelenmiştir.

ABD'nin bölgeye yönelik, "Çoklu Boru Hatları", "Doğu-Batı Enerji Koridoru" vb. çeşitli proje ve strateji geliştirme çabalarına karşın, Rusya'nın bölge üzerindeki egemenliği kırılamadığı gibi, yeni anlaşmalar ve yatırımlarla, bu egemenliği bazı alanlarda artmıştır (Dokuzlar, 2004, s.12).

Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üzerindeki etkinliğini hiç şüphesiz enerji ile artırmaktadır. Zengin kaynaklara sahip olan Orta Asya devletlerinin enerji taşımacılığını Rusya yapmaktadır. Diğer nakil hatları ise ABD desteğindeki projelerdir. Kısacası ABD ve Rusya arasında enerjinin silah olarak kullanıldığı bir rekabet yaşanmaktadır.

Hammaddelere sahip olmasının dışında Rusya'yı güçlü kılan diğer unsurlar hiç şüphesiz petrol ve doğalgaz boru hatları ve ihraç limanlarına sahip olmasıdır. Bölgede ve dünyada önemli bir güce sahip olması buradan kaynaklanmaktadır. RF, bölgede ve enerji ihraç ettiği ülkeler üzerinde politikalar geliştirirken, gerçekleştireceği enerji yatırımlarını da kendi bünyesindeki kurumlar aracılığıyla yapmaktadır. Bölgede kendi hegomanyasını perçinlemek isteyen RF, hedeflerine ulaşabilmek için kendi enerji şirketleri Transneft ve GAZPROM'u kullanmaktadır.

Transneft petrol boru hatları, GAZPROM ise doğalgaz boru hatları inşa ve

geliştirilmesi yönüyle, Orta Asya ve Güney Hazar doğal gaz ve petrolünün Avrupa piyasalarına ulaşması bağlamında kullanılması gereken yollarda önemli bir piyasa gücüne sahiptir. Bu sebepten dolayı bölgede petrol ve doğalgaza sahip olan ülkeler, kendi sahip olduğu enerji kaynaklarını, daha düşük bir fiyattan olsa bile, Rusya'nın güvenilir bir geçiş imkânı sağlaması durumunda, Rusya aracılığı ile satmak istemektedirler. Rusya bu fırsatı yerinde kullanarak, kendi doğal gaz ve petrolünü Avrupa'ya daha yüksek fiyattan satmaktadır (Bilir, 2006, s.47).

3.4.2.1. Transneft ve Rosneft

Rusya dünyanın ikinci büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı aynı zamanda OPEC ülkeleri dışında en büyük petrol üreticisidir. Dünyadaki en büyük 13 petrol şirketinin 5'i Rusya Federasyonu'ndadır. Ekonomik verilere göre Rusya'nın ihracatının yüzde 60'ı, petrol fiyatlarına bire bir bağlı durumdadır. Kamu gelirlerinin ise yüzde 30'unun yine petrol sektöründen olduğunu görmekteyiz. Tek başına bakıldığında milli gelirin yüzde 20'si bu sektörden geliyor. Ayrıca ilgili sektörler de göz önünde bulundurulursa bu oran yüzde 40'a çıkmaktadır.

Rusya'nın petrol boru hatları uzak alanları, petrolü rafineri veya ihracat için terminale taşıyan merkezi hatlara bağlar. Ham petrol Rusya'nın kamu boru hattı tekeli Transneft üzerinden ihraç edilmektedir. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu hariç tüm petrol boru hatlarına kamu şirketi Transneft sahiptir ve petrol ürünleri alt şirketi Transnefteproduct tarafından işletilmektedir.

Rusya'nın Orta Asya'da aldığı askeri güvenlik önlemleri, bölgede Rusya'nın takınacağı siyasi tavrı köklü bir şekilde değiştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte Hazar ve Orta Asya devletleri üzerinde yumuşak bir Rus hegemonyası muhtemelen Rusya'ya enerji bağımlılığının bir sonucu olarak orta vadede gerçekleşecektir. Putin hükümetinin Orta Asya ülkeleriyle daha geniş müzakerelerde ayrıcalık elde etmenin başlıca enstrümanı, Rusya'nın ülke içerisindeki Transneft kamu boru hattı üzerinde monopol kontrolü olmuştur (Bayar, 2008, s.4).

2007 yılının Mayıs ayında iflas masasında yapılan açık artırmada müflis

Yukos şirketine ait Tomskneft'in varlıklarını 6,8 milyar dolar ödeyerek alan Rosneft, Rusya'nın bir numaralı petrol şirketi haline gelmiştir.

Rosneft, Tomskneft'ten büyük bir petrol sahası ve üç büyük rafineri alarak petrol üretimini bugünkü, günde 230.000 varilden günde 2 milyon varile yükseltmiştir. Daha önceden günde ortalama 1,87 milyon varille Rusya'nın birinci petrol şirketi olan özel Lukoil şirketini geride bırakarak 1 numaraya yükselmiştir.

Rosneft'in yükselişi şüphesiz Başkan Vladimir Putin'in enerji sektöründeki devlet pay ve kontrolünü artırma ve tahkim etme planlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Rosneft'in Tomskneft'i satın almasıyla Rus devleti Rusya'nın toplam petrol üretiminin üçte biri üzerinde de kontrolü ele geçirmiş olmuştur.

Rosneft'in başkanı İgor Seçin, Devlet Başkanı Putin'in dostu ve danışmanı ve aynı zamanda Rusya'nın en önemli şahsiyetlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Hem Putin'e çok yakın olması ve hem de Rosneft'i kontrol etmesi ona büyük bir güç ve nüfuz sağlıyor.

Putin, enerji sektöründe hem devlet kontrolünü adım adım sağlamak ve hem de önemli enerji birimlerini birleştirmek için çalışıyor. Rosneft'ten önce de Rusya'nın en büyük boru hattı şirketi olan Transneft'in daha küçük olan Transnefteprodukt ile birleşmesini sağlamıştı. Bu birleşme ile boru hatlarının kontrolünün yüzde 75'i devlet kontrolüne geçmiştir (Zaman, 8 Mayıs 2007).

Tamamı kamuya ait olan Rosneft, devletin enerji piyasalarına müdahalesinin en önemli araçlarından birisidir. 13 bağlı ortaklığı olan Rosneft, ayrıca, Severnaya Neft'i de bünyesine katmış ve böylece petrol rezervleri ve üretimini büyük oranda artırmıştır. Hala Yuganskneftegaz'ın % 76.79'u Rosneft'e aittir. Yuganskneftegaz ile birlikte toplam petrol rezervleri 3.245 Milyar tona ulaşan Rosneft'in toplam gaz rezervleri, gaz rezervlerinin yaklaşık yarısını Gazprom'a devretmesinden sonra 1,9 trilyon m3 civarındadır. Yurtdışında Kazakistan, Cezayir ve Türkmenistan'da faaliyetleri ve projeleri bulunan şirketin piyasa değeri 50 Milyar Dolar olarak tahmin edilmektedir (Şahin, 2006, s.2).

3.4.2.2. GAZPROM

Gazprom, dünyanın en büyük enerji kuruluşlarından birisidir. Ana faaliyet alanları, hidrokarbon kaynakları; coğrafi keşif ve araştırmaya tabi tutma, üretim, enerji sevkiyatı, depolama, işleme ve pazarlamaktır. Başkanı Aleksey Miller'dir (www.gazprom.com, 16.05.2011).

Gazprom günümüzde dünyanın en geniş doğalgaz rezervlerine hükmetmektedir. Bu rezervler 33,1 trilyon m3 olarak tahmin edilmektedir. 549,7 milyar m3 doğalgaz üretimiyle, tek başına dünya doğalgaz üretiminin %17'sini karşılamaktadır. Kesintisiz dağıtım ağıyla ülke içi tüketicilere ve yurtdışına doğalgaz tedarik eden dünyanın en kapsamlı sistemlerine sahiptir.

Gazprom'un sahip olduğu doğalgaz dağıtım ana hattının uzunluğu yaklaşık 160.000 km'nin üstündedir. Şirkete bağlı 165 doğalgaz dağıtım firması, 445,300 km uzunluğundaki doğalgaz dağıtım boru hattından geçen 164,3 milyar m3 gazın bakım ve güvenliğini sağlamaktadır. Şirket 2008 yılında Avrupa'ya 184,4 milyar m3, Baltık ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine ise 96,5 milyar m3 doğalgaz satmıştır (http://www.gazprom.com/investors/reports/2009, 16.05.2011).

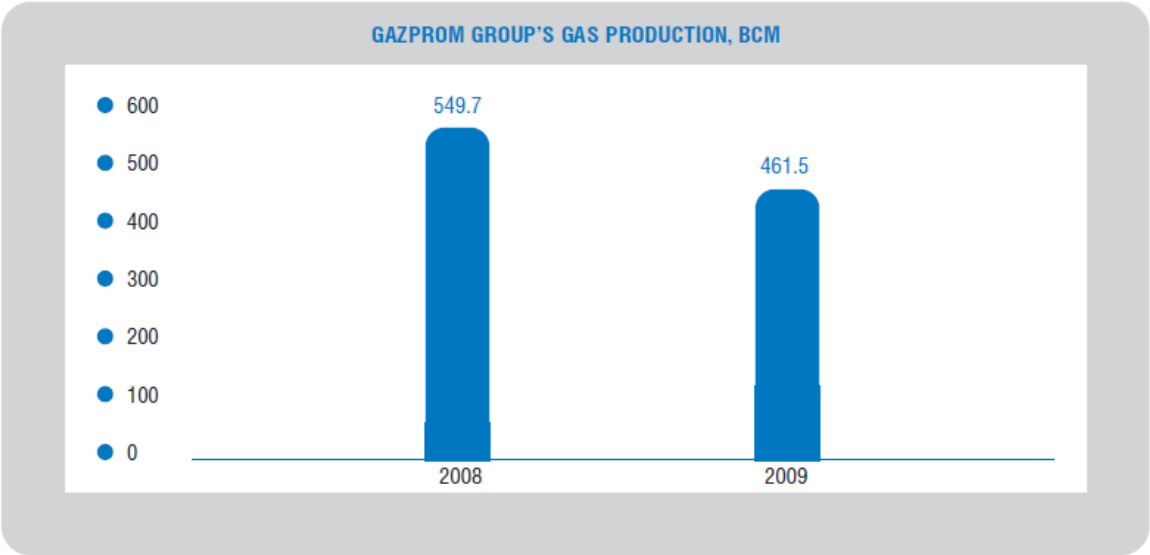

Şekil 3.22: Gazprom Doğalgaz Üretimi (Milyar m3)

Kaynak: Gazprom Annual Report,2009

Şekil-24'te görüldüğü üzere 2009 yılında doğalgaz üretimi 461.5 milyar m3'e düşmüştür. Fakat 2010 yılında üretim artarak 2008 yılı üretiminin gerisinde kalarak 508,6 milyar m3'e çıkmıştır.

Sektörde doğal tekel konumda olan Gazprom'un temelleri 1965'de kurulan Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığı'na dayanmaktadır. Haziran 1989'da bakanlık, Petrol Bakanlığı ile birleştirilmek istenmiş, dönemin Doğalgaz Bakanı V. Çernomirdin'in yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucu, Ağustos 1989'da Devlet Doğalgaz Şirketi -Gazprom- kurulmuştur. Gazprom, kurulduğu dönemde sahip olduğu hukuki altyapı ve kuruluş yapısı itibariyle, farklı ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Hiçbir bakanlığa ve idareye bağlı olmamış; son derece geniş yetkilerle donatılmış bir yönetici kadro tarafından yönetilmiştir. Sovyetler döneminde de, kendine özel yasal bir altyapıya sahip olan Gazprom hem kendi tüzel kişiliği olan hem de kamuya ait olan bir şirkettir (Eken, 2010).

1998'de halka açılan Gazprom, son düzenlemeye rağmen sektör altyapısı ve bilgi ağı üzerinde sağladığı sıkı kontrol sayesinde, pek çok açıdan bir devlet organı

gibi çalışmaktadır. 1990'larda çoğunluk hissesi özel yatırımcılara satılmışsa da, günümüzde Gazprom'un doğrudan % 50.002 hissesi devlet elindedir. Gazprom, sadece doğal gaz alanında değil, Kremlin'in desteğiyle RF petrol ve elektrik sektöründe de çok önemli bir oyuncu hâline gelmektedir.

Gazprom; Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna ve Finlandiya gibi ülkelerde etkin bir pozisyona sahip olup, bu ülkelerin geleceğini belirlemeye yönelik stratejiler geliştirmektedir. Bunu özellikle Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerinde açıkça görebiliyoruz. Şirket dünya gaz rezervlerinin %35'ini denetlemektedir. Bunun yanında Gazprom'un ihracat sözleşmelerine sıkı saygı göstermek, uzun vadede sözleşme yapılan ülkelere doğalgaz arzını güvenilir bir şekilde gerçekleştirmek ve doğalgaz ihraç coğrafyasının genişletilmesi gibi stratejileri de bulunmaktadır.

Gazprom dünya doğalgaz pazarında Orta Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmektedir. Moskova yönetimi Gazpromu Rusya enerji politikasının dışa açılan penceresi olarak görmektedir ve küresel enerji satrancında bu şirketi en etkin şekilde kullanmak gayretindedir. Günümüzde Ukrayna, Kafkasya ve Orta Asya'daki caydırıcı Rus simgesi artık Kızıl Ordu değil, Rus doğalgaz tekeli Gazprom ile Rus elektrik ve enerji devi Unifred Energy Systems of Russia (UES) şirketleridir. Gazprom'un en önemli hedefleri arasında küresel enerji oyununda küresel enerji şirketlerinin liderliğini üstlenme gayesi bulunmaktadır (Pala, 2007, s.9).

Rusya'daki oligarşik yapının en önemli sacayaklarından biri olan Gazprom, bankacılık, sigorta, tarım, medya ve inşaat gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren pek çok şirketin ortağıdır. Birçok olayda Gazprom'u doğrudan göremez, ancak varlığını bir şekilde mutlaka hissedersiniz. Hatta bununla ilgili Rusya'da: "Gazprom'un nerede bittiği, devletin nerede başladığı bilinmez!" diye anonim bir söz vardır. 1995 krizinde mali sıkıntılar yaşayan irili ufaklı şirketlerin hisselerini alan Gazprom'un yurt içi dağıtım sektöründeki payı önemli ölçüde artmıştır.

Rusya'nın doğalgazı üzerindeki kontrolü Gazprom'un tekeline bırakması sosyal sorumluluk olarak adlandırılmaktadır. Gazprom vasıtasıyla Rusya düşük fiyatlı doğalgaz ile etkin olmayan ülke sanayisine teşvik vermektedir. Gazprom doğalgazının büyük bir kısmını önemli derecede indirimle, ülke içinde satmaktadır. Gazprom yurtiçi satışlardan çok miktarda para kaybetmekte, farkı kapatmak için

ihracat satışlarına güvenmektedir.

Kısacası, Gazprom Rusya'nın enerjideki küresel hegamonyasının dışavurumudur. Gazprom gibi bir şirket olduğu sürece Rusya'nın dış politika ve hatta ekonomi alanında geniş bir manevra alanına sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle Batı, Gazprom'u etki altına almak, parçalamak ve hatta ortadan kaldırmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Rusya-IMF ilişkilerinin ve Rusya-AB ilişkilerinin de birinci maddesinde Gazprom'un yer alması şaşırtıcı değildir.

3.4.3. Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği

Sanayi devriminden itibaren enerji kaynaklarına sahip olmak, nakil hatlarını elde tutmak ve denetim altında bulundurmak ulusların temel amaçları arasında olmuştur. ABD, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere birçok batılı ülke, sanayi üretimi için vazgeçilmez bir girdi olan enerji üzerinde yoğun çalışmalar yapmışlardır. Önemli olan sadece enerji kaynaklarının varlığı değil, bunun yanında enerjinin temiz, kesintisiz, güvenilir ve çeşitli olması bu hususta aranılan ölçütler olmuşlardır.

Örneğin kömürün en önemli enerji kaynağı ve kömür kaynaklarına sahip olan ülkelerin dünya üzerinde hegomanik güç olduğu çağ, petrolün bulunması ve kömüre nispeten daha temiz ve verimli olması sebebiyle kapanmış, artık savaşların petrol uğruna yapıldığı devir başlamıştır. Savaş söz konusu olduğu zaman ise, akla enerjinin güvenliği konusu ister istemez gelmektedir.

Enerji güvenliğinin tanımı üzerinde uzlaşma söz konusu değildir. En basit anlamı ile, enerji güvenliği ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir. Bu hizmetlerin arzında yaşanabilecek kesinti risklerine karşı önlemler alınması gerekir.

Enerji güvenliğine sadece fiziki güvenlik açısından bakacak olursak meseleye dar bakmış oluruz. Örneğin Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), Azerbaycan’dan başlayıp, Gürcistan üzerinden Türkiye’ye ulaşmakta, oradan da Akdeniz üzerinden doğalgaz ithal eden ülkelere gitmektedir. Güvenlik konusu Azerbaycan’daki

kaynaktan, Türkiye'ye ulaşana kadar bir süreçtir ve her aşaması güvenlikle alakalıdır. Bu kapsamda fiziki güvenlik olduğu kadar kaynak güvenliği, enerji hattı güvenliği, kesintisiz akış, kesintisiz arz ve talep, hepsi güvenliğin ve enerji güvenirliliğinin biraz parçasıdır. Dolayısıyla, güvenirlik deyince tüm bu süreci bütünsel olarak görmek gerekir (Büyükanıt, 2010, s.5).

Petrol ve doğal gazın bu kadar önem taşıdığı bir ortamda, enerji arzına doğrultulan tehditler çeşitli kaynaklardan gelebilir. Terörist saldırılar, doğal afetler, siyasi yıldırma ve şantaj veya bölgesel çatışmalar veya gerginlikler nedeniyle gerçekleşen kesintiler bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu gibi tehditler, kesintileri önleyecek stratejilere ve büyük bir uluslararası kriz olduğu takdirde kesintileri önleyecek düzenlemelere ihtiyaç olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca enerji güvenliğinin büyük bir kriz yaratma potansiyeline sahip olduğu veya en azından enerji arzını garanti altına alma ihtiyacının giderek NATO üyelerinin ve diğer ülkelerin dış politikalarını ve önceliklerini şekillendirebileceği de gayet açıktır.

Enerji güvenliği ile ilgili bugünkü endişelerin bir başka özelliği de giderek daha çok sayıda ülkenin boru hatlarıyla veya okyanusları aşan tankerlerle çok uzun mesafelerden taşınan enerji arzına dayanmakta olmasıdır. Önümüzdeki on yıl içinde sıvılaştırılmış doğal gaz taşıyan bu süper tankerlerin hem sayıları giderek artacak, hem de ebatları giderek büyüyecektir. Artan talebi karşılamak için yeni boru hattı projeleri veya sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri gibi giderek daha karmaşık ve daha hassas bir altyapı oluşturulmaktadır. Bu durum küreselleşmenin bir boyutudur, ve denizde ve karada bir bütün olarak güvenlik gerektiren bir sistem içinde tüketici ve üreticinin de birbirine bağımlı olduğunun altını çizmektedir.

RF, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan yeniden güçlenmek ve bölgesinde söz sahibi olmak için stratejisinde enerji politikasını temele oturtmuştur. Rusya, 1998 yılında yaşadığı krizden sonra ekonomik açıdan yeniden güçlenebilmek için enerji kaynaklarına dayalı politikalar izlemiş ve başarılı olmuştur.

Rusya, ekonomik hedefleri ardından yeniden bölgedeki ve dünyadaki nüfuzunu genişletmek için de dolaylı olarak enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Yakın bölgesi için en önemli ve tek doğalgaz tedarikçisi durumunda olan Rusya bu avantajını yeni enerji fiyat politikası ile birlikte değerlendirmeye başlamaktadır.

Rusya böylece doğalgaz bağımlısı olan ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı uygulayabilecektir. Böylece enerji vasıtasıyla siyasi açıdan kendine yeni bir manevra alan yaratmaya çalışacaktır. Rusya başta enerji güvenliği olmak üzere bunun akabinde askeri bakımdan da genişleme amacı güdecektir (http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf, 14.04.2011).

Rusya tarafından enerji güvenliği;

- Yakıt ve enerji kaynaklarının hem dış hem de iç piyasaya ulaştırma ve fiyat bakımından kabul edilebilir bir nitelikte olması
- Enerji kullanımında verimsizliğin, yani özellikle üretim amaçlı gereksiz yere israfın önlenmesi yani enerji kullanımı sahasında verimliliğin arttırılması
- Her türlü sosyo-ekonomik, sosyo-politik, teknolojik ve doğal krize karşı yakıt ve enerji sektörünün sarsılmazlığı ya da özellikle olumsuz etkilerin en aza indirilmesiyle ilgili önlemler bütünü olarak ele alınmaktadır.

Bütün bu yazılanlar çerçevesinde görmekteyiz ki Rusya Federasyonu sahip olduğu Yer altı zenginliklerini dış pazarlara ihracında bir takım önlemler almak zorundadır. Bulunduğu coğrafya itibariyle kırılgan ve her an her türlü gelişmeye açık olan RF, belirleyeceği politikaları enerji ekseninde almak mecburiyetindedir. Pazarladığı milyonlarca m3 doğalgaz ve petrolü gerek tankerlerle gerekse boru hatları vasıtasıyla nakil etmektedir. Bunu gerçekleştirirken, tanker veya boru hatlarının hangi ülkenin topraklarından veya karasularından geçeceği konusu, enerji güvenliği bağlamında Rusya'nın enerji arz politikasının temellerini oluşturmaktadır.

Uzun vadede baktığımız zaman enerji alanında RF'nin önemli stratejiler geliştirdiğini görmekteyiz. Hem milli çıkarlarını korumakta hem de Uluslar arası boyutta insanların yakıt ve enerjiye ulaşabilmeleri konusunda güvenirliliği arttırmak için bilimsel ve teknolojik araştırmalar temelinde bir dizi önlem almaktadır. Rusya, enerji alanında karşılaştığı birçok soruna bakmaksızın dünya çapında güvenilir bir ülke pozisyonunu pekiştirmeye devam etmektedir (Devletov, 2010, s.46).

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASI ve KAFKASLAR'DAKİ ROLÜ

4.1. SSCB Dönemi ve SSCB Sonrası Rus Dış Politikası

Despotik ve otokratik olarak nitelendirilen Rus Çarlığı, yaşamış olduğu iç ve dış sorunlarının sonucunda varlığını ancak I. Dünya Savaşı'na değin sürdürebilmiştir (Kaya, 2008, s.135).

1917'de Rusya'da Çar idaresine karşı bir ayaklanma başladı ve bu ayaklanma 12 Mart 1917'de Çar'ın devrilmesiyle sonuçlandı. İdareyi Kerenski ve Prens Lvot ele geçirdi. Ancak Rusya'da bir ihtilal daha yaşandı ve Lenin iktidara sahip oldu. Bu ihtilal 300 yıllık Romanov hanedanının hâkimiyetinin sonunu hazırladı. Lenin 7 Kasım 1917'de bir beyanname ile bütün milletlerin hak ve hürriyetini tanıdığını ve kimsenin toprağında gözü olmadığını ilan etti (Atak, 1964, s.29).

Nitekim Rusya'da ihtilalın başlamasıyla, Çarlık rejiminin ve Romanovlar sülalesinin artık tutunmasına imkân kalmamıştı. Bununla birlikte Rusya'da 303 yıl süren Romanovlar sülalesinin hâkimiyeti de sona erdi (Kurat, 1948, s.484).

1917 Bolşevik devrimi Rusya için yeni bir başlangıçtı. Din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın Rusya sınırları içerisinde yaşayan tüm halkların kardeşliği hedeflenmiş ve yapılan propagandalarda bu konu işlenmiştir (Onay, 2002, s.29)

Yeni yüzyılın henüz ilk çeyreğinde Rusya'da meydana gelen bu olaylar, dünya siyasetinin gelecek yılları için büyük bir önem arz etmektedir. Zira devrimle birlikte gelen Sosyalizm ve ortaya çıkan Proletarya kavramı, birçok ülkede taraf kazanmış veya zorla dayatılmıştır. Dünya, İngiltere ve Fransa'nın lider olduğu bir dönemden yavaşça Soğuk Savaşa doğru sürüklenirken, bunda Sovyet Rusya'nın izlediği dış politika şüphesiz göz ardı edilemez.

19. yüzyılda, Avrupa henüz "dünyanın merkezi olma" niteliğini kaybetmemişken Rusya Avrupa tarihine damgasını vurmuştur. Napolyon'un tüm

Avrupa'ya egemen olma girişimi de Çar Aleksandr tarafından engellenmiştir. Yeni kurulan "Avrupa Uyumu"nda Rusya önemli bir devlet olarak yerini almıştır. Sovyet Sisteminde ise Rusya, bir yandan uluslararası kapitalist sistem karşısında bir "seçenek" olarak görülürken, öte yandan Hitler faşizminin yenilgisinde de önemli rol oynamıştır (Tellal, 2010, 190).

4.1.1. SSCB Dönemi Rus Dış Politikası

Bolşeviklerin iktidara gelmesinin, Rusya'nın Batılı demokrasilerle müttefik olduğu bir zamanda gerçekleşmesi ilginç bir durumdur. O dönemde Batı ile neredeyse tamamen bütünleştiği ya da en azından öyle bir görüntü verdiği söylenebilir. Ancak devrimin sonucu Rusya'yı bütünüyle Batıdan uzaklaştırmak olmuştur (Sander, 2001, s.104).

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında Rusların ayrıcalıklı bir statüye sahip olmadıkları görülmektedir. Hatta Rus olmayan milletlerin kültürlerinin geliştirilmesi için bir program bile hazırlamış, Rus olmayan milletlerin temsilcilerinin hükümet ve parti içerisinde mevkii elde etmelerini sağlamıştır. Elitlerin de işbirliği sağlamasını amaçlayan SSCB'nin temel amacı Rus olmayan milletlerin Sovyet elitinin inşasına katılmalarını sağlamaktır (Özcan, 2005, s.13).

Ancak sonraki dönemler, Sovyetleştirmenin milli azınlıkların Ruslaştırılmasında bir örtü olarak kullanılacağını göstermiştir. Yani SSCB, gelecekte yeni tipte tarihi bir birlik içinde (Enternasyonal İşçi Birliği) devletleri ve halkları birleştirecek bir model şeklinde tasarlanmıştır. Bu bağlamda Bolşevikler, komünizm çevresinde toplanmış ve gerçekleştirilmesi düşünülen bu birlik adına her türlü kültürel farklılıktan vazgeçmişler ve Sovyet devleti kurmayı planlamışlardır. Bu yapı içinde "Rusluk", kapalı veya dışlayıcı bir etnik yapı olarak değil emperyal bütünlüğü koruyan "enternasyonal" bir "üst kimlik" olarak lanse edilmiştir. Yani SSCB sisteminin; "Biçimde Sovyet, özde Rus" olduğunu söyleyebiliriz (Balcı, 2008, s.26).

4.1.1.2. SSCB'nin İlk Yıllarında Rus Dış Politikası

1 Mayıs 1919 konuşmasında Lenin ; "Bizim torunlarımız kapitalist sistem çağından kalan belgeleri ve diğer kalıntıları hayretler içinde inceleyecekler. Temel ihtiyaç maddelerinin nasıl özel ticaret konusu olabildiğini, fabrikaların nasıl bireylere ait olabildiğini, kimi insanların başka insanları nasıl sömürebildiğini, bazılarının nasıl hiç çalışmadan yaşayabildiğini kafalarında canlandırmakta çok zorluk çekecekler... Yoldaşlar bugün görüyorsunuz ki temellerini attığımız sosyalist toplum yapısı bir hayal değil. Çocuklarımız bu yapıyı daha da büyük bir şevkle inşa edebilecekler." diyerek, Sovyet toplumunun temel düşüncesini açıklamıştır (http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=90#23dip, 16.04.2011).

Lenin, Sovyet ülkelerinin tümünün bağımsız olmasını öneriyordu. Bu ülkeler, birbirleriyle müttefik olacaklar ve yapacakları anlaşmalar yoluyla da işbirliğine gireceklerdi (Fromkin, 1993, s.21).

Dış politikanın gereksiz olduğunu düşünen Lenin, aynı zamanda Devletin ortadan kalkması durumunda ne diplomasiye ne de dış politikaya ihtiyaç kalacağını düşünüyordu. İlk kez Bolşevikler, sınıf çatışması ve emperyalizmle ilişkilendirilen savaş teorileri geliştirmişlerdi. Ancak yine de egemen devletlerarasında dış siyasetin nasıl yürütüleceği konusunda fikirleri yoktu. Öyle ki ilk komünist liderler, kapitalist ülkelerle bir arada yaşayabileceklerine inanmıyorlardı. Onlara göre eğer dünya devrimi hemen olacaksa, düşmanla oturup konuşmanın da bir anlamı yoktu. Yok, eğer devrim gecikecekse, o zaman kapitalist ülkeleri birbirine düşürmek gerekebilirdi. Dolayısıyla, Sovyet dış politikasının asıl görevi devletlerarasındaki ilişkileri yürütmek değil, dünya devrimini özendirmek olmalıydı (Kissenger, 1998, s.224).

Sovyet dış politikasına ilişkin olarak söylenebilecek bir diğer şeyde, bu dönemde izlenen politikaların Çarlık dönemiyle büyük ölçüde benzeştiğidir. Her iki dönemde de Rusya’nın Batı ile ilişkileri sorunludur. Rusya, tarihin akışı içinde sürekli Batı’nın saldırılarına maruz kalmıştır. Bu durum Batı’yı Rusya karşısında sicili bozuk bir konuma getirmiştir. Hal böyleyken gerek Çarlık Döneminde gerekse Sovyet Rusya’da Batı her zaman güvensiz olmuştur.

Üstelik Sovyet döneminde ilişkileri olumsuz etkileyen tarihsel ve stratejik nedenlerin yanına bir de ideoloji unsuru eklenmiştir Çarlık ve Sovyet dönemleri arasında özellikle güvenlik ve dış politika alanlarında açık bir süreklilik bulunmaktadır. Sovyet dış politikasının özellikle ulusal güvenlik, sınırlar ve güç gibi konularda geleneksel Rus politikasına çok benzediği söylenebilir. Bununla birlikte Sovyet önderleri bunları birer amaç olarak görmemekte, alternatif siyasal sistemler var olduğu sürece kendi güvenlik sorunlarının süreceğine inanmaktadırlar (Gönlübol, 1968, s.172).

Rusya'nın Batı'ya yaklaşımı, bulunduğu koşullara bağlı olarak farklıklar göstermiştir. Misal olarak, devrimin ilk yıllarında Bolşevikler, milliyetçi seferberliklerinden vazgeçmiş ve eski imparatorluk topraklarının azalmasını kabul etmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nda alınmış olan yenilgiden doğan bir devrimi pekiştirmenin gerekleri, Rus liderlerinin 1917–1921 yılları boyunca savunmacı, hatta geri çekilmeci ve neredeyse hiçbir yayılmacı amacı olmayan politikalar izlemesine neden olmuştur (Skocpol, 2008, 172).

Bolşevik İhtilalından II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Sovyetler Birliği'nin ideolojik amaçlarını destekleyebilecek maddî koşullardan yoksun olduğunu görmekteyiz. Batı ile ilişkilerinde daha ılımlı politikalar izlemiştir. Özellikle 1925–1930 döneminde izlenen dış politika, Avrupa'daki barışa katkı sağlamıştır. Savaşta İngiltere, Fransa ve ABD gibi Batılı güçlerle birlikte hareket eden Sovyetler Birliği, savaş sonrasında maddi olarak güçlenecektir. Dolayısıyla ülke, Batı karşısındaki görece güçsüzlüğünden kurtulacaktır. Bu dönemin temel karakterini belirleyen unsur ise Sovyetler Birliği'nin özelde ABD, genelde ise Batı dünyası ile yürüttüğü Soğuk Savaş'tır (Sander, 2001, s.36).

I. Dünya Savaşının galipleri ve savaş sonrası düzenlemelerin mimarı olan İngiltere ve Fransa'ya karşı mevcut statükonun karşıtı değişimci ülkeler konumundaki Almanya ve İtalya'nın yönelttiği tehdit ve ortaya çıkardıkları çelişkiler 1930'lu yılların sonuna doğru ikinci bir dün ya savaşının ortaya çıkmasına neden oldu. Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması bu gelişme üzerine de İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş açması sonucu II. Dünya

savaşı başlamış oldu. Nitekim 1941'den itibaren Avrupa devletleri arasındaki savaş bir dünya savaşı halini aldı (Şen, 2004, s.129).

Rus tarihinde faşist Almanya'ya karşı yürütülen "Büyük Vatan Savaşı" olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı yılları, Sovyetler'in ağır kayıplar verdiği bir dönemdir. Bu savaşta ekonomik kayıplar bir yana, 27 milyon asker ve sivil Sovyet vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bu kayıplar II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliğindeki komünist ideolojinin yerini Rus milliyetçiliğine, Sosyalizm ve Devrim anlayışlarının yerini de özgürlük, onur ve anavatan kavramlarına bırakmıştır (Purtaş, 2005, s.22).

4.1.1.2. Soğuk Savaş Dönemi Rus Dış Politikası

II. Dünya Savaşı'nı ve ardından gelen Soğuk Savaş sürecini yaşayan Rusya için bu dönem, dış ve iç politikada istikrarsızlıkların yoğun olduğu bir dönemdi. Ayrıca Lenin dönemindeki "ülkenin çıkarlarının uluslararası proletaryanın mücadelesinin çıkarlarına tabi olması ve kendi burjuvazisini yenen ulusun, uluslar arası kapitalizmin yıkılması için en büyük fedakârlıkları yapmaya hazır olması" şeklinde oluşturulan politik yaklaşım, Stalin'le beraber "Tek Ülkede Sosyalizme" dönüşmüş ve enternasyonalizmin dünya devriminin kalesi olan SSCB'nin kayıtsız savunucusu olarak değiştirilmiştir (Aktükün, 2002, s.15).

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte savaş öncesi dönemde büyük devletler olarak anılan İngiltere ve Fransa gibi devletler savaştan galip çıkmasına rağmen güçlerinde büyük bir düşüş yaşamış ve savaş sonrasında uluslararası politikayı etkileyebilecek bir konumda bulunamamışlardır. Bunun yanı sıra, savaş sonrası dünya düzenini kurabilecek yapıda ABD ve SSCB olmak üzere iki devlet ortaya çıkmıştır. ABD ve SSCB arasındaki ideolojik farklılık iki süper gücün karşı karşıya gelmesinin ana nedeni olarak bilinmektedir. Komünist SSCB ile kapitalist ABD yeryüzünde etki kurmak ve kendi ideolojilerini dünyaya yaymak için bir yandan kendi çevrelerinde blok oluşturmaya başlarken, diğer yandan askeri, ekonomik ve siyasi alanda birbirlerinin gücünü, kendi güçleriyle dengeleme çabasına girişmişlerdir. Bu iki devletin Avrupa'da yandaş ülkeleri kendi çevresine toplayarak etki alanı oluşturmaları Soğuk Savaş döneminin başlamasının nedenlerinden bir

diğeri olarak kabul edilmektedir.

Bunun sonucunda, SSCB ve ABD önderliğinde iki kutuplu dünya düzeni oluşmakla birlikte 1945 yılından başlayarak 1990 yılına kadar sürecek ekonomik, siyasi, askeri ve daha birçok alanda iki süper güç arasında rekabet ortamı oluşmuştur. İki süper güç, birbirlerinin gücünü dengeleyebilen ve savaş durumunda caydırıcı tedbirler alabilen yapıda olduğundan dönem "Soğuk Savaş" olarak anılmaktadır (Ayan, 2007, s.6).

Uluslar arası çatışma olarak ta bilinen Soğuk Savaş, Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin dondurulmuş, felce, dumura uğramış v.s. şeklinde de ifade edilebilir (Halliday, 1985, s.15).

Stalinci düşüncenin II. Dünya Savaşı öncesi önemli bir özelliği, "Dünya devrimi" düşüncesinin ve bu yolda girişimlerinin ikinci plan atılmasıdır. Bu dönemde Stalin, kişisel gücünü arttırmak ve Rusya'da Sosyalizmi kurmakla uğraşmaktadır. Stalin, Kapitalist devletlerle çevrili bir ortamda, dış müdahale sonucu rejimin devrilmesinden korkmaktaydı. Bu yüzden, Sovyet dış politikasının temeli, bunun gibi dış müdahaleleri olanaksız kılmaya yöneliktir. Ayrıca bu dönemde, Sovyetler Birliği; para ve sermaye, ticaret ve "diplomatik tanınma"ya ihtiyaç duymaktaydı. İşte bu unsurların sonucu olarak Sovyetler Birliği 1917 -1939 döneminde bir "tarafsızlık ve saldırmazlık" politikası izlemiştir.

1939 yılı, Sovyet Dış Politikası'nın yeni bir devreye girişinin başlangıcıdır. Bu yıla kadar, daha çok Çarlık Rusya'sının mirasına yeniden sahip olmaya çalışan Sovyet dış politikası, 1939 yılında tamamlanmış ve gerçekleştirilmiş olan bu merhale yerini yeni bir emperyalist davranışa terk etmiştir. Daha önceki safhada kurulmuş veya kurdurulmuş olan küçük ülkeler komünist partileri ve yöneticileri bu ülkelerin birliğe alınmasının sebebi olurken, artık yeni dönemde böyle bir duruma ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü gerçekleştirilmek istenen Dünya Sosyalist hâkimiyeti için, gereğinde hâkimiyete yönelmiş, başka ülkelerle anlaşmalar yapmak, birlikte savaşlar açmak ve büyük başarılar sağlamak mümkün görünmektedir. İşte bu yüzdendir ki önce Nazi Almanya'sı ile sonra Batı Dünyası ile birlikte savaş beraberliği kurmakta bir sakınca görülmemiştir. Nihayet İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Batı

Dünyası'nın karşısına geçilmiştir (Eriş, 1978, s.305).

II. Dünya Savaşı'nın Sovyet Devleti üzerindeki etkileri çok yönlü olmuştur. İnsan kaybının çok fazla olması, ülke sanayisinin %60'ının çökmesi, yaşanan Alman işgali ve siyasî yapıda yaşanan bozulmalar, bu etkilerin olumsuz yönüne örnek olarak verilebilir. Savaş yıllarında yapılan büyük seferberlik, Almanlara karşı kazanılan büyük zaferler, savaştan sonra Sovyet nüfusunun Doğu Avrupa'ya da yayılması ve devletin artan saygınlığı ise olumlu yöndeki etkiler olarak gösterilebilir. Sovyetler Birliği bir yandan Mihver ülkelerinin eski müttefikleri Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'yı kendi kontrolüne sokarken, diğer yandan Mihverin mağdurlarından olan Polonya ve Çekoslovakya üzerinde denetim kurmayı başarmıştır. Böylelikle Sovyetler, Kıta Avrupa'sı üzerinde Rus gücünü, Çarların bile asla beceremediği kadar batıya doğru genişletmeyi başarmıştır. Daha sonra kurulacak olan Varşova Paktı (VP) ise bu durumu iyice pekiştirecektir (Charles, 2000, s.49).

Stalin, değişen dünya düzeninde, yeni sistemdeki Sovyet gücünden çok Sovyet güçsüzlüğünü düşünüyordu. SSCB'nin ne atom bombası ne de stratejik bir silahı vardı. Dolayısıyla ekonominin yeniden inşasına ihtiyaç duyuluyordu. Bu dönemde nükleer silah geliştirme kararı alan Sovyet Rusya, sanayileşme yarışı içine girmiş ve 1950'de bir nükleer silaha sahip olmuştur. Bu zor dönemin faturasının kesildiği halkı susturmak ise dış politikada oluşan yeni durumun tasviriyle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, Doğu/Batı ayrımında Batı düşman kamp olarak "şeytanileştirilmiş", aşağılanmış ve korkutulmuştur (Dağı, 2002, s.46).

Stalin'in ölümüyle yerine geçen Krusçev, yeni bir modelle, ilk olarak her türlü yerelliğe ve bölgeselliğe saldırmıştır. Bu sayede, kültürlerin uzlaşmasını, kültürlerin kaynaşmasını ve Sovyetler Birliği'nin ulustan daha üstün yeni bir topluluk olarak ortaya çıkmasını planlıyordu.

Kremlin'deki bir takım istikrarsızlıklarla başlayan Kruşçev döneminde, toplum ile rejim arasındaki çatışmanın tedricen azaldığı, rejimin olgunlaştığı ve yeni düzenin sosyal kabul görmeye başladığını söyleyebiliriz. Kruşçev, Stalin'in üçüncü dünya ülkelerindeki değişimlerin algılamasında ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmasında eksiklikler görmüştür ve eleştirmiştir. Yani, yeni bağımsızlığını

kazanan ülkelerin bağımsızlığını kazandığını ve kendilerini sömüren devletlerin bu durum karşısında zayıfladığını, bu durumdan Sovyet Rusya'nın daha çok faydalanması gerektiğini savunmuştur (Smolansky, 1974, s.79).

Sovyet üst kimliği yaratma adına Sovyet halkını tek bir potada eritme isteğinden dolayı Stalin'in canlandırdığı Rus kimliği geri plana atılmış, ayrıca Stalin'in önem verdiği Ortodoks kiliseleri kapatılarak SSCB'nin laik unsuru ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Dağı, 2002, s.88).

Kruşçev, Sovyetler Birliği'nin yalnızca Doğu Avrupa'nın komünist ülkelerine değil, aynı zamanda Batıya ve bağımsızlığını yeni kazanan uluslara karşı izlemiş olduğu politikalarda da değişiklik sinyalleri vermiştir. Özellikle nükleer bir savaş olasılığının azaltılabilmesi amacıyla Batıyla işbirliği yapılmasının zorunluluğu kabul eden Kruşçev, bir anlamda Lenin'in "Emperyalizm" adlı eserinin yayımlanmasından beri komünist doktrinin temel ilkelerinden biri olan 'savaşın kaçınılmazlığı' fikrini de açık bir biçimde reddetmiştir.

20. Kongre ile birlikte, Batı ile siyasî, ekonomik ve kültürel temasların genişletilmesi anlamına gelen 'barış içinde bir arada yaşama' ilkesi de kabul edilmiştir. Kruşçev'in bu çıkışı Batılı akademisyen ve devlet adamlarının geneli tarafından, yalnızca bir taktik değişikliği olarak algılanmıştır. Bu dönemde Sovyetlerin Dünya üzerindeki etkinlik alanlarını genişletme doğrultusundaki çabalarının arttırarak devam etmesi de bu kanıyı pekiştirmiştir (Kaya, 2008 s.158).

Sovyetler Birliği açısından bakıldığında, Kruşçev döneminde dış politikanın önemli ölçüde değiştiği ve hatta küreselleştiği de söylenebilir. Bu durumu, 'barış içinde bir arada yaşama' ve 'savaşın kaçınılmazlığı' gibi dış politikaya ilişkin temel ilkelerin değişen anlamından da görmek mümkündür.

Yine benzer bir biçimde, Sovyetler Birliği'nin silahlanma yarışı ve uluslararası silahsızlanma gibi konulara yaklaşımındaki tutum değişikliği de bu bağlamda önemlidir. Çünkü söz konusu gelişmeler, aslında bu ülkenin değişen kimlik ve dolayısıyla çıkar algılamasını ortaya koymaktadır (Kaya, 2008, s.159).

4.1.1.3. Soğuk Savaş Sonlarına Doğru Rus Dış Politikası

1964'de Kruşçev'in iktidardan uzaklaştırılmasıyla birlikte, 1982'ye değin sürecek olan ve 'durgun Stalinizm' olarak da adlandırılan Brejnev dönemi başlamıştır. Kruşçev'den daha ılımlı veya nazaran daha az şiddet yanlısı olarak gözüken Brejnev döneminde bile Çekoslovakya'da liberal faaliyetler görüldüğü için, Çekoslavakya, 1968 yılında Rus askerleri tarafından işgal edildi. Tank paletleri insan cesetleri üzerinde dönerek, milyonlarca insan öldürüldü. Dünyayı hâkimiyeti altına almak için silahlanan Rusya, dünyanın birçok ülkesinde komünist teşkilatlar kurarak, dünya barışını tehdit ederken, çeşitli ülkelerde de iç savaşların çıkmasına sebep oldu.

Bunlardan biri olan Afganistan'ı ülke içindeki iktidar değişikliği darbe ve karışıklıklardan istifade ederek 1980 yılında işgal etti. Afganlı mücahitlerin direnmesi karşısında, büyük silah gücüne sahip Rus ordusu, başarıya ulaşamamış ve ağır kayıplar vererek güç durumlara düşmüştür (http://www.turansam.org/yeni_carlar_ve_rus_dis_politikasi.pdf, 04.04.2011).

Brejnev'in 1975'de imzalanan Helsinki Nihaî Senedi ile II. Dünya Savaşı sonrası elde edilen toprak kazanımlarını ve Doğu Avrupa'daki Sovyet varlığını, bir biçimde Batılılara kabul ettirmiş olduğunu da belirtmek gerekir (Purtaş, 2005, s.30).

Ancak bu dönemde ABD ve SSCB arasında yaşanan rekabet SSCB'nin kaynaklarını askeri alana kaydırmış böylece ideolojik kaygılar dolayısıyla aşırı askerileşmiş ekonomi SSCB'yi küresel ekonominin dışına itmiştir. Böylece SSCB uluslararası arenada izlediği "misyoner" politika sonucu (emperyal politika) dış politikasında üstlendiği taahhütleri yerine getirememeye başlamıştır. Ekonomide meydana gelen bu olumsuz gelişme, Süper Gücün dış politikasında da ciddi bir kırılmaya neden olmuş ve "yumuşama" dönemine girilmiştir. Batı ile iyi ilişkiler kurularak ticaret hacmi geliştirilmeye ve Batı teknolojisinden faydalanılmaya çalışılmıştır. (Dağı, 2002, s.90)

Bu dönemin Sovyet dış politikası açısından en ayırt edici yanı, şüphesiz ki

Brejnev Doktrini'nin benimsemiş oluşudur. 1968'de yaşanan Çekoslovakya olaylarının ardından toplanan 5 Varşova Paktı (VP) üyesi devlet, Çekoslavakya'ya müdahalede bulunma kararı almış ve Dubçek yönetimine, Varşova Ültimatomu olarak bilinen ünlü mektubu yollamışlardır. Sonrasında başlayan kanlı işgal harekâtı ise Brejnev Doktrini'nin bir yansıması olarak görülebilir. Özü itibarıyla, bir ülkede sosyalizmin bir kez kurulmasının ardından, bundan bir geri dönüşün olamayacağını söyleyen doktrin, Sovyetler Birliği'nin gerekirse bu durumu korumak amacıyla askerî müdahalede bulunabileceğini öngörmekteydi.

Brejnev Doktrinine göre, herhangi bir sosyalist ülkedeki sosyalizm karşıtı iç ve dış güçler, eğer bu ülkeyi yolundan çıkarmaya yönelik girişimlerde bulunursa, bu bütün sosyalist ülkelere yapılmış bir müdahale olarak kabul edilecek, dolayısıyla verilecek karşılık da buna göre olacaktır. Doktrin, bir ülkenin, herhangi bir şekilde sosyalizmden ayrılmasını uluslararası komünizme zarar verebilecek bir durum olarak niteleyen Brejnev'in görüşüne dayanmaktaydı. Böylesi bir durumda, egemenlik ya da bağımsızlıktan söz edilemezdi. Bu doktrin, bir bakıma Sovyetlerin ve diğer komünist ülkelerin komünist blok içindeki çatlak seslere izin vermeyeceklerini göstermekteydi (Kaya, 2008, s.170).

4.1.2. Sovyet Sonrası Rus Dış Politikası

İdeolojik kamplaşma ve dengeleme mantığına dayanan iki kutuplu dünya sisteminin çöküşü yeni bir dönemin başlangıcıdır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan tarihi süreç geleceğin yönünü belirleyen gelişme olmuştur (Tellal, 2010, s.198).

Sovyet Rusya'da ortaya çıkan iç ve dış politikadaki aksaklıklar, yeni teknolojik gelişmeler ve değişimleri çağın gerisinden takip etmesi gibi sorunlar, rejimin can çekişmesine olanak tanımıştır. Gerek Batı dünyası gerekse Doğu ülkeleri Sovyet Rusya'nın kaçınılmaz sonunu tahmin etmişlerdir.

SSCB'nin ilk kuruluşundan sonlarına kadar gelen lider profillerine baktığımızda, giderek fikirlerde bir yumuşama ve Batı algılamasında daha toleranslı

bir kalıpla karşı karşıya kalmaktayız. Özellikle Brejnev'den sonra Sosyalist Devlet anlayışı ve dış dünyaya kapalı, izole bir devlet yapısı yavaşça terk edilmekteydi. Nitekim Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle eski Sovyet anlayışı ömrünü tamamlamış ve iki kutuplu dünyanın artık devam ettirilemeyeceği anlaşılmıştır.

4.1.2.1. Gorbaçov ve Yeni Düzen

Brejnev'in 1979'daki ölümünün ardından, altı yıl içinde önce Yuri Andropov ve ardından Konstantin Çernenko'nun kısa sürelerle devletin başına geçtiği görülür. 1985'de ise Sovyetler Birliği'nin sonuncu Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov iktidara gelmiştir. Gorbaçov ile birlikte Sovyet politik yaşamında ciddi bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır.

Gorbaçov görevi devraldığı zaman SSCB'nin Afganistan'daki işgali sürmekte, Yumuşama dönemi sona ermekte ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki müttefikleri ile SSCB'nin yolları ayrılmaktaydı. Uluslararası alanda ise teknolojik gelişmeler ve yenilikler yaşanmakta ve bu durum devletlerarası ilişkilere yansımaktaydı. Ekonomik gücün uluslararası politikada belirleyici bir rol üstlenmesi ile ABD ve SSCB'nin yanı sıra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya gibi yeni güçler belirmeye başladı. Uluslararası politikada, iki kutuplu dünya düzeninde dengelerin bozulması ve yerine çok kutuplu dünya düzeninin yavaş yavaş hâkim olmaya başlaması ile Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşıldığı anlaşılmaya başladı (Ayan, 2007, s.27).

Gorbaçov'un ilk başarılarından biri Aralık 1987'de imzalanan ve süper güçlerin silahlanmasını büyük ölçüde azaltan Ara Nükleer Güçler anlaşması olmuştur. Diğeri ise, son Rus güçlerinin Afganistan'dan on yıllık bir savaştan sonra ayrıldığı sırada, 1989'un başında, Amerika'yla olan eski bir anlaşmazlığın halledilmesidir (Sagadeev, 1994)

SSCB'nin yeniden yapılandırılması konusunda kararlı görünerek iç politikada "perestroika"[3] ve "glasnost"[4] programını hayata geçirmiştir. Dış politikada da

3 Rusça'da "Yeniden Yapılanma" manasına gelmektedir.

değişiklik yapmayı hedefleyen Gorbaçov, SSCB'nin uluslararası taahhütlerinden yavaş yavaş vazgeçmiştir. SSCB'nin emperyal taahhütlerinden vazgeçmesi emperyal kimlikte kırılmalara sebep olmuş ve "dış tehdit" ve "dış düşman" yani çevrelenmişlik psikozundan kurtulunması, Sovyet toplumunda yeni ulusal kimlik arayışlarında demokratik yönelimin kapısını açmıştır.

Perestroika politikasının uygulanmasında bir takım zorluklarla karşılaşılmıştır. Ekonomide merkezi planlamadan uzaklaşılması ve üretim/tüketim sübvansiyonları azaltılması, yeni sistemden istedikleri payı alamayan sivil askeri bürokratları, komünistleri ve aşırı milliyetçileri rahatsız etmiş böylece Gorbaçov reformlarına karsı güçlü bir muhalefet başlamıştır. Sonraki yıllarda bu muhalefet milliyetçilikle yoğrulacak ve bölgede etnikleşme ve self-determinasyon süreci başlayacaktır. SSCB'nin sınırları içinde her biri egemen ve bağımsız 15 cumhuriyeti ve bu sınırların içinde yüzden fazla ulusu barındırması bu sürecin sonunun dağılma olacağı gerçeğini o dönemlerde bile gözler önüne seriyordu (Balcı, 2008, s.24). Gorbaçov'un iktidara geldiği zaman "Uluslar sorununun, yani Sovyetler Birliği'ndeki 100'den fazla değişik etnik grubun varlığının, ulusun karşı karşıya kaldığı en büyük sorun olduğunu açıklamasının ne kadar isabetli bir öngörü olduğu da aşikârdır (Asan, 1997, s.15).

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin dış politikada tıkandığı noktanın ABD ile ilişkilerde olduğunu belirtirken artık yeni oluşturulan dış politikada ABD paranoyasından uzak kalınması gerektiğini de vurgulamaktaydı. Dünya, iki kutuplu düzenden çok kutuplu düzene doğru giderken, Japonya, AET gibi güçler, ABD'yle teknolojik ve ekonomik açıdan rahatlıkla rekabet edecek kuvvetteydiler. Ayrıca SSCB, iç politikada gerekli reformları başlatabilmesi için rahat bir ortama ihtiyaç duymaktaydı. Bunun yolu da, Batı ve özellikle ABD ile ilişkiler kurmak idi. Bu sayede, SSCB'nin dış politikasında rahat bir nefes alması sağlanır ve iç politikada gerekli reformlar uygulanabilirdi.

Gorbaçov ABD ile silah yarışını sona erdirmek için birçok adım atmıştır. ABD tarafı da silah yarışı konusunda SSCB ile aynı fikirdeydi. Bu çerçevede ilk iş

---

4 Rusça'da "Açıklık" manasına gelmektedir.

olarak Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Antlaşması 8-10 Aralık 1987 tarihinde Washington'da imzalandı. Antlaşma, iki süper güç arasında imzalanan ilk sıfır çözümlü nükleer savaş olmakla birlikte gelecekte bu konudaki diğer gelişmeleri de etkileyebilecek türdendi.

Gorbaçov'un politikasının bir diğer odak noktası, Batı Avrupa ile ilişkiler bağlamında kullandığı "Ortak Ev" tanımıdır. "Ortak Ev" terimiyle Gorbaçov SSCB'nin coğrafi konumunu vurgulayarak bir Avrupa ülkesi olduğunu, SSCB ile Batı Avrupa arasında tarihi bağları hatırlatarak kıtada ABD askeri varlığının gereksiz olduğunu belirtmekteydi. "Ortak Avrupa Evi" önerisiyle Avrupa'da demir perdenin aralanmasını sağlarken Avrupa'nın daha az silahlanmış, daha istikrarlı ve daha işbirliğine yatkın bir kıta olma yönündeki engelleri de ortadan kaldırmış oldu (Ayan, 2007, s.28).

Gorbaçov dönemini özetleyecek olursak, bu dönemde Moskova'nın dış politikası kayda değer bir değişimden geçmiştir. Dış politika, 1991'de komünist rejimin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışı ile şekil almaya başlamıştır. Birçok açıdan yeni Rusya'nın dış politikası Gorbaçov'un "yeni düşünce" sinin bir devamıdır. Gorbaçov kendisini Stalin ve Brejnev zihniyetinin terk edilmesine adamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği, Stalinizm Brejnevizmin askeri-siyasal mirasını reddederek, Batı ittifakıyla yakınlaşma hatta işbirliğine gitmiştir. Gorbaçov, Çin'le barış yapmış, Afganistan'dan ordusunu çekmiştir. SSCB gönüllü olarak bu dönemde Batı'ya karşı jeopolitik ve ideolojik bir karşı çıkış içindeki komünist imparatorluk olmaktan vazgeçmiş ve bunun yerine Batı'nın bir üyesi olmak, onun değerlerini paylaşmak ve uluslararası sorunları çözmekte Batı ile işbirliğine gitmek yolunu seçmiştir (Bajanov, 2000, s.53).

Gorbaçov'un da ifade ettiği üzere, ideolojik farklılıklar devletlerarası ilişkilere taşınmamalı ve dış politika, bunlara tâbî kılınmamalıydı. Gorbaçov, "uluslararası ilişkilerde daha çok açıklık, daha çok aydınlık, daha az taktik manevralar ve laf cambazlığı olmalıdır" demekteydi (Gorbaçov, 1998).

4.1.2.2. Rusya'da Yeltsin Dönemi ve "Yeni Konsensüs"

Yeltsin döneminde ideolojik bir tabana oturan iki yeni fikir ortaya çıkmıştır. Bunlar; Rusya'nın Batı ile bir arada olmasını ve işbirliği geliştirmesini savunan Atlantistler (Batıcılar) ve hızlı Batılılaşmaya karşı olduğu için, onun yerine Rusya'yı Asya ve Avrupa arasında bir köprü olarak gören Avrasyacılardır (Devederov, 2003, s.8). Sovyet sonrası dönemde Rus dış politika tartışmaları bu iki ana grubun fikirleri çerçevesinde gelişmiştir.

Yeltsin'in başlangıçtaki siyaseti, Rus tarihindeki eski, ama pek de başarılı olmamış olan Batılılaşmacı düşüncenin zirvesini temsil etmektedir (Brezsinski, 1998, s.91). Bu dönemde daha çok Atlantist (Batıcı) fikirler ağırlık kazanmıştır. Rusya'nın Batı ile ilişkileri açısından romantik dönem olarak da adlandırılan bu dönemde Rusya Federasyonu için esas amaç, Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) kurulması, dış yardım sağlamak için ABD başta olmak üzere Batı ile işbirliği ortamı yaratılması ve Rusya Federasyonunun Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemde eskiden sahip olduğu statüyü kazanmasını sağlamak olarak belirlenmişti. Tüm bunların başarılabilmesi için dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev Batı yanlısı bir tutum izlemeyi uygun görmüşlerdir (Devederov, 2003, s.10).

Bununla birlikte, başlangıçta kendisini açık bir biçimde Batıcı/Atlantikçi olarak tanımlayan Yeltsin'in 1992'nin sonlarından başlayarak, aşamalı bir biçimde diğer merkeze doğru kaydığı görülür (Galeotti, 1995, s.176). İlk iktidar döneminin ortalarından itibaren Yeltsin, ülkenin değişen politik iklimine ayak uydurmuş ve dış politikada, ılımlı bir milliyetçi çizgiye kaymıştır (Macfarlane, 1993, s.13). Avrasyacı bir politika diye tanımlayabileceğimiz bu çizgide uluslararası sistemde Rusya'nın çok boyutlu dış politika geliştirmesini ve izlemesini istiyorlardı. Bu açıdan bakıldığında bu görüşlerin milliyetçi görüşlere yakın olması dikkat çekicidir. Avrasyacılar temelde hükümetin Batı yanlısı tutumunu bağımsız Rus dış politikasına ters düştüğü için eleştiriyor ve Rusya'nın kendi jeostratejik çıkarlarına dayanan daha dengeli bir strateji benimsemesi gerektiğini vurguluyordu.

Yeltsin döneminde resmi anlamda Avrasyacı politikaları Viktor Chernomirdin hükümetleriyle görmekteyiz. Avrasyacı görüş, yakın çevre modelini de birlikteliğinde getirmektedir. Nitekim yüzölçümü şartlarında, Rusya topraklarının

büyük bir bölümü Asya kıtasında yer almaktadır ve bu genişlik Batının dışında Moskova'ya yeni alternatif ilişkiler modellerini de sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Avrasyacılık daha çok jeopolitik bir anlam taşımaktadır; bu anlam aslında coğrafyaya dayalı bir kimlik arayışıdır (Büyükakıncı, 2004, s.149).

Bu tercihle birlikte, başlangıçta ultra-liberal politikalar izleyen Yeltsin rejiminin kısa bir süre içerisinde gittikçe kaotik ve bazen de savunmacı olan bir tercihe yöneldiği görülür. Bu kayma, aslında ülkenin dış politikası konusunda farklı düşünen kesimler arasında oluşmaya başlayan yeni bir konsensüsün varlığını da işaret etmektedir. 1993'den itibaren oluşmaya başlayan yeni konsensüsün Batı ile işbirlikçi bir ortaklığı sürdürmeye daha az vurgu yaptığı, Batı ittifakıyla ilişkilerde daha seviyeli bir konumu savunduğu söylenebilir. Artık Batıyla ilişkilerde daha sert bir tonun kullanılmaya başlanmış ve diğer Sovyet ardılı devletlere karşı, yarı emperyal bir duruş benimsenmiştir. Söz konusu konsensüste istenilen şey, gerçekte Rusya'nın 'büyük güç' statüsünün yeniden inşasıdır (Kaya, 2008, s.216).

Bu noktadan hareketle 1994 yılı boyunca Rusya çeşitli çatışmalarda dünya liderliği rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Rus temsilcilerin İsrail-Filistin barış görüşmelerine katılmaları, Kuzey ve Güney Yemen arasındaki savaşta hakem olarak hareket etmeleri ve Bosna Hersek'te Batıyla işbirliği yerine Sırp yanlısı tavır takınmaları, yeni anlayışın örnekleri arasında akla ilk gelenlerdir (Onay, 2002, s.113).

Aralık 1995 parlamento seçimlerinde Rusya Federasyonu Komünist Partisi birinci parti olarak çıkmıştır. Bu durumun nedeni ise Rusların, Sovyetler Birliği döneminde daha mutlu olduklarını düşünmeleri ve piyasa ekonomisinin, beklenenin aksine halkı fakirliğe sürüklemesi olmuştur. Böylece halkın bu düşüncelerine cevap vermek amacıyla iç politikadaki yükselen sese kulak veren Yeltsin reformist politikanın iflas ettiğini kabul etmiş ve Batıcı kadroları tasfiye ederek Avrasyacı ekolün önemli isimlerini kazanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1996 Ocak ayında Batı yanlısı ve yumuşak dış politika yürütmekle Duma tarafından eleştirilen Kozirev'in yerine Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na atanması Rus dış politikasındaki dönüşümün en önemli göstergesi olmuştur. Göreve başladığı günün ertesinde yaptığı basın açıklamasında halkın bu tepkilerini karşılamayı amaçlayan Primakov,

Rusya'nın yeni dış politikasının eski Sovyet Cumhuriyetleri, Çin, Japonya ve Ortadoğu ülkeleriyle sıkı bağlar kurmak olduğunu açıkça vurgulamıştır. Böylece Rusya'nın Asya'da, Batının doğu ve güney doğuya doğru genişlemesini dengeleyecek siyasi ve askeri ittifak arayışı içinde olacağının işaretini vermiştir (Hekimoğlu, 2007, s.72).

Dış politikaya ilişkin bu konsensüse, Primakov'dan itibaren giderek itibaren pragmatik bir boyut da eklenmiştir. Buna göre Rusya, ya demokrasiler toplumuna katılacaktır ya da dünya sisteminin periferisine itilecektir. Öte yandan pragmatistlere göre Rusya'nın güvenliğine yönelik asıl tehditler, devam etmekte olan yerel istikrarsızlıklar ve Rusya'nın çevresinde görülmekte olan düşük-yoğunluklu çatışmalardan kaynaklanmaktaydı. Bu görüşü savunanlara göre, Rusya'nın artık NATO ile Avrupa'da 'büyük savaş'a girişmesi ya da merkez dışı alanlarda ABD ile askerî anlamda karşı karşıya gelmesi gibi bir ihtimal de bulunmamaktadır.

Pragmatistler aynı zamanda, Sovyet sonrası devletler ile yani 'yakın çevre' ile ilişkileri Rus dış politikasının temel önceliği olarak görmeye devam etmektedirler. 1990'ların sonlarına doğru Rusya, bir takım iç ve dış gelişmelerin neticesinde, giderek daha da sertleşen bir dış politika izlemeye yönelmiştir. Özellikle NATO'nun Balkanlar'da gerçekleştirdiği askerî harekât ve bu harekâtın ardından Rusya'da patlak veren Çeçenistan savaşı, ülke içindeki Batı karşıtı kesimlerin seslerini daha da yükseltmesine neden olmuştur. Bunun bir yansıması olarak, 1999 milletvekili ve 2000 başkanlık seçimlerinde sertlik yanlısı kesimlerin oylarını arttırdığı görülür. Özellikle NATO'nun Kosova müdahalesi, 'bugün Yugoslavya'ya yapılan yarın Rusya da yapılabilir' endişesinin politikacılar ve halk arasında yayılmasına neden olmuştur. Bu siyasî konjonktür altında, Putin, 2000 yılında yapılan başkanlık seçimlerini kazanmıştır (Kaya, 2008, s.217).

4.1.2.2. Dış Politikada "Putin Devrimi"

Boris Yeltsin, Rusya için Batı modelini seçmekle kalmamış, dış politikada Batı ile yakınlaşmaya gitmiştir. Ancak bu politikanın Rusya içerisinde eleştirilmesi, NATO ve AB'nin genişlemeye devam etmesi, benimsenen Batı modelinin Rusya'yı

parçalanmanın eşiğine götürmesi, Yeltsin'in dış politikayı tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur (http://www.acikistihbarat.com/Haberler.asp?haber=7647, 15.05.2011).

Vladimir Putin'in 1999 yılında Rusya Federasyonu başkanlığını Yeltsin'den devralmasıyla Rus dış politikasında yeni bir dönem açılmıştır. Putin, öncelikli olarak Rus dış politikası tekrar gözden geçirilmiştir. Hemen her alanda Rusya Putin'le birlikte bir merkezileşme sürecine tanık oldu. Putin başkan olduktan hemen sonra dış politikada savunmacı bir pozisyondan daha agresif bir pozisyona kayacağına dair bütün işaretleri verdi.

Putin, başlangıçta iç güvenlik harekâtı içerisinde Çeçenistan'a karşı uyguladığı sert ve tavizsiz politika ile ulusal çıkarların korunmasını ön planda tutmuştur. Moskova'nın merkezi otoritesinin yeniden güçlendirilerek, periferinin bağımsız politikalar üretmesinin etkisiz hale getirilmesini amaç edinmiştir. Bu siyasal amaç doğrultusunda, asli sonuç olarak iç cephenin dağılma tehdidinin marjinalize edilerek, dış dünyaya karşı daha bağımsız politikaların üretilebilmesini hedeflemiştir (Caşın, 2002, s.326).

Putin; Devlet Başkanı seçilmesinin hemen ardından, Rusya'nın dış politika konseptini tasvip ve kabul etti. Konseptin içeriği; ülkenin milli çıkarlarının; yeni tehlike ve istikrarsızlıkların artışından doğan karmaşık durumlarda realizm ve pragmatizm pozisyonlarına karşı katı ve seri bir şekilde savunulmasıydı. Bununla beraber; sosyal ve ekonomik gelişmenin, demokrasinin ve sivil toplumun ilerlemesi, halkın refahının artması, Rusya'nın devlet yapısının sağlamlaştırılması, ülkenin güvenliğini sağlama ve iç gelişme hacminin artışı için en elverişli durumların oluşturulması; bütün dış politika faaliyetlerinin temel noktasını oluşturmaktaydı (http://www.turkey.mid.ru/rus-vnp_t.html , 19.05.2011).

Putin Rusya'sının temel dış politikası "çok kutuplu dünya" tezine dayanmaktadır. Daha önceleri Yevgeni Primakov tarafından ortaya atılmış olan bu politika, ABD'nin tek güç olmadığını savunan bir fikirdir. Sertleşen dış politika söylemine rağmen Putin, Primakov'un öngördüğü şekliyle 'çok kutupluluk' doktrininden önemli sapmalara neden olacak tercihlerde bulunmuştur. Çünkü Putin,

ABD ve NATO ile ilişkilerde mücadeleci bir tutum takınmanın mantıklı olmadığının farkındadır ve Rusya'nın olası çatışmadan fayda sağlayamayacağını da görmüştür. Dolayısıyla, Putin döneminde Rusya güç ve prestij kaybına uğramamak için Batı ile açık bir biçimde karşı karşıya gelmemeyi tercih etmiş ve çok daha pragmatik bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu hususta, Rusya'nın Avrupa'daki güvenliğe ilişkin mekanizmalardan dışlanmasını engellemek için Batı ile karşılıklı güveni arttırıcı ve özellikle NATO ve AB gibi kurumlarla mevcut işbirliğini geliştirici politikalar izlenmesi uygun görülmüştür (Kaya, 2008, s. 219). Fakat Rusya diğer taraftan da ABD'nin arka bahçesi Latin Amerika ile yakından ilgilenmeye ve bu bölgedeki sıkıntılarını artırmaya başlamış, ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi Batı karşıtı ittifaklardan istifade etmeye çalışmıştır.

Putin'in izlemiş olduğu dış politika Avrasyacı özellikler göstermektedir (İmanov, 2008, s.275). Rusya'nın uluslararası alanda yeniden etkili bir aktör oluşu, genel bir eğilim olarak Putin ile özdeşleştirilir. Çünkü içeride merkezileşme konusunda önemli adımlar atan Putin, dışarıda da Rusya'nın ulusal çıkarlarını daha yüksek bir sesle dille getirmekten çekinmemiştir. Ekonomi merkezli, çok yönlü ve pragmatik bir dış politika izlediği ileri sürülen Putin'in, özellikle Batıya karşı sert çıkışları nedeniyle Avrasyacı bir yönelim benimsediği de iddia edilmektedir (Purtaş, 2007, s.23).

Ancak pek çok konuda belirsizlik ve kafa karışıklığı devam etmiştir. Örneğin, bir taraftan NATO ile işbirliğinin geliştirilmesi dünyada güvenlik ve istikrarın sağlanması için vazgeçilmez bir unsur olarak görülürken, diğer taraftan da Moskova NATO'nun genişlemesini bir tehdit olarak algılamıştır. Bölgesel öncellikler konusunda da Rusya net bir tavır ortaya koyamamıştır. Putin döneminde Rus dış politikasının en belirgin farkı, BDT ülkelerine daha çok önem verilmesidir. Rusya'nın küresel güç olması için, başta bölgesel güç konumunu pekiştirmesi gerekmektedir ki, Rusya'nın bunu başardığını söyleyebiliriz.

Putin, kontrollü dönüşüm modeli ile bu Rusya'nın yeniden inşasını gerçekleştirmeye başlamıştır. " Bu model temel olarak Rusya'nın karşılaştığı iç ve dış sorunları öncelikle devletin bekasını ve büyük devlet geleneğini tehdit eden unsurlar olarak değerlendirmekte ve bu tehditleri bertaraf ederek Rusya'yı tekrar

büyük güç statüsüne kavuşturmak için ülkenin çağdaş gereklere uygun siyasi, ekonomik ve askeri içerikli köklü bir dönüşüm/reform sürecine girmesini öngörmekteydi (Jafarov, 2007, s.183)."

Rusya'da güçlü devlet ve Rusya'nın yeniden eski gücünü kazanması gerektiğine dair söylemlerle iktidara gelen Putin, Ocak 2000'de Ulusal Güvenlik Doktrini, Nisan 2000'de Savunma Doktrini ve Temmuz 2000'de Yeni Dış Politika Doktrinini kabul ederek yeni yönetiminin temel politikalarının esaslarını ortaya koymuştur.

Bu belgelerle, Rusya'nın zayıflıklarının tanınmasının Rus devletini güçlendirmenin bir yolu olarak görülmesi gerektiği söylenirken, Rusya'nın nüfuz alanı olarak görülen bölgelerde başka devletlerin bölgesel hegemonya sağlamasının önüne geçilmesi hedefi açıkça telaffuz ediliyordu. Rusya ilk kez bu doktrinlerle birlikte komşularını domine etmenin ve Rusya'nın sınırları etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturmanın gerekliğine vurgu yaptı. Bu dönemde Putin tarafından imzalanan her bir doküman ABD'nin küresel hegemonyasından rahatsızlık duyan herkese bir çağrıydı, açıkça Rusya ABD'ye hâlâ alternatif bir güç olduğunu ve uluslararası terörizm ile ABD'den aşağı kalmayacak bir mücadele yürüteceğini açıklıyordu (http://www.birikimdergisi.com , 26.04.2011).

Ulusal Güvenlik Doktrini dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dünya toplumu içinde Rusya'nın yeri, ikinci bölümde Rusya'nın milli menfaatleri, üçüncü bölümde Rusya'nın milli güvenliğine yönelik tehditler, son bölümde de milli güvenliğin sağlanması üzerinde durulmaktadır. Doktrinde, Rusya'nın çok kutuplu bir dünya ideolojisinin geliştirilmesini kolaylaştırılacağı; karmaşık uluslararası duruma ve iç sorunlarına rağmen, hatırı sayılır ekonomik, teknolojik, askeri potansiyeli ve Avrasya kıtasındaki eşsiz konumu itibariyle dünya islerinde objektif olarak rol oynamaya devam edeceği belirtilmektedir.

Savunma Doktrini ise, 1993 askeri doktrininin yerini almıştır. Doktrinde hem Batı'ya yöneliş hem de eski günlerin özlemi vardır. Ancak, 1993 doktrini ile karsılaştırıldığında, RF'nin dış politikasının biraz daha netleşmiş ve buna paralel olarak dış politika araçlarının öne çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bütün bunlara

bakarak, doktrinin şekillenmesinde Devlet Başkanı Putin'in kişiliğinin etkisi olduğunu belirtmek mümkündür.

Temmuz 2000 yılında açıklanan Yeni "Dış Politika" kavramı ile de Rusya, 21. yüzyıldaki dış politika önceliklerini saptamayı amaçlamıştır. Böylece Rusya'nın eski dönemlerde olduğu gibi bir 'Süper Güç' olmasa da 'Büyük' ve 'Etkili' bir devlet olması gerektiği vurgulanmıştır. Moskova'nın, uluslar arası sistemin ABD ekseninde tek kutupluluğa doğru gitmesinin kendi ulusal çıkarlarına bir tehdit olacağını düşünerek hareket ettiği görülmektedir. Çok kutuplu sistem yaklaşımı içerisinde aktif bir dış politika izlenmesi ve bu noktada Batılı kurumlarla nitelikli ilişkilerin geliştirilmesi esas alınmıştır. Bununla beraber, Avrasyacı yaklaşımın bir uzantısı olarak, büyük güç söylemini benimseyen ya da bölgelerinde güç odağı durumundaki devletlerle (ABD, AB, Çin, Hindistan, v.s.) ikili düzeyde özel ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiştir (Büyükakıncı, 2004, s.160).

Putin'in BDT ülkeleriyle ilişkilerde etkin bir politika izlediği saptanabilir. Her ne kadar bölgede sınır anlaşmazlıklarından azınlıklara, köktendinci İslam'dan siyasal istikrarsızlığa pek çok sorunun yanı sıra bölge dışından güçlerin bölge üzerinde denetim kurma çabaları sürse de, Putin'in girişimleri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. 3 Nisan 2001'de yaptığı ilk ulusa sesleniş konuşmasında ABD, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ya da Hindistan'a değinmeksizin BDT ve batı Avrupa ile ilişkilerin RF açısından stratejik niteliğine değinmiştir

Kısaca özetlemek gerekirse Putin döneminde, bir yandan devletin yeniden örgütlenmesi sürecinde daha fazla mesafe alınmış, öte yandan ekonomik çöküntüden kurtulan devlet daha etkin bir dış politika izleyebilmiştir. Uluslararası sistemin yeniden yapılanması sürecinin tamamlanmadığı söylenebilirse de, 2000'lerle birlikte RF bu süreçte daha etkin bir rol oynamaya başlamıştır (Tellal, 2010, s.1).

Mart 2012'de gerçekleştirilecek olan seçiminin ardından devlet başkanlığına kimin geleceğini söyleyebilmek mümkün değilse de, bu seçimin ardından Rusya'da pek çok şeyin değişe(bile)ceğini söylemek mümkündür. Bu noktada merak edilen soru şudur; şayet Putin tekrar devlet başkanlığı koltuğuna geçerse, Rus halkını ve dünyayı nasıl bir Rusya beklemektedir ve şayet Putin'in tekrar devlet başkanlığı

koltuğuna geçmesi mümkün olmaz ise, Rus halkını ve dünyayı nasıl bir Rusya beklemektedir (www.politikakademi.org , 18.05.2011)?

4.2. Rusya Federasyonu Dış Politikası'nın Ana Hatları

RF, gerek coğrafi büyüklüğü, gerekse sahip olduğu tarihi miras sebebiyle, bölgesinde ve dünyada dikkatleri üzerine çeken bir ülkedir. Yüzyıllar boyunca çeşitli rejimlerle yönetilmiş ve kimi zaman işgal ve istilalara uğramış olan bu ülke, dış politika stratejisi geliştirirken, sıradan bir dünya ülkesinden daha çok hassas ve dengeli olmak zorundadır.

Nitekim özellikle Soğuk Savaş sonrasında kendini gösteren tek kutuplu dünya düzenine bir başkaldırıda bulunan Rusya, kendisine miras kalan politikaları ve yenidünya düzeninde ayakta kalabilme adına sergileyeceği rasyonel politikaları çağın şartlarına göre harmanlayıp bir Uluslar arası siyaset belirlemişlerdir.

Bu hususta Rusya'nın dış politikasını şekillendirirken bazı ana hatların altını kalın çizmek faydalı olacaktır. Rusya için enerji politikalarının Uluslar arası siyaset açısından önemine önceki bölümlerde değinmiştik. Dış politikalarında diğer bir ana hat olan Kafkas Stratejisine de sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak yer vereceğimiz için, bu bölümde Rusya Federasyonu'nun NATO ile olan ilişkileri ve "Yakın Çevre" Stratejisini ele alacağız.

4.2.1. Rusya-NATO ilişkileri

1949'da Washington Antlaşması ile kurulan NATO (North Atlantic Treaty Organization) bir kolektif savunma örgütü olarak bilinmektedir. Antlaşmanın özellikle üçüncü, dördüncü ve beşinci maddeleriyle, üye ülkeler, ortak savunma için yeteneklerini geliştirmeye, herhangi bir üyenin toprak bütünlüğü, siyasî bağımsızlık ve güvenliği tehlikede olduğunda bir araya gelmeyi ve herhangi birine saldırıldığında bu saldırıya hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede belki de en önemli ve tartışmalı madde, NATO'nun görev sahasını

belirleyen 6. maddedir. Literatürde "alan dışılık" (out of area) kavramıyla anılan bu düzenlemeye göre, NATO sadece sınırları antlaşmada açıkça tarif edilen Kuzey Atlantik bölgesinde meydana gelen saldırılara karşı işlevseldir (http://tr.wikipedia.org/wiki/NATO).

Sovyet tehdidine karşı güvenlik politikaları oluşturan ve Soğuk Savaş eseri olan NATO, Varşova Paktı ve Doğu Bloku'nun dağılması sonucunda varoluş amacı ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda NATO ya dağılacak ya da yeni dönemin tehditlerine göre yeniden şekillenerek Avrupa güvenliğinde etkin rolünü sürdürecektir. Soğuk Savaş döneminde üstlendiği misyonunu kaybeden NATO, varlığını yeni dönemde de sürdürmek amacıyla yeni bir misyon arayışına girmiştir (Uslubaş, 2005, s.221). Bu doğrultuda, 1994 Brüksel Zirvesi ve 1999 Washington Zirvesi sonucunda yeni bir güvenlik kavramı ve stratejisi oluşturulmuştur. 21. yüzyıl için oluşturulan güvenlik ve savunma kavramının özellikleri, Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki bağların korunması, etkin askeri kapasitesinin korunması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın NATO çerçevesinde geliştirilmesi, bölge dışı alanlarda ortaya çıkan krizlere müdahale ve krizlerin barışçı çözümü, üye olmayan diğer Avrupa devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, genişleme, silahsızlanma konularında sorumluluk üstlenmesi olarak belirlenmiştir (Dedeoğlu, 2003, s.240).

Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde NATO'nun önemli bir yeri bulunmaktadır. Hem dış hem de güvenlik politikaları açısından oldukça önemli bir örgüt olan NATO'ya dair Rusya'nın temel stratejisini, kendisinin tam üye olmadığı bu örgütün Avrupa'nın dominant güvenlik yapısı olmasını engelleme biçiminde ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda zaman kavramı kapsamında Rusya-NATO ilişkilerini genel hatları itibarıyla 2 dönem halinde ele almak uygun olacaktır.

Bunlardan ilki, İttifak'ın kuruluşundan başlayıp 1990'lı yıllara değin sürmüş olan ve ilişkilerin genellikle gerginlik ve zıtlaşma unsurlarınca belirlendiği dönemdir. İkinci dönem ise VP (Varşova Paktı)'nın yıkılmasını izleyen ve NATO'nun büyük bir dönüşüm içine girdiği, siyasî yanının belirginleştiği ve ilişkilerde açık zıtlaşmaların ortadan kalktığı geçiş dönemidir. Bu dönemde Rusya'yı asıl rahatsız eden şeyin, NATO'nun başlatmış olduğu dönüşüm ve genişleme süreci olduğu söylenebilir. NATO'nun sürekli bir biçimde genişliyor olması, bir bakıma Rusya'nın kendi

uluslararası kimliği ile ilgili bir sorundur. Çünkü önce Polonya'nın ve ardından Baltık ülkelerinin NATO'ya katılımı ve BDT içerisinde Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova gibi ülkelerdeki Rusya karşıtı oluşum, geriye Rusya'nın döneceği bir Avrasya da bırakmamaktadır. Bu durum, Avrasyacı bir kimlik inşasını zora sokmaktadır (Kaya, 2008, s.244).

Özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyeliğinin gündeme gelmesiyle birlikte, Rusların tarihsel 'kuşatılmışlık' ve uygar dünyadan 'dışlanmışlık' korkusu tekrar gündeme gelmiştir (Kaya, 2008, s.245).

Yapısını ve işlevini değiştirerek, yeni görevler üstlenen NATO üye sayısını arttırırken, görev alanını da genişletmiştir. RF, başından başlayarak bu sürece karşı çıkarken, sürecin dışında kalmamaya da özen göstermiştir. Bu çerçevede atılan ilk adım 22 Haziran 1994'te BİO (Barış İçin Ortaklık) çerçevesinde "Kapsamlı ve Genişletilmiş Diyalog ve İşbirliği Belgesi"nin imzalanması olmuştur. Bu belgeyle RF, NATO söz konusu olduğunda 16 üyenin yanında "+1" olarak anılmaya başlanmıştır.

NATO'nun genişlemesi Moskova tarafından Hitler'in "doğuya yayılma"sına (drang nach osten) benzetilmiştir. NATO ise, genişlemeyi RF'nin demokrasiyi terk etme ve SSCB dönemindeki gibi tehdit odağı olma olasılığına karşı bir önlem biçiminde sunmaya çalışmıştır (Tellal, 2010, s.211).

Komünizm tehdidinin son bulmasına rağmen, Batı'yı bir araya getiren NATO'nun ve ABD'nin NATO çerçevesindeki üslerinin de Romanya ve Bulgaristan üzerinden Rusya'ya yaklaşması Rusya'yı tedirgin etmektedir. Tüm bu rahatsızlıklara ek olarak Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın NATO'ya üyeliği arzuladıklarını ve gerekli yükümlülükleri karşılayabildikleri takdirde üyeliklerinin önünde hiçbir engelin bulunmaması, Rusya'yı endişelendirmektedir. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik operasyonu çerçevesinde Gürcistan ve Azerbaycan'da konuşlandırdığı üsler ve sağladığı askeri mühimmatla yardım, bir süredir Rusya'nın yakın çevresinde dahi müdahale gücünün ve varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak, Putin Yeltsin'den Rusya'da otoriteyi kısa sürede eline almış ve federal yapıyı sıkı bir merkezi idareye kavuşturmuştur. Batı'nın Rusya'nın gücünden çok zafiyetlerinden

korkuyor olması sebebiyle fazla itiraz etmediği bu yeni otoriter yönetim, petrol ve doğalgaz gelirleri ve enerjide sahip olduğu tekel sayesinde tekrar özgüvenini kazanmıştır (Özer, 2008, s.171).

Putin dönemi Batı ve özellikle NATO'yla olan ilişkilere dair yayımlanan 2003 Savunma Raporu iki ayrı fikri içermektedir. Hem NATO'nun yeni üye toprakları içinde güç bulundurmasından endişe edilmektedir hem de NATO-Rus ilişkilerinin daha da geliştirileceği ve derinleştirileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, NATO ve Birleşik Devletlerin önderlik ettiği koalisyonlarla bundan sonra herhangi bir nükleer ve geniş çaplı bir çatışmanın olamayacağı belirtilmekte, istikrarı sağlamaya yönelik olarak Rusya'nın ABD ve diğer gelişmiş devletler ile işbirliği içerisinde olacağı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda da eğer NATO saldırgan yapı içerisinde olmaya devam ederse, Rus askeri planlamalarında ve Silahlı Kuvvetleri'nde, nükleer stratejiyi de içerecek biçimde önemli değişikliklerin yapılabileceğinin altı çizilmektedir (Cankara, 2000, s.194).

Rusya, zayıflayan askeri gücüne rağmen gittikçe genişleyen bir coğrafyada varlığını sürdürmektedir. AB ve NATO açısından Rusya, büyüyen ekonomisi, toparlanan askeri gücü ve enerji pazarındaki egemen konumu ve hem Orta Asya'ya hem de Orta Doğu'ya olan yakınlığı sebebi ile kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir 'stratejik ortak'tır. NATO Rusya'yı yabancılaştırmak yerine 'stratejik ortak' kılmaya olanaklı politikalar geliştirmektedir. NATO'nun ABD önderliğinde sürdürdüğü genişleme politikası ise Rusya ve Batı arasındaki bağları ve güven ortamını zayıflatmakta ve AB'nin Rusya ile ilişkilerinde adım adım kat ettiği gelişmelere zarar vermektedir. NATO'nun genişlemesine karşı AB içinde özellikle Fransa ve Almanya kaynaklı itirazlar yükselmekte ve Irak Savaşı'ndan bu yana AB ve ABD önderliğindeki NATO yeni bir ideolojik ve stratejik farklılaşma yaşamaktadır (Özer, 2008, s.3).

Soğuk Savaş'ın meydana getirdiği gerginliğin ortadan kalkması, Batı için olduğu kadar, RF açısından da rahatlatıcı olmuş fakat RF için yeni sorunların da oluşmasını beraberinde getirmiştir. Tehdidin başında terörizmden söz edilebilir. Nitekim Kuzey Kafkasya'daki çatışmalar ve ayaklanmalar, Rusya'yı hem içerde, hem de dışarıda zor duruma sokmaktadır. Rusya Federasyonu tarafından ulusal güvenliğe

aykırı olan bir diğer durum ise, direk düşman olarak addedilmese de, NATO'nun sınırlarına dayanmasıdır.

NATO'nun, Rus emperyalizminin eski hegemonya alanı olan Varşova Paktı ülkelerini de içine alan bir tarzda genişleme sürecine girmesi, son birkaç yıldır toparlanma ve yeniden hegemonya alanlarını ele geçirme çabasına giren Rusya'yı rahatsız etmeye devam edecektir.

4.2.2. "Yakın Çevre" Politikası

I. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan ideolojiler, ülkelerin dış politikalarına yön vermekte en belirgin parametreydi. Rusya da bu doğrultuda dış politikasını belirlerken ideoloji baskısı altında kalmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında küresel bir aktör olamayacağının farkında olan Rusya, yüzünü Avrasya'ya çevirmiş ve ilk etapta "yakın çevre" olarak nitelediği eski Sovyet ülkelerine yönelmeyi tercih etmiştir (Dağı, 2002, s.171).

Rusya, 1993'te ilan ettiği "yakın çevre" politikasıyla, eski Sovyet coğrafyasını ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı ilan etmiş ve bunu, RF'nin "Monroe Doktrini" olarak adlandırılmıştır. Bu kavram, geniş anlamda BDT'ye üye olan ve olmayan eski Sovyet Cumhuriyetlerinin tamamını içermektedir. Rusya Federasyonu'nun yakın çevre stratejisiyle, eski Sovyet Cumhuriyetlerini hala gerçek anlamda bağımsız birer devlet olarak değil, imparatorluğun iç parçaları olarak gördüğü ifade edilmiştir (Purtaş, 2005, s.137).

Bu politika, tüm eski Sovyet coğrafyasını Rusya'nın çıkarlarının göz ardı edilemeyeceği bir hayati çıkar alanı olarak tanımlamakta ve uluslararası çevrelerin buna saygı duymasını istenmekteydi. Yakın çevre politikasına göre, söz konusu bu coğrafyaya Rusya dışında hiç kimsenin barışı getiremeyeceği bir jeopolitik alan olarak tanımlamaktaydı. Rusya, bu coğrafyadaki istikrarın siyasî ve askerî anlamdaki garantörü olarak görülmekteydi. Bölgeyle olan derin tarihî, siyasî ve kültürel bağları da bunu gerektirmekteydi. 'Yakın çevre' anlayışı gereği, Rusya'nın bölgeye dışarıdan

gelebilecek ve eski Sovyet cumhuriyeti ülkelerle gerilimini arttırabilecek türden her girişime Rusya'nın aktif bir biçimde karşı koyması öngörülmüş ve üçüncü devletlerin 'yakın çevre' sahasında kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla istikrarsızlığı arttıracak türden girişimlerden kaçınması istenmiştir (Kaya, 2008, s.190).

"Yakın çevre", Rusya'nın hem iç güvenliği hem de dış güvenliği açısından önemlidir. Sınır bölgelerinde meydana gelebilecek âni gelişmeler Rusya'nın iç güvenliğine yönelik potansiyel tehlikeler ortaya çıkarabilir. Bu nedenle Rusya, kendi jeopolitik çıkarlarını tehlikeye sokabilecek ya da kendisine doğru sıçrayabilecek çatışmaların yükselmesini engellemek için, bu bölgede gerekirse devreye girebileceğini ilan etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, eski Sovyet toprakları üzerinde yer alan cumhuriyetlerle ilişkiler, güvenlik başta olmak üzere, birçok açıdan Rusya için ilkesel önceliğe sahiptir. Çünkü bu bölgelerdeki artan istikrarsızlık, çatışmalar ve şiddet Rusya'nın hem toprak bütünlüğünü, hem de ekonomik ve politik reformlarını tehdit etmektedir (Kaya, 2008, s.191).

SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki eski Sovyet cumhuriyetlerinde doğrudan kontrolünü kaybeden Rusya Federasyonu bölge ülkeleriyle ilişkilerini yeniden kurmak amacıyla BDT'nin kuruluşuna ön ayak olmuştur. Bir grup BDT arasındaki ilişkilerde aşamalı iyileştirme isterken, bir başka grup bunun acilen gerçekleşmesini önermiştir. "Geniş birleşmeciler" eski Sovyet coğrafyasını hedef alırken, "dar birleşmeciler" Slav birliğinden söz etmişlerdir. Bunların yanı sıra, RF'nin bölgede yalnızca askeri-siyasi varlığını sürdürmesini destekleyenler ve eski Sovyet coğrafyasından tamamen çekilerek yönünü tamamen batıya çevirmek isteyenler de çıkmıştır..

Öte yandan, RF'nin "yakın çevre" politikası çerçevesinde BDT üyeleriyle sürdürmeye çalıştığı ilişki Rus emperyalizminin yeniden canlanması" biçiminde yorumlara da yol açmıştır. RF, başlarda Türkiye ve İran'ın Orta Asya ve Kafkaslar'da etkinlik çabalarından kaygı duyduysa da, bu kaygı her ikisi ile ekonomik işbirliği potansiyelini görmesinin önüne geçememiştir. Yeltsin döneminde RF'nin eski Sovyet coğrafyasıyla ilişkileri Batı'yla ilişkilerinin gerisinde kalmıştır. Kozirev'in ardından işbaşına gelen Dışişleri Bakanı Primakov, "bundan böyle Moskova'nın dış

politikasında ilk sırayı BDT ülkelerinin alacağını" ilan ettiyse de, 1990'lar boyunca "Yakın Çevre Doktrini" gibi bu da kâğıt üzerinde kalmıştır (Tellal, 2010, s.207).

"Yakın Çevre" politikası kısacası, başarısızlıkla sonuçlanan Batıcı politikalarının ardından gerçekleşmiştir. Rusya'nın böylesine açık bir biçimde "yakın çevreye" yönelmesi, aslında bu ülkenin dağılma sonrası dönemde yüzleşmek zorunda kaldığı bir takım sorunları ortaya koyması bakımından önemliydi. Global bir aktör olamayacağının farkına varan Rusya, öncelikle Avrasya'ya yönelmeyi tercih etmiş ve fırsatlar bölgesi olarak tanımlanan bu bölgede oynanan "büyük oyun"un 'büyük gücü' olmayı amaçlamıştır. Bu oyunun galibi olarak pekiştirebileceği "büyük güç" statüsü ile Rusya, yeniden küresel bir rol oynayabileceğini düşünmekteydi. Dolayısıyla, "büyük güç" statüsü aslında 'küresel güç' olma yolundaki bir atlama taşı olarak görülmekteydi. Bu nedenledir ki Rusya, 'uzak çevre' olarak görülen Afrika, Latin Amerika ya da Ortadoğu gibi bölgeler yerine "yakın çevre"sine yönelmeyi daha rasyonel bir açılım olarak görmüştür (Dağı, 2002, s.192).

4.3. Rusya Federasyonu'nun Kafkas Stratejisine Genel Bakış

Dünya siyasi tarihinde Kafkasya Bölgesi ile ilgilenen pek çok güç olmuştur. Bizanslar, Persler ve Ruslar, Kafkasya ile ilgilenen devletlerin başında gelmektedir. Özellikle 16. yüzyılda Hazar Denizine ulaşmış olan Rusya, bölge ile ilgilenen en önemli güçlerden birisidir. Astrahan ve Kazan Hanlıklarını fetheden Rusya, artık İran ve Osmanlı Devletleri ile sınır komşusu olmuştur (Yanar, 2005, s.55).

Tarih boyunca zayıf ve istikrarsız dönemlerinde kendi kabuğuna çekilmiş ve içe dönük politikalar uygulayan Rusya, güçlü ve istikrarlı dönemlerinde ise yayılmacı ve baskıcı bir politika izleyerek dışa dönük politikalar uygulama yoluna gitmiştir. 1801 yılında Gürcistan'ı müteakiben Ermenistan ve Azerbaycan'ı ele geçirerek Güney Kafkasya'yı hâkimiyeti altına almasına rağmen 1864 yılına kadar Kuzey Kafkasya'da Çeçenler, Dağıstanlılar ve Çerkezler ile savaşmış ve ancak bu tarihten sonra Kuzey Kafkasya'ya tam olarak egemen olabilmiştir.

Bu tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde Rusya, Kafkasya

Bölgesi'ndeki en önemli ve güçlü aktörlerden birisi olarak varlığını Kafkasya'da devam ettirmiştir. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'ya önem vermesinin çeşitli sebepleri olmasına rağmen belki de en önemli sebep Kafkasya'nın jeostratejik önemidir (Yanar, 2002, s.55).

1993 yılına kadar Rusya'nın devlet kurumlarında, belirgin bir Kafkasya politikası uygulanmamıştır. Fakat 93'ten itibaren kendini toparlamaya başlayan Rusya'nın yavaş yavaş dış politikasını oluşturduğunu görüyoruz. 1993'te Rusya, dış politikasının esaslarını oluşturmuşsa da, asıl önemli süreç, Putin döneminde başlamıştır. Putin döneminde 2000 yılı içerisinde ulusal güvenlik doktrini, yeni askerî doktrin ve yeni dış politika doktrini hazırlanmıştır. 2000 yılı içerisinde önemli olan bir nokta daha, Rusya'nın yapısında bazı değişiklikler yapılarak yedi bölgeye ayrılmasıdır. Bunun Kuzey Kafkasya'ya yansıması, Kuzey Kafkasya bölgesinin adını Kuzey tarafını çıkartmış ve Güney Rusya olarak değiştirmiştir. RF, iki şey üzerinde durmuştur: birisi psikolojik olarak artık Kafkasya yoktur, Güney Rusya vardır. İkincisi de Kuzey Kafkasya'nın coğrafî büyüklüğünü Moskova kuzeye doğru genişletmiştir. Bu yapılandırma etnik olarak, Kuzey Kafkasya'nın Rus olan nüfusunu artırmıştır (Kanbolat, 2003, s.61).

Rusya Federasyonu, eski Sovyetlerin mirasına konan bir güç olarak, varlığını devam ettirmek ve kendisine yönelebilecek tehditlere karşı koymak için, Kafkasya'yı kontrolü altında tutarak bir "tampon bölge" oluşturabilmek amacındadır (Tavkul, 2002, s.235). Bu bağlamda Rusya'nın sıcak denizlere açılma isteğinde 3 önemli nokta göze çarpmaktadır. Bunun iki tanesi Kafkasya üzerine kurulmuştur.

Bunlardan birincisi; Kafkasya'yı üs olarak kullanarak Doğu Anadolu'yu ele geçirerek, Akdeniz'e inmek, ikincisi ise; Kafkasya'yı yine harekât üssü olarak kullanarak, İran üzerinden Hint Okyanusu üzerine ulaşmaktır. Yani Kafkasya, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli jeopolitik ve jeostratejik bir bölgedir. Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olan Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısı olduğu için Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yoluyla Süveyş Kanalı'na inmesine imkân sağlamaktadır (Yanar, 2002, s.56).

Rusya’nın Karadeniz ve Ortadoğu’ya açılan güzergâhı olan Kafkasya, Sovyetler Birliği’nin dağıldığı 1991 yılına kadar çeşitli özerk cumhuriyet ve bölgeleri bünyesinde barındırmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından tam bağımsızlığını ilan eden Kafkasya ülkeleri Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkileri, değişen devlet ilişkileri üzerinde oluşturduğu etki başta sosyal, ekonomik ve askeri olmak üzere pek çok konuda kendisini göstermiştir.

Kafkasya’da uzun vadeli çıkarlarını temin ve muhafaza amacıyla, bu ülkelerdeki iç dinamikleri kullanma yönünde bir politika izlemeyen Rusya, Kafkas ülkeleri arasındaki sorunları, Kafkasya’daki nüfuzunun devamı açısından bir araç olarak değerlendirmektedir (Üren, 2001, s.98).

Bölgede eski nüfuzunu kazanmaya çalışan Rusya, bir taraftan, “yakın çevre” politikası ile eski Sovyet toprakları üzerindeki iddialarını ortaya koyarken, diğer taraftan bölgedeki etnik çatışmaları, bölgeye yeniden yerleşmekte bir araç olarak kullanmak istemektedir. Rusya, Batıyla bütünleşme çabasında olan ve kendine göre Gürcistan ve Azerbaycan’ın bu sadakatsizliğini, Abhazya, Dağlık Karabağ ve Güney Osetya’daki ayrılıkçı güçlere destek vererek, cezalandırmayı başarmıştır. Güney Kafkasya’da, Gürcistan ve Ermenistan üzerinde hâkimiyetini artıran Moskova, bilhassa Gürcistan’da Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya etnik ihtilaflarını ustaca kullanmak suretiyle, Tiflis’e baskı yapabilmekte ve bölgedeki askeri varlığını koruyabilmektedir. Aynı şekilde, Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle ve Türkiye’ye karşı sınır güvenliğini korumak gerekçesiyle, Ermenistan’daki askeri mevcudiyetini sürdürmeyi başaran Moskova’nın, Kafkasya’daki nüfuzunu yeniden tesis ettiği görülmektedir (Kantarcı, 2006, s.98).

Özellikle Putin iktidarıyla, Rusya dış politikada Kafkas ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını ve işbirliğini artırmayı hedefleyen "diplomasi-güvenlik-ekonomi” dengeli pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. Bölgede artan terörizm ve aşırı dinci akımları tehdit göstererek bölge ülkeleri üzerinde etkisini artırma ve yeniden bölgeye hâkim olma gayretlerine girmiştir. Rusya'nın gayretleri ile terörizme karşı müşterek mücadele teması, BDT'nin ana hedefi haline gelmiştir (Kanbolat, 2001, s.166).

Putin, Kafkasya'yı Rusya'nın "arka bahçesi" olarak mütalaa ederek bölgedeki nüfuz ve etkinliğini artırmaya çalıştığını her fırsatta ifade ederken, Kafkaslarda Rusya'nın kontrolünü artırmak ve istikrar sağlamak istemektedir. Zira ABD, Kafkasya bölgesini hem NATO içine almak amacıyla hem de bölgenin zengin petrol kaynakları için bölgede Rusya için bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya, Kafkasya bölgesinde; bölge kaynakları üzerindeki tekelini kaybetmemek için siyasi, askeri, diplomatik her türlü aracı kullanmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde oluşturulan yakın çevre politikasının uygulanışına da bakılacak olursa bunu açık bir şekilde görürüz. Bu çerçevede Rusya; bölge devletlerini BDT çatısı altında toplamak, iç işlerine müdahale ederek istikrarsızlığı artırmak, askeri işbirliği yaparak Rus askerlerini bölgeye yerleştirmek, etnik çatışmaları körüklemek ve Kuzey Kafkasya'da Vahhabilerle geleneksel İslamcıları çatıştırmak şeklinde politikalar izlemektedir.

Kafkasya, Rusya'nın güvenliğinin yanı sıra, Hazar Havzası enerji kaynaklarının kontrolü ve dünya pazarlarına ulaştırılması bakımından da önemlidir (Uslubaş, 2005, s.57-208). Kuzey Kafkasya, Hazar havzasını, dolayısıyla Orta Asya'yı Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya bağlayan transit yolların üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle askeri harekât açısından da son derece önemli bir bölgedir (Şahinoğlu, 2004, s.119).

Rusya bir yandan, bölgedeki çatışmaları (Gürcü-Abhaz, Gürcü-Oset, Azeri-Ermeni, Oset-İnguş) manipüle ederken, bir yandan da güney bölgesini oluşturan Kafkaslar'da, silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanma faaliyetlerini devam ettirmektedir. 1992 yılından itibaren, Transkafkasya'daki cumhuriyetlerden geri çekilen birlikler, silah, araç ve teçhizatlar, Kuzey Kafkasya'daki gerginlikleri bahane edilerek, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) silah limitlerine uymamakla birlikte Kuzey Kafkasya bölgesine yerleştirilmiştir. Bugün Rusya'nın Ermenistan'da Erivan ve Gümrü'de olmak üzere iki askeri üssü, Gürcistan'da da Batum, Ahılkelek ve Vaziani'de olmak üzere üç askeri üssü bulunmaktadır (Özkan ve Kut, 2000, s.438).

Kafkasya'da, istikrarın sağlanması için RF'na karşı ya da onun bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik, ortaya çıkması muhtemel bir bloklaşma, Rusya'nın

bölge ile doğrudan bağlantılı ekonomik, siyasi çıkarlarını ve büyük olasılıkla da toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Bu sebeple, Rusya bölgedeki, "dondurulmuş istikrarsızlık" durumundan yararlanarak, Transkafkasya'daki devletlerin ekonomik kalkınmalarını ve bağımsızlıklarını kontrol altına almak, Kafkasya ve Hazar Havzası'ndaki petrolü de, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek ve bölgedeki sorunları kendi arzu ettiği bir şekilde çözüme ulaştırmak istemektedir (Cohen, 1996, s.2).

Geleceğe dönük değerlendirme yapacak olursak, ABD ve AB'nin Kafkasya'daki cumhuriyetlerle ilişkilerini artırmak istemelerine rağmen, bu ülkelerin sosyal, siyasî ve ekonomik kurumlarının Batı tipinden farklı olması nedeniyle, yeterince başarılı olamaması muhtemeldir. Bölgede, Kafkasya'da gelişme, istikrar, güvenlik ve kalkınmanın sağlanması, Kafkasya'nın enerji kaynaklarının dünya piyasalarına çıkmasını sağlayacaktır. Putin ile birlikte, Güney Kafkasya'da Rusya'nın politikasında güvenlikle birlikte, belki de güvenlikten daha çok ekonomi konularına ve ekonomiyi destekleyecek şekilde, eğitim ve kültür konularına da Putin yönetiminin önem vermeye başladığını görmekteyiz (Kanbolat, 2001, s.62).

5. RUSYA FEDERASYONU'NUN KAFKAS ve ENERJİ POLİTİKALARINDAKİ BELİRGİN PARALELLİK

5.1. Kafkasların Jeopolitik Önemi

Jeopolitiği en kısa olarak "coğrafyanın politikaya verdiği yön" şeklinde tanımlamak mümkündür (İlhan, 1998, s.87). Bu noktadan hareketle Rusya için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olan Kafkasya, Karadeniz ve Hazar denizine kıyısının olması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkân sağlaması yönünden de, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir jeopolitik bölgedir.

Kafkasya coğrafi olarak batıda Azak Denizi'nin güneydoğusunu oluşturan Taman Yarımadası'ndan doğuda Hazar Denizi'nin batısında bulunan Apşeron Yarımadası'na; kuzeyde Don ve Kuma ırmakları ağzı bölgesinden güneyde Aras Irmağı'na ve Kars Platosu'na kadar uzanan; kuzeyde "Büyük Kafkaslar" güneyde "Küçük Kafkaslar" dağlarıyla kaplı yaklaşık 440.000 km2'lik bir alandır. Don nehri Kafkasya'nın kuzey sınırını, Aras nehri ise güney sınırını oluşturur (Özbay, 2002, s.6).

Kafkasya Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde çok önemli bir geçiş noktasıdır. Kuzeyde Rusya'nın içlerinden başlayıp güneyde Anadolu, Ortadoğu ve Afrika'ya yönelen eski ulaşım ve ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Doğuda Çin'den ve uçsuz bucaksız Orta Asya steplerinden başlayıp batıda Avrupa ve Akdeniz'e kadar uzanan tarihi "İpek Yolu" da Kafkasya üzerinden geçer. Kafkasya, kendine özgü coğrafik yapısıyla Asya, Avrupa ve Ortadoğu üzerinden Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu gibi önemli denizlere giden yolların kavşağında bulunur (Özbay, 2002, s.7).

Kafkasların dağlık yapısı bölgede ulaşımı güçleştirmekte ve alternatif güzergâhları azaltmaktadır. Kafkas sıradağları Kafkasya ile Kafkas Ötesini, dolayısıyla Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırırken,

birbiriyle ilişkili bölgeler arasında direkt ulaşıma imkân vermemektedir. Örnek verecek olursak birbirine komşu olan Gürcistan'a bağlı Abhazya Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkesya Cumhuriyeti arasında doğrudan ulaşımı sağlayacak bir karayolu bulunmamaktadır. Kafkasya'dan Kafkas Ötesine sıradağların üzerinden aşarak geçebilen iki karayolundan biri Kuzey Osetya'dan Güney Osetya'ya ulaşımı sağlayan Daryal geçididir. Bu yol Rusya Federasyonu'ndan Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e ulaşımı sağlamaktadır. Dağıstan'dan Azerbaycan'a ulaşımı sağlayan Derbend geçidi ile de Rusya ve Kafkasya'dan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ulaşmak mümkündür. Bu durumda Rusya açısından Kafkasya'da deniz taşımacılığının stratejik önemi artmakta ve Karadeniz sahilindeki Abhazya ile Hazar denizi kıyısındaki Dağıstan önem kazanmaktadır (http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0090_kafkasyanin_cografi_konumu_ve.htm, 15.04.2011).

Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasındaki menteşe ve bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve de kilidi açan anahtar değerindeki Anadolu'nun, bir uzantısı ve bütünleyicisi konumundadır. Kafkaslar, kıtaları kapsayan coğrafya bütününün, kuzey-güney bağlantılarından biridir. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar Denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma imkânı verir. Böylece sadece kuzey-güney istikametinde değil, doğu batı arasında da bağ oluşturur (İlhan, 1999, s.53).

Bu özelliğiyle Kafkasya, kuzey-güney, doğu-batı yollarının birleştiği bir bölge özelliği kazanmaktadır. Kafkasya'nın bu coğrafi konumu etnolojik oluşumlara ve gelişmelere, tarihin akışına çok etkili olmuştur. Bu nedenle Kafkasya önemini her devirde korumuştur.

Tarihin en eski çağlarından itibaren çeşitli milletlerin mücadelesine sahne olan Kafkasya; dil, din ve etnik gruplar açısından dünyanın en zengin coğrafi bölgelerinden birisi iken etnik grupların çokluğu, Kafkas halklarının kaynaşmasına engel olmaktadır. Pek çok dilin, halkın, etnik grubun ve mahalli kültürün bir arada yaşadığı Dünya'nın ender bölgelerinden bir tanesidir. Yüzyıllardan beri aynı tarihi, kültürü ve coğrafyayı paylaşmaları Kafkas Topluluklarının ortak tarihe, kültüre, gelenek ve göreneklere, benzer toplumsal yapılara sahip olmalarına sebebiyet vermiş,

yüzlerce yıldan beri etnik açıdan birbirleri ile karışarak akraba topluluklar haline gelmelerini sağlamıştır (Yıldırım,2007, s.72).

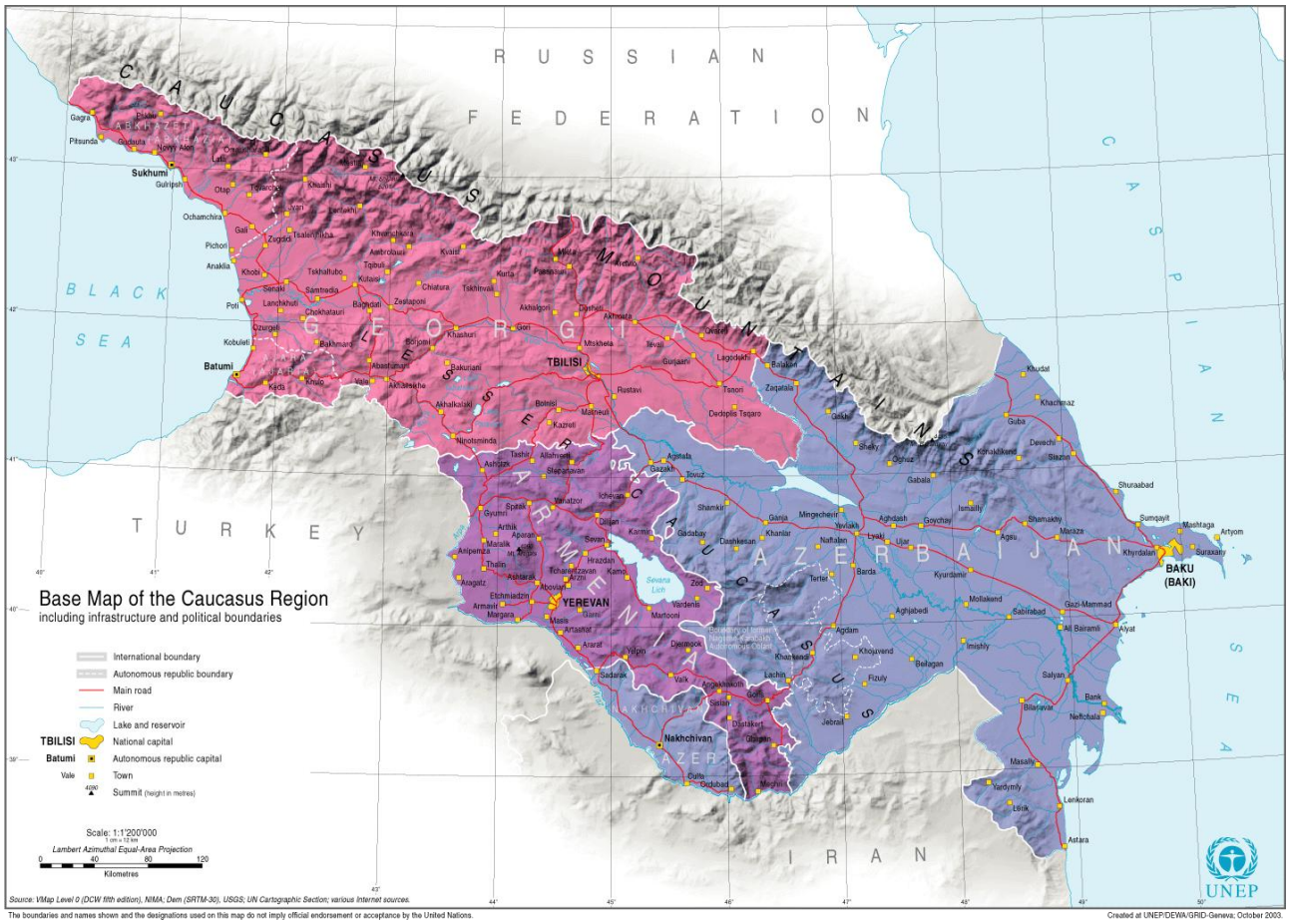

Şekil 5.1: Kafkasya Bölgesi

Kaynak: thefullwiki.org (Erişim Tarihi: 17.07.2011)

McKinder'in "Hearthland" teorisinde, dünyanın kalbinde yer alan aktör bölgede hâkimiyet kuracak ve dünyayı da yönetebilecektir demektedir. İşte Kafkasya bölgesi, bu teorinin odağında yer almaktadır.

Kafkasya'da hâkimiyet kurmak, her Devletin arzuladığı bir olgu olmakla birlikte bir o kadar da zordur. Birçok etnik yapıya ait topluluklardan meydana gelmesi Kafkaslarda ister istemez bir istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir

Çoğunlukla üçlü mücadele halinde süren hassas denge, Kafkasya'nın son

yüzyıllar tarihine damgasını vurmuştur. Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği, önemli bir güç merkezi ve Batı ittifakını tehdit eden bir merkez konumunda olmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dengeler değişmiş, bölge önceden, sadece üç büyük güç merkezinin ilgi alanı iken, günümüzde bu güç alanları genişleyerek; başta ABD ve Avrupa Birliği'ni yakından ilgilendiren bir coğrafya haline gelmiştir. Bu bağlamda; Batının bölgeye olan ilgisi eskilere dayanmakla birlikte, günümüzdeki kadar kuvvetli ve belirleyici olmamıştır. Fakat yeni dönemde dengelerin değişmesiyle birlikte, ABD ve Avrupa Birliği doğrudan doğruya, Kafkas politikalarının içindedir. Bunun en önemli sebebi, Kafkasya'nın hem kendisinin zengin petrol kaynaklarına sahip olması hem de Orta Asya petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının, yollarının üzerinde bulunmasıdır (İlhan, 1999, s.53).

Kafkasya bir bütün olarak ele alındığında, dünyada çok az bölgede bulunan doğal zenginliklere sahiptir. Hem kendisi münhasıran zengin bir petrol havzasıdır hem de Basra Körfezini kontrol eden stratejik bir konuma sahiptir (Can, 1996, s.208). Rusya, Karadeniz'e Türkiye'ye, İran'a ve bu bölgeler üzerinden Ortadoğu ve Akdeniz'e açılması için stratejik ve jeopolitik açıdan çok önemli gördüğü, bundan da öte, ekonomik açıdan yaşamsal çıkar alanı ilan ettiği Kafkasya bölgesinde kontrolünü ve nüfuzunu artırma çabası içindedir (Demirağ, 2003, s.79).

Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda olan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek, asıl stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimi özelliğini taşır. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Transkafkasya üzerinde kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Rusya da bu bağlamda, Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurma gayreti içerisindedir. Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya, bu mücadelenin jeostratejik hedefi olagelmiştir (Can, 1996, s.209).

Kafkasya bölgesinin bir diğer önemli özelliği ise, büyük ve güçlü devletler tarafından çevrelenmiş olmasıdır. Güney Kafkasya'nın bağımsız devletler Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ile birlikte Kuzey Kafkasya'daki Rusya Federasyonu'na bağlı cumhuriyetler Rusya, Türkiye ve İran tarafından çevrelenmişlerdir. Bölgenin tarihi bu üç büyük ve güçlü ülkenin nüfuz ve çıkar mücadeleleri ile şekillenmiştir. Günümüzde de bağımsızlık mücadeleleri, şiddetli

etnik çatışmalar ve Ortadoğu'dan sonra dünyanın en zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Hazar Denizi havzasına yakınlığı sebebiyle uluslararası ilişkilerin ilk gündem maddelerindendir. "Yeni İpek Yolu Projesi", "Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol boru hattı, "Bakü-Tiflis- Kars" demiryolu hattı, "TRACECA" (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru), "INOGATE" (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) ve "Kuzey-Güney Uluslararası Ulaşım Koridoru" gibi önemli projeler Kafkasya bölgesinin önemini arttıran etkenlerdir. Kafkasya'nın coğrafik olarak Ortadoğu sorunu, Afganistan, Irak ve İran gibi sıcak bölgelere olan yakınlığı stratejik önemini daha da arttırmaktadır (Özbay, 2002, s.24).

5.2. Kafkas Coğrafyasında Çatışma Alanları

Jeopolitik önemi oldukça yüksek olan bu bölgedeki çatışmaların nedenlerine geçmeden önce, bölgede yaşayan topluluklar ve var olan devletlerden bahsetmemiz, konunun daha iyi anlaşılması için bize yol gösterecektir.

5.2.1. Kafkasya'da Yaşayan Halklar

Kafkasya'da yaşayan kavimlerin çeşitliliği, yüzeysel bir çalışma yapan azimli bir araştırmacı için bile oldukça zor bir alandır. Bununla birlikte, çok eski zamanlardan beri bu ülke, komşu ülkeleriyle birlikte her türlü araştırma için tükenmez bir kaynak arz etmektedir.

Strabon, "De Situ Orbis" başlıklı kapsamlı çalışmasında Kafkas dağlarında yerleşik 70 kadar kavim tespit etmiştir. Bunlardan her birinin komşularıyla ilişkiye girmeden ve birbirinin dilini bilmeden müstakil olarak yaşadığını belirtmiştir (Berje, 1999, s.4).

Etnik yapı itibariyle, dünyanın en karmaşık bölgesi olmasının sebebi, coğrafyasının, geçit vermez dağlardan ve onların aralarında yer alan, derin vadilerden kaynaklanmaktadır. Arazinin dağlık olması sebebiyle, tam egemenlik kurulamayan bu bölge, tarih boyunca sürekli olarak, doğudan batıya doğru göç eden,

pek çok etnik grubun sığınma yeri olmuştur (Yanar, 2002, s.58).

Ayrıca dağlık yapısı etnik grupların belirli noktalarda yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Gürcüler, Azeriler, Ermeniler, Osetler, Çerkezler, Kabartaylar, Balkarlar, Abhazlar, Çeçenler, İnguşlar, Dargiler, Laklar, Nogaylar, Kumuklar, Lezgiler ve Avarlar etnik Kafkas halklarından bazılarıdır. Kafkasya içerisinde barındırdığı dil çeşitliliğiyle de dünyanın ender bölgelerinden birisidir (Özbay, 2002, s.7).

Coğrafi konum itibariyle Kafkasya, her yönden gelen kavimlerin bir uğrak yeri olmuştur. Bölgede kalan ve Kafkasya'nın coğrafi yapısına paralel, orijinal bir yerleşim tarzı gösteren kavimler birbirlerine karışmaksızın ayrı bölgeleri yurt edinmişlerdir.

Dolayısıyla, bölgedeki kavimler önce doğal, daha sonra da siyasi olarak birbirlerinden izole edilmiş bir hale gelmişlerdir. Bu durum ise, bölge halklarının sorunlarının kendi aralarında çözülmesini engellemiş ve bölge dışı güçlerin politikaları için bölgeyi istismara açık bir zemin haline getirmiştir (Kumkale, 1995, s.7).

Bu etnik yapı, Ruslar tarafından değişik tarihlerde (1864 ve 1944) planlı olarak uygulanan pek çok, "Toplu Sürgün" olayı ile daha da karıştırılmış ve birleşmesi imkânsız bir mozaik haline getirilmiştir. Halklar göçe zorlanmış, çoğunluğun içine azınlıklar yerleştirilmiş, azınlıkların çoğunluğu yönetmesi istenmiş ve bunun gibi gelişmeler yüzünden düşmanlıklar meydana getirilmiştir (Kantarcı, 2006, s.52).

Kafkas Halklarının iki değişik ırktan olduğu söylenebilir: Hint-Avrupa ırkı ile, Moğol ve Tatar kökenli toplulukların oluşturduğu Turan ırkı.

Hint-Avrupa halkları 4 alt gruba ayrılır: Osetler, Gürcüler, Batı bölgesindeki Kafkaslar ve Doğu gölgesinde yaşayan Kafkas Halkları.

Osetler; Kazbek Dağı'nın batısındaki Orta Kafkasların yüksek vadilerine

sığınmış olan Alanlar soyundan gelirler. Gürcüler arasında sayılan Kartveliler Tiflis bölgesinde, İmeretler biraz daha doğuda, Megreller batıda ve Svanlar, Kevsurlar ve Pşavlar veya Tuşiniler gibi diğer dağlı halklar ve kabileler de güney yamaçlarında otururlar.

Batı Bölgesindeki Kafkas Halkları; Kafkas kıyı şeridinde ve Karadeniz limanı Suhumi bölgesinin artülke dağlarında yerleşik Abhazlar ve Kafkas sıradağlarının kuzey etekleri ile Terek Irmağı ve Vladi-Kafkas kentinin batısında oturan Çerkezler ve Kabartaylar'dan oluşmaktadır.

Doğu Bölgesindeki Kafkas Halkları; Aynı dili konuşan Çeçenler ve İnguşlar ile Kumuk ve Avar dillerini konuşan Tabasaranlar ve Dargiler gibi Dağıstan halklarından meydana gelmektedir.

Turan ırkından gelen halklar ise 2 gruptur. Bunlar; Kuzey Kafkasların batı bölümü eteklerinde bulunan Nogay, Karaçay ve Balkar Tatarları ile Dağıstan bölgesinin doğu ucunda yaşayan Kumuklar ve Avarlar ile Azerbaycan'da yerleşik olan Türk kökenli Azerilerdir (Grigoriants, 1998, s.17).

Kafkasya Bölgesi Dünya siyasi literatüründe Güney ve Kuzey Kafkasya olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Güney Kafkasya bölgesinde üç bağımsız devlet bulunmaktadır. Bunlar: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dır.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan rayon adı verilen illere bölünmüştür. Bünyesinde toplam 66 rayon ve bir de özerk Cumhuriyet (Nahçıvan) barındırmaktadır.

Nüfusunun %96'sı çoğu Şii ve Caferi olmak üzere Müslüman'dır ve millet olarak büyük bölümünü Azeri Türkleri oluşturmaktadır. Demografik dağılım aşağıda **Tablo-8**'de gösterilmektedir. Özellikle Azerbaycanlıların ve Türklerin toplam nüfustaki ağırlığı her geçen yıl artış göstermiştir. Buna karşın, Azerbaycan'da yaşamını sürdüren Ermeniler ve Ruslar ülke nüfusunda giderek kaybolmaktadırlar.

Etnik Grup	Nüfus (1959)	Oran	Nüfus (1969)	Oran	Nüfus (1979)	Oran	Nüfus (1989)	Oran	Nüfus (1999)	Oran	Nüfus (2009)	Oran
Toplam	3.697.700	% 100	5.117.100	% 100	6.026.500	% 100	7.021.200	% 100	7.953.400	%100	8.922.000	%100
Azerbaycanlılar [35][36]	2.494.400	% 67,50	3.776.800	% 73,80	4.708.800	% 78,13	5.805.000	% 82,68	7.205.500	% 90,60	8.276.600	% 93,24
Ruslar	510.300	% 13,60	510.100	% 10,00	475.300	% 7,88	392.300	% 5,59	141.700	% 1,78	144.000	% 1,61
Türkler[37][36]	200	% 0,00	8.500	% 0,17	7.900	% 0,13	17.700	% 0,25	43.400	% 0,55	45.200	% 0,50
Tatarlar	29.600	% 0,80	31.800	% 0,62	31.400	% 0,52	28.000	% 0,48	30.000	% 0,38	31.000	% 0,35
Ukraynalılar	25.800	% 0,70	29.200	% 0,57	26.400	% 0,43	32.300	% 0,46	29.000	% 0,34	34.000	% 0,38
Beyaz Ruslar	4.300	% 0,12	4.900	% 0,10	4.800	% 0,08	7.800	% 0,11	2.900	% 0,03	5.100	% 0,06
Gürcüler	9.600	% 0,26	13.600	% 0,27	11.400	% 0,18	14,200	% 0,20	14.900	% 0,18	14.500	% 0,17
Ermeniler	442.100	% 12,00	483.500	% 9,40	475.500	% 7,89	390.500	% 5,56	120.700	% 1,52	8.100	% 0,09
Talişler	-	-	-	-	-	-	21.200	% 0,30	76.800	% 0,97	75.800	% 0,85
Yahudi	40.200	% 1,09	29.600	% 0,58	35.500	% 0,59	30.700	% 0,44	8.900	% 0,11	6.800	% 0,08
Kürtler	1.500	% 0,04	5.500	% 0,11	5.700	% 0,17	12.200	% 0,17	13.100	% 0,16	6.100	% 0,07
Lezgiler	98.100	% 2,70	137.300	% 2,70	158.100	% 2,62	171.400	% 2,44	178.000	% 2,24	154.200	% 1,73
Avarlar	17.300	% 0,47	30.700	% 0,60	36.000	% 0,59	44.000	% 0,63	50.900	% 0,64	42.100	% 0,47
Tatlar	5.900	% 0,16	7.800	% 0,15	8.900	% 0,	10.200	% 0,15	10.900	% 0,14	9.900	% 0,11
Sakurlar	2.900	% 0,08	6.200	% 0,12	8.500	% 0,14	14.200	% 0,20	15.900	% 0,19	13.000	% 0,15
Udinler	3.200	% 0,09	5.500	% 0,11	5.800	% 0,09	6.100	% 0,08	4.100	% 0,05	4.000	% 0,05
Diğer	18.400	% 0,50	24.400	% 0,48	40.200	% 0,66	41,500	% 0,59	9.500	% 0,13	9.400	% 0,10

Tablo 5.1: Azerbaycan'da Son 50 Yılda Meydana Gelen Demografik Değişim

Kaynak: www.tr.wikipedia.org (Erişim Tarihi 05.08.2011)

Gürcistan da aynı Azerbaycan gibi 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkenin batısında Karadeniz, güneybatısında Türkiye, güneyinde Azerbaycan ve Ermenistan, kuzeyinde ise Rusya yer almaktadır. Gürcistan, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi organizasyonlara üye olmakla birlikte NATO ve AB için üyelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Gürcistan etnik çeşitliliği fazla olan bir ülkedir. 2008 yılı verilerine göre ülke nüfusu yaklaşık olarak 4,4 milyon civarıdır. Nüfusun %83,8'ini Gürcüler, Acaralar, Lazlar, Megreller ve Svanlar oluşturmaktadır. Bunun haricinde nüfusun %6,5'ini Azeri Türk'ü, %5,7'sini Ermeniler, %1,5'ini Ruslar Ruslar oluşturmaktadır. Geri kalan nüfusun büyük bir bölümü ise Osetler ve Abhazlar'dan meydana gelmektedir.

2008 yılında Güney Osetya yaşanan savaş sonrasında tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş, Rusya bu bağımsızlığı tanımıştır. Bu gelişmeler sonucu Gürcistan, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ayrıldığını açıklamıştır.

Şekil 5.2: Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazya

Kaynak: www.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 12.08.2011)

Yine 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan, Güney Kafkasya'da varlığını sürdüren bir diğer ülke olan Ermenistan, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Karadeniz ve Hazar Denizi'nin arasında bulunarak, kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran ve batısında Türkiye ve Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesi ile sınır paylaşmaktadır.

2008 yılının verilerine göre nüfusu yaklaşık olarak 3,3 milyon olup, nüfusun neredeyse 1/3'ü başkent Erivan'da yaşamaktadır (www.wikipedia.org, 06/05/2011). Ülke nüfusunun tamamına yakını Ermenilerden oluşmaktadır. Ermenileri 40 bin nüfusla Yezidiler izlemekte olup yine binlerle ifade edilebilecek sayıda Rus ve Süryani nüfus vardır.

Ermenistan'ın bölgede Azerbaycan ile diplomatik ilişkileri yoktur. Dağlık Karabağ sorunu sebebiyle Sovyetlerin dağılmasını müteakiben yaşadıkları çatışma iki ülke arasının soğumasına yol açmıştır. Ülke Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi ve BDT üyesi olmakla beraber 40'a yakın uluslararası örgütte üye ya da

gözlemcidir.

Kuzey Kafkasya ise coğrafyanın etnik olarak en çeşitli olduğu bölgedir. Bölgede birçok etnik grup bulunmakta olup, bu grupların tamamına yakını farklı dil ve lehçeler konuşmaktadır.

Kuzey Kafkasya'da yaşamlarını sürdüren 40 civarında etnik topluluğun varlığından söz etmek mümkündür. Yaklaşık olarak 6 milyon nüfusa sahip olan Kuzey Kafkasya'nın yerli halkları olarak; Vaynahları (Çeçen-İnguşlar), Dağıstan halklarından bazılarını (Avar, Lezgi, Dargin ve Laklar), Abhazları ve Çerkesleri (Kabardey, Adige, Çerkez) sayabiliriz. Bunların yanında bölgede önemli sayıda ve yine yerli halklar olarak kabul edilen Kıpçak Türk grupları (Karaçay, Balkar, Kumuk ve Nogay) ile İraniler olan Osetler ve Tatlar yaşamaktadır (Çelikpala,2006, s.41).

Şekil 5.3: Kuzey Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetler

Kaynak: www.wikitravel.org (Erişim Tarihi: 15.08.2011)

Kuzey Kafkasya halkları kendi topraklarında sayıca azınlık durumunda oldukları gerçeğini de unutmamak gerekir. Adigey'de Adigeler nüfusun sadece %22'sini, Karaçay-Çerkes'de Karaçaylar nüfusun %31'ini ve Çerkesler %10'unu, Kabardey-Balkar'da (Kabardeylar %48 ve Balkar %9), Kuzey Osetya 'da (Oset %52,

Rus %30), İnguşetya'da İnguşlar %70'ini ve Çeçenistan' da ise Çeçenler nüfusun %83'nü oluşturmaktadırlar. Dağıstan ise karmaşık yapısıyla bir istisnadır (Avar %30, Dargin %15, Lezgi%12, Kumuk%12, Lak %5, Tabasaran %5, Rus %9). Bu karmaşık yapı bölgedeki istikrarsızlığın ve çatışmaların temel sebebi olarak göz önüne alınmalıdır (Çelikpala, 2006, s.42).

İnanç açısından konuyu ele alacak olursak, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Müslümanların hemen hepsinin Sünni olduğunu görmekteyiz. Genelde Kuzey Kafkasya'da, İslami duygular ve adetler Çeçenistan ve Dağıstan gibi doğu bölgelerde daha güçlü olup, batıya yani Adigey ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyetine doğru bu bağlılık azalmaktadır (Pamuk, 1995, s.136).

Ayrıca bölge Müslümanları arasında mezhep farkı da bulunmaktadır. Araplar tarafından İslamlaştırılan Dağıstanlılar ve Çeçenler Şafii, kuzeyden gelen Türk-Tatarlar tarafından İslamlaştırılan; Adigey, Osetin, Abazalar ise Hanefi'dir. Ancak, Abazalar ile Osetinler arasında Hıristiyan olanlar da vardır. Osetlerin; Digor boyu Müslüman olup, kalanları ise Ortodoks Hıristiyan'dır.

Müslüman olan Kuzey Kafkasyalılar'ın birçoğu, 1858-1859 ile 1862-1863 yılları arasında, dalgalar halinde, Türkiye'ye göçmüşlerdir. Bu bağlamda; kesin bir rakam tespiti mümkün olmamakla birlikte, 1,5 milyon civarında, Müslüman kökenli Kuzey Kafkasyalı'nın, Osmanlı Devleti'ne sığındığı tahmin edilmektedir (Devlet, 1998, s.228).

Kuzey Kafkasya'da bazı Özerk Cumhuriyetlerin yanında, bağımsızlığını elde etmeye çalışan milletler de bulunmaktadır:

5.2.1.1. Abhazya

Gürcistan'ın kuzeybatısında, Kafkas Dağları ile Karadeniz arasında bulunan Abhazya'nın başkenti Sohum'dur. Abhazya, Coğrafi konum itibariyle, Büyük Kafkas sıradağlarının Karadeniz'e yaklaştığı noktada bulunmasından ötürü, bu hat üzerinden geçen yolun kontrolünü de elinde bulunduruyor.

SSCB döneminde, Gürcistan’a bağlı geniş özerkliği bulunan bölge statüsünde ki Abhazya, Gürcistan’ın bağımsız kalmasından sonra kendisine tanınan özerkliği yeterli görmeyerek, bağımsızlık hareketi başlattı. Abhazların bağımsızlık ilanının ardından, 1992-1993 yıllarında Gürcistan kuvvetleri ile ayrılıkçı Abhazlar arasında çok şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalar sırasında, deyim yerindeyse, Abhazya yerle bir oldu (Tombuloğlu, 2003, s.37).

Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan özerk cumhuriyette, 2008 yılındaki Güney Osetya - Gürcistan savaşı sonrasında, Abhaz güçlerinin başlattığı operasyonla kontrol de facto (fiili) Abhazya Cumhuriyeti'ne geçmiştir.

5.2.1.2. Adigey Cumhuriyeti

Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu üyesi olan Adigey Cumhuriyeti Kafkas Dağları'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Kafkasya'da İngur Irmağı ile Don Nehri'ne kadar Karadeniz ile Azak Denizi kıyıları, buralardan doğuya doğru Don, Kuma, Terek Irmağı'nın uzantısı boyunca Kafkas sıradağlarının kuzeyinde bulunan alana Adigey adı verilir.

Adigey Cumhuriyeti adını, günümüzde nüfusun daha azı durumunda olan (% 24.2) Adigelerden almaktadır. Başkenti Maykop'tur. 1918 yılında kurulan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin üyesi olan Adigeler bu cumhuriyetin çok kısa ömürlü olması yüzünden siyasi birliklerini yitirdiler. 27 Temmuz 1922'de ise Kuzey Kafkasya'da kurulan özerk oluşumların biri olarak Adige-Çerkes Özerk Bölgesi adıyla Sovyetler Birliği'nin içinde yer aldılar.

M.Gorbaçov'un başkanlığı altındaki glasnost politikasının doğuşuyla beraber, Adıge-Han Hareketi oluşmuştur. Ulusal bir Yasama Konseyi oluşumunu talep eden bir grup, özerk bölgede milliyetçilik ve bağımsızlık hareketini başlattı. 28.06.1991'de Adige resmen "egemenliğini" ilan etti. l992 Martında Federasyon Anlaşması'nın imzalanmasıyla bir cumhuriyet olarak tanındı. 10 Mart 1995'te anayasa kabul edildi (http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_adige.html, 23/05/2011).

5.2.1.3. Karaçay-Çerkes

Kuzey Kafkasya'da, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında, Büyük Kafkas Dağları'nın "dağ önü" olarak adlandırılan kuzey eğiminde yer alan, Rusya Federasyonu'na bağlı federal bir cumhuriyettir.

Yüzölçümü 14.100 km² olup başkenti Çerkesk'tir. 1922 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi kurulmuşsa da 1926 yılında bu bölge, Çerkes etnik bölgesi ve Kazakların yerleşik olduğu Battal Paşa bölgesine bölünmüştür. II. Dünya Savaşı yıllarında Karaçay Özerk bölgesi lağv edilmiş ve bölge halkı Kazakistan, Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmüştür. 1957 yılında Karaçay-Çerkes özerk bölgesi yeniden kuruldu ve 1991 yılında bölge cumhuriyete dönüştürüldü (Tombuloğlu, 2003, s.24).

Rusya Federasyonu'nda bulunan 140'tan fazla etnik grubun yarısından fazlasının temsilcisi KÇC'de (Karaçay Çerkes Cumhuriyeti) yaşamaktadır. Etnik yapı bu kadar çeşitli olmasına rağmen Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti esas olarak beş etnik grup temelinde kurulmuştur. Türk kökenli Karaçaylar ve Nogaylar, yerli Kafkas halklarından Çerkesler ve Abazalar ile 19. ve 20. yüzyıllarda bölgeye yerleşen Ruslar KÇC'yi oluşturan temel etnik gruplardır (Topçu, 2010, s.5).

Etnik gruplar	1926 sayımı	1939 sayımı	1959 sayımı	1970 sayımı	1979 sayımı	1989 sayımı	2002 sayımı
Karaçaylar	52,875 (% 52.0)	70,932 (% 29.2)	67,830 (% 24.4)	97,104 (% 28.2)	109,196 (% 29.7)	129,449 (% 31.2)	169,198 (% 38.5)
Çerkesler	16,186 (% 15.9)	17,667 (% 7.3)	24,145 (% 8.7)	31,190 (% 9.0)	34,430 (% 9.4)	40,241 (% 9.7)	49,591 (% 11.3)
Abazalar	13,731 (% 13.5)	14,138 (% 5.8)	18,159 (% 6.5)	22,896 (% 6.6)	24,245 (% 6.6)	27,475 (% 6.6)	32,346 (% 7.4)
Ruslar	2,593 (% 2.6)	118,785 (% 48.8)	141,843 (% 51.0)	162,442 (% 47.1)	165,451 (% 45.1)	175,931 (% 42.4)	147,878 (% 33.6)
Nogaylar	6,263 (% 6.2)	6,869 (% 2.8)	8,903 (% 3.2)	11,062 (% 3.2)	11,872 (% 3.2)	12,993 (% 3.1)	14,873 (% 3.4)
Diğerleri	9,961 (% 9.8)	14,810 (% 6.1)	17,079 (% 6.1)	19,957 (% 5.8)	21,917 (% 6.0)	28,881 (% 7.0)	25,584 (% 5.8)

Tablo 5.2: Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin Yıllara Göre Etnik Nüfus Dağılımı

Kaynak: www.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 11.05.2011)

Tablo-9'de görüldüğü üzere KÇC'de Karaçaylar'ın ve Çerkesler'in nüfusu 1960 yılından sonra sürekli artış göstermiştir. Abaza nüfusu sabit gözükmekler birlikte, Rusların ve diğer etnik grupların nüfusunda da yıllar geçtikçe azalma görülmektedir. Dini inanç olarak; Çerkesler, Abazalar, Karaçaylar ve Nogaylar Sünni Müslüman'dır.

1926 yılındaki ilk Sovyetler Birliği sayımında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'ndeki Çerkeslerin bir bölümü milliyetini "Kabartay", bir bölümü de "Besleney" (Çerkeslerin alt boyları) olarak yazdırmıştır. 1930'ların sonuna doğru eğitimli kesimden bazıları milliyetini Çerkes olarak tanımlamaya başlamıştır. Günümüzde kendini Kabartay olarak ifade edenlerin oranı sadece %2'dir (Kalmikov, 1974, s.39).

5.2.1.4. Kabardey-Balkar

Rusya Federasyonu'nun 8 bölgesinden, 7 bölgeyi içeren Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nde, "etnik adlar taşıyan" çokuluslu cumhuriyetlerinden biridir.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti (KBC), Kafkas Dağları'nın kuzey eteklerinde, Terek Irmağı havzasında yer alır. Doğusunda Kuzey Osetya, güneyinde Gürcistan, batısında Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, kuzeyinde de Stavropol Vilayeti bulunur. Yüzölçümü 12.500 km2, nüfusu 2005 verilerine göre yaklaşık 900 bindir.

Başkenti Nalçik kenti olan ülkede yüzden fazla etnik grubun yaşadığı söylenebilir. Nüfusu ekseriya üç halktan oluşmaktadır. Dağılım olarak; %49,2 Kabartay, %30,07 Ruslar ve % 9,6 Balkarlar, KBC nüfusunu oluşturmaktadır (Tişkov and Fillipova, 2000, s.102).

Kabardey-Balkar Federe Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı federe cumhuriyetler arasında en yoğun Adige nüfusunu bulunduran cumhuriyettir. İlk olarak Sovyetler lideri Stalin döneminde, 16 Ocak 1922'de Kabardino-Balkarya vilayeti olarak kurulan birim, 5 Aralık 1936'da özerk cumhuriyet haline dönüştürüldü.

Şekil 5.4: Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Kuzey Kafkasya'daki Yeri

Kaynak: http://www.circassiancenter.com (Erişim Tarihi: 14.05.2011)

1991 yılında ilk Balkar Halk Ulusal Konseyi kongresi, Balkarlar'ın bağımsızlığını ve Rusya Federasyonu (RF) içerisinde bir Balkarya Cumhuriyeti oluştuğunu ilan etti. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti olarak ta bağımsızlık 31 Aralık 1991'de ilan edildi (http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/turizm/kabardey/index.htm, 15/03/2011).

Kabartaylar, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti dışında, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Türkiye, Adigey Cumhuriyeti, Krasnodar ve Stavropol Eyaletlerinde, Kuzey Osetya-Alaniya Cumhuriyeti'nde ve 1 milyonu aştığı söylenen büyük bir Diasporası ile de Çerkes-Adige toplulukları içinde, etnik kimliğini en fazla korumuş ve asimilasyona en fazla direnmiş topluluk olarak bilinir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kabardino-Balkarya, 14/02/2011).

Kabartaylar dini inanç olarak Sünni ve Müslüman'dırlar; ancak Mozdok civarında küçük bir Hıristiyan cemaat mevcuttur.

5.2.1.5. Kuzey Osetya

Kuzey Osetya'nın kuzeyinde Stavrapol ili, doğusunda Çeçen-İnguş, batısında Kabardey-Balkar, güneyinde ise Gürcistan ve Gürcistan'a bağlı olan Güney Osetya bulunmaktadır. Yüzölçümü 8.000 km2'dir.

Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu üyesi bir cumhuriyettir. Nüfusu 710.275 (2002) olup başkenti Vladikavkaz'dır. Osetlerin İskit ve Sarmatlar ile onların ardılı Alanların soyundan geldiği sanılmaktadır. Bu nedenle Kuzey Osetya'nın bir adı da "Alania" yapılmıştır.

Nüfusun %62,7'si Oset, %23,2'si Rus %3'ü İnguş, kalanı Ermenidir. Osetlerin çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan, bir bölümü Sünnî/Hanefî Müslüman'dır (%30).

1921'de oluşturulan ve Rus SFSC'ne (Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) bağlı Dağlı Özerk SSC (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)içinde bir ulusal

bölge olarak yer alan Kuzey Osetya, daha sonra bir özerk eyalet, 1936'da da özerk cumhuriyet yapıldı. Aralık 1991 sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine oluşan RF içinde bir üye cumhuriyet olarak kaldı.

5.2.1.6. Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti

Çeçen Cumhuriyeti İçkeriya'nın başkenti Grozni'dir. Kuzeybatısında Rusya Federasyonu'na bağlı Stavropol Eyaleti, doğusunda ve güneyinde Dağıstan ile Gürcistan, batısında İnguşetya ve Kuzey Osetya yer alır. Çeçenlerin tamamına yakını Müslüman'dır.

Çeçenistan-İçkeriya Cumhuriyeti toprakları, 400 yıllık bir savaş sonrasında 20. yüzyıla girerken Rusya ordusu tarafından işgal edildi. Kafkas savaşının bitişi resmi tarih kaynaklarında 1859 olarak gösteriliyor. Bu aynı zamanda İmam Şamil'in teslim tarihidir. Oysa Çeçenistan topraklarında aktif askeri hareketler, ta 1878′lere kadar Şamil'in naibi Baysungur, Magomed (Muhammed) Emin ve Çeçenistan İmamı Alibek Hacı önderliğinde devam ettirilmiştir. Çeçenistan'da Rus işgal yönetimine karşı askeri hareketler 1876 yılına kadar sürdürüldü. Son Çeçen askeri liderlerinden Hasuha Magomadov 1876 yılında öldürüldü.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra İçkerya Çeçen Cumhuriyeti adıyla bağımlısızlığını ilan ettikten sonra, Çeçenistan'ı tanıyan ilk devleti Gürcistan oldu ve sonra Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile karşılıklı tanıma anlaşmasına imza atıldı. Ocak 2000'de ise Afganistan tarafından tanındı. 1991'de yapılan seçimde General Cehar Dudayev Çeçenistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu.

Nüfusu 1.350.000'dir olan Çeçenistan'ın % 82.9'u Çeçen % 10.9'u İnguş % 6.4'ü diğer halklardan oluşmaktadır. Savaştan önce nüfusun yaklaşık yarısı Grozni ve diğer beş kent ve üç vilayette bulunmaktaydı. Halen devam eden Çeçen-Rus savaşında büyük kayıplar verildiği için bu rakamlar sürekli değişmektedir (http://www.turkcebilgi.com/%C3%A7e%C3%A7enistan/ansiklopedi , 02/03/2011).

5.2.1.7. İnguşetya

İnguş Cumhuriyeti, 1920 yılında Dağlı Haklar Cumhuriyeti içinde yer aldı. Daha sonra sırasıyla 7 Temmuz 1924'te İnguş Otonom Bölgesi, 5 Aralık'ta 1936 tarihinde yönetim yapısı yeniden şekillenerek Çeçenlerle aynı çerçevede "Çeçen-İnguş Cumhuriyeti" oldu. 1944 Şubat'ında, İnguş nüfusun tamamı Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Orta Asya'ya sürüldü.
1956 yılında Komünist Partisi'nin sürgünü kınaması sonrasında, 1957'de hakları iade edildi. Cumhuriyet yeniden kurulurken eski yerleşim birimi Prigorodniy bölgesi İnguş sınırları dışında kaldı (http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/12, 03/03/2011)

1990 senesinde Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte 1 Kasım 1991 tarihinde Çeçen-İnguş Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti ise de Rusya Federasyonu bu bağımsızlığı tanımadı. İnguşlar, 4 Temmuz 1992'de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nden ayrılarak Rusya Federasyonu içerisinde "İnguşetya Cumhuriyeti" ismiyle müstakil bir birim oluşturdu.

Milliyetler	Nüfus	Oran (%)
İnguş	361.057	77.27
Rus	5.559	1.18
Çeçen	95.403	20.42
Diğer	5.275	1.13
TOPLAM	467.294	100.00

Tablo 5.3: İnguşetya Cumhuriyeti'nde Etnik Nüfus Dağılımı
Kaynak: www.kafkasevi.com (Erişim Tarihi: 11.03.2011)

Kuzey Kafkasya'da, RF'ye bağlı olan Federe Devletler'den biri olan İnguşetya Cumhuriyeti'nin başkenti Magas'tır. Aynı zamanda Rusya Federasyonu'nun en küçük federal birimidir. İnguşetya'nın yerli halkı İnguşlardır ve Vaynah halklarından biridir.

İnguşetya, Rusya'nın en fakir bölgelerinden biri olmakla birlikte Sovyetler

Birliği'nin dağılma sürecinde Çeçenya'da yaşanan kanlı savaştan İnguşetya da büyük zarar görmüştür. Ardından İnguşetya, Çeçenya'dan ayrılarak ayrı bir cumhuriyet haline gelmiştir. İnguşetya, Çeçenistan dışındaki en yoğun mülteci nüfusunun bulunduğu bölgedir.

5.2.1.8. Dağıstan

Dağıstan Rusya Federasyonu'na bağlı, özerk bir Türkî cumhuriyettir. 20 Ocak 1921'de SSCB'de bağlı olarak Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla kuruldu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya Federasyonu içinde Dağıstan Cumhuriyeti adını aldı.

	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002
Avarlar	177,189 (22.5%)	230,488 (24.8%)	239,373 (22.5%)	349,304 (24.5%)	418,634 (25.7%)	496,077 (27.5%)	758,438 (29.4%)
Darginler	125,707 (16.0%)	150,421 (16.2%)	148,194 (13.9%)	207,776 (14.5%)	246,854 (15.2%)	280,431 (15.6%)	425,526 (16.5%)
Lezgiler	90,509 (11.5%)	96,723 (10.4%)	108,615 (10.2%)	162,721 (11.4%)	188,804 (11.6%)	204,370 (11.3%)	336,698 (13.1%)
Laklar	39,878 (5.1%)	51,671 (5.6%)	53,451 (5.0%)	72,240 (5.1%)	83,457 (5.1%)	91,682 (5.1%)	139,732 (5.4%)
Tabasaranlar	31,915 (4.0%)	33,432 (3.6%)	33,548 (3.2%)	53,253 (3.7%)	71,722 (4.4%)	78,196 (4.3%)	101,152 (4.3%)
Rutullar	10,333 (1.3%)		6,566 (0.6%)	11,799 (0.8%)	14,288 (0.9%)	14,955 (0.8%)	24,298 (0.9%)
Agullar	7,653 (1.0%)	20,408 (2.2%)	6,378 (0.6%)	8,644 (0.6%)	11,459 (0.7%)	13,791 (0.8%)	23,314 (0.9%)
Tsakhurlar	3,531 (0.4%)		4,278 (0.4%)	4,309 (0.3%)	4,560 (0.3%)	5,194 (0.3%)	8,168 (0.3%)
Kumuklar	87,960 (11.2%)	100,053 (10.8%)	120,859 (11.4%)	169,019 (11.8%)	202,297 (12.4%)	231,805 (12.9%)	365,804 (14.2%)
Nogaylar	26,086 (3.3%)	4,677 (0.5%)	14,939 (1.4%)	21,750 (1.5%)	24,977 (1.5%)	28,294 (1.6%)	38,168 (1.5%)
Ruslar	98,197 (12.5%)	132,952 (14.3%)	213,754 (20.1%)	209,570 (14.7%)	189,474 (11.6%)	165,940 (9.2%)	120,875 (4.7%)
Azeriler	23,428 (3.0%)	31,141 (3.3%)	38,224 (3.6%)	54,403 (3.8%)	64,514 (4.0%)	75,463 (4.2%)	111,656 (4.3%)
Çeçenler	21,851 (2.8%)	26,419 (2.8%)	12,798 (1.2%)	39,965 (2.8%)	49,227 (3.0%)	57,877 (3.2%)	87,867 (3.4%)
Diğerleri	43,861 (5.6%)	52,031 (5.6%)	61,495 (5.8%)	63,787 (4.5%)	57,892 (3.6%)	58,113 (3.2%)	25,835 (1.0%)

Tablo 5.4: Dağıstan'da Demografik Dağılım

Kaynak: www.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 22.03.2011)

Rusya Federasyonu'nun Avrupa'daki kesiminin güneyinde yer alan Dağıstan'ın, doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, batı ve kuzeybatısında Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya, güneybatısında Gürcistan ve güneyinde de Azerbaycan yer alır.

Adından da anlaşılacağı üzere çok dağlıktır. Şehirleşme fazla değildir. Başkenti Mohaçkale olan Dağıstan coğrafi konumu itibariyle eski ve yeni göç yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu yüzden etnik yapısı oldukça karmaşıktır. Resmi kaynaklar Dağıstan'da 25 ayrı etnik grubun varlığından söz etmektedir. Bu sayı gayri resmi kaynaklara göre ise 32'yi aşkındır.

Dağıstan nüfus ve alan o bakımından, Kuzey Kafkasya'daki en büyük cumhuriyettir. Dağıstan'da "hakim millet" yani çoğunlukta bir etnik grup bulunmamaktadır. Yerli halka "Dağıstan dağlıları" denilmektedir.

VIII.yy'dan itibaren İslamiyet'in güçlü bir biçimde kök saldığı Dağıstan'da günümüzde Nakşibendi tarikatı üyelerinin etkileri fazlaca görülmektedir. Dağıstan'da Müslümanların oranı % 92, Hıristiyanlar % 5, Yahudiler ise % 3'tür. Müslümanların % 97'si Sünni, % 3 'ü Şii'dir. Şiiler Azerbaycan'dan göç ederek Derbend şehrine yerleşen Azerbaycan Türkleri ile Lezgilerin küçük bir kısmını oluşturan Miskince köyü ahalisinden meydana gelmektedir (Tavkul, 2002, s.491).

Dağıstan, bölgede önemli jeopolitik konuma sahiptir. Tarih boyunca çeşitli kavimlerin göç yolları üzerinde bulunan bölge, önemli bir geçit yeri olduğu için muhtelif sebeplerle yurtlarını terk eden insanların bir kısmı buraya yerleşmiş, böylece ülkenin nüfusunun çeşitlenmesini sağlamışlardır. Dağıstan'ın aşılması güç bir ülke olması, bu ülkeyi kendi topraklarından ayrılan aşiretlerin sığındığı, insanların birbirinden uzak ve ayrı kabileler halinde yaşadığı bir bölge haline getirmiştir. Öyle ki, dağlık ülke Dağıstan'ın, her dağında ayrı bir kavim yerleşmiş olup, her köy başkalarının anlamadığı ayrı bir dil veya lehçe ile konuşmaktadır (Tombuloğlu,2003, s.28).

5.2.2. Kafkasya'da Çatışma Alanları

Kafkasya'nın yüzyıllardan beri süregelen jeopolitik yapısının, daha önce de bahsettiğimiz gibi, bölgenin yüksek dağlar ve derin vadilerle çevrili olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu durum farklı etnik grupların birbirleriyle iletişimini azaltmakta ve bu da toplulukları birbirine yakınlaştıramamaktadır. Bunu,

her etnik grubun yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşamasına karşın hala farklı dil ve lehçelerde konuşmasından anlayabiliriz.

Bir başka durum ise, Kafkasya'nın coğrafi konumu göç yolları üzerinde olmasından dolayı, sürgün edilen kavimlerin veya herhangi bir nedenden dolayı yaşadıkları toprakları terk eden grupların uğrak yeri olmasıdır.

Çalışmamızın ana konusu olan enerji kaynaklarının ve nakil hatlarının, bu coğrafyada bulunması da bölgenin jeopolitik önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla, özellikle Soğuk Savaş sonrası bölgede başta Rusya Federasyonu ve ABD olmak üzere, Avrupa Birliği (AB), İran ve Türkiye rekabet içerisindedirler. Bu rekabetten en çok yarayı alan ise bölgede yaşayan etnik unsurlardır. Büyük devletlerin kendi siyasi çıkarları için Kafkasya'da yerleşik halkın üzerinde siyasi etkinlik kurma adına yapmış oldukları çalışmaları günümüzde de rahatlıkla görebiliriz. Zira Kafkasya tarihin her döneminde dünyanın kanayan yarası olmuştur.

Kafkasya'daki çatışma alanları ve sorunlu bölgeleri anlatırken Güney ve Kuzey Kafkasya olarak ayıracağım.

5.2.2.1. Güney Kafkasya'da Çatışma Alanları

Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi tarihsel motifler içermektedir. Tarih boyu Kafkaslar kuzey-güney, doğu-batı arasında hem bir koridor hem de sığınma işlevi görmüştür. İki su havzasının (Karadeniz ve Hazar) düğüm noktası olması özgün bir jeopolitik değer üretmiş, tarih boyu çekişmenin ve çelişkilerin sahnesi olmuştur.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası bölge, dünyanın siyasi atmosferinde özel bir anlama sahiptir. Bu önem enerji kaynaklarının varlığına dayalıdır. Güney Kafkasya'ya yönelik yaklaşımın temelinde, yeni dönemin güç mücadelesinin ana parametreleri olan, “denetim” ve “ egemenlik” arayışları belirleyicidir (Hacısalihoğlu, 2006, s.8).

Sovyet rejimi halkların eşitliğini sağlayamamış, SSCB'nin yıkılmasından sonra da eski düşmanlıklar ve menfaat mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Bölgede Rusya'nın kontrolünün azalması sonucu ise etnik gruplar arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Günümüzde de bu gruplar ufak ya da planlı bir tahrikle birbirine karşı mücadele edecek güçlere dönüşme eğilimindedirler (Devlet, 2005, s.6).

Güney Kafkasya'daki yaşanan ve hala yaşanmakta olan çatışma alanları şunlardır:

- Dağlık Karabağ Sorunu ve Azeri-Ermeni Çatışması,
- Güney Osetya Savaşı,
- Abhazya Sorunu,
- Acaristan Sorunu.

5.2.2.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu

Azeri- Ermeni çatışması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce iki cumhuriyet arasında siyasi anlaşmazlık olarak başlayan ve birliğin dağılmasından sonra bağımsız devletlerarası sıcak çatışmaya dönüşen, Soğuk Savaş sonrası dönemin en yıkıcı sonuçları olan bölgesel bir sorundur (Cicioğlu, 2007, s.309). Bu çatışmanın sebebi, Azerbaycan toprakları içinde olan Dağlık Karabağ'dan kaynaklanmaktadır.

Bugünkü Dağlık (Yukarı) Karabağ, Azerbaycan'ın güneybatı bölgesinde Mardakent, Hankendi, Hardrut ve diğer küçük yerleşim alanlarının kapsadığı bölgede olup tarihi Karabağ'ın 1/4'ünü oluşturmaktadır. Yüzölçümü 4.388 km2 olan bölge Azerbaycan'ın %5'ini kapsamakta ve başkenti Hankendi'dir.

SSCB'nin dağılması sürecinde ortaya çıkan ancak, Azerbaycan ve Ermenistan arasında geçmişten gelen ve Sovyetler döneminde kesintiye uğrayan Dağlık Karabağ sorunu, önce milliyetçi gruplar arasında çatışmaya daha sonra da savaşa dönüşmüştür.

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginlik 1905'deki ilk Rus

Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Bolşevikler tarafından işgal edildikten sonra Dağlık Karabağ sorunu yeniden gündeme gelmiş ve Azerbaycan- Ermenistan arasında konuya ilişkin olarak ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde Karabağ Ermenilerinin ayrılıkçı faaliyetlerinin önü alınmış ve Karabağ Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak Aralık 1920'de Ermenistan'da Bolşevikler iktidara geldikten sonra Ermenistan hükümetinin baskıları sonucunda Rusya Karabağ konusunda görüşlerini değiştirmiş, 1920'de Kafkasya Komünist Parti Merkez Komitesi Karabağ'a özerklik statüsü verilmesi şartıyla Azerbaycan'a bağlı kalmasını onaylamış ve Mayıs 1923'te Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştur (Cabbarlı, 2004, s.6).

Dağlık Karabağ milletvekilleri Şubat 1988'de ise SSCB Yüksek Sovyet'ine başvurarak Dağlık Karabağ'ın denetimini Azerbaycan'dan Ermenistan'a devredilmesini talep ettiler. Yüksek Sovyet bu talebi 23 Şubat'ta reddetti. 20 Temmuz'da Dağlık Karabağ mahalli meclisi Azerbaycan'dan ayrılarak 'Artsakh' adıyla Ermenistan'a iltihak kararı aldı. 1 Aralık 1989'da Ermenistan Meclisi ve Artsakh Konseyi birleşmeyi onayladı. Dağlık Karabağlılar 20 Mayıs 1999'da Ermenistan parlamentosunun ilk serbest seçimlerinde oy kullandılar (Canikoğlu, 2010, s.184).

SSCB'nin dağılma sürecinde ise 10 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen referandum sonucunda Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı yönünde karar alındı. 28 Aralık'ta parlamento seçimleri düzenlendi. 18 Ocak 1992'de bağımsızlık ilan edildi.621 Mahalli yetkililer yeni Cumhuriyetin meşruiyetinin ulusların kendi kaderini tayin hakkına dayandığını, halkın da referandumda bu yönde karar verdiğini savundular. Azeri yetkililer Dağlık Karabağ'ın hukuki varlığını reddettiler. Öte yandan Azerbaycan parlamentosu 26 Kasım 1991'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırmıştır. Azeri siyasi liderleri mevcut sınırların dokunulmazlığı ilkesini oybirliğiyle desteklerken Dağlık Karabağ sorununun Ermenistan'ın toprak talebinden kaynaklandığını savunmaktadır (Canikoğlu, 2010, s.185).

Azerbaycan'ın Karabağ'ın Özerkli statüsünü feshetmesi ve Ermenilerin buna halkoylamasıyla bağımsızlık kararı alarak karşılık vermesi sonucu taraflar arasında gerilim meydana getirmiştir. Ayrıca Ermenilerin "Yukarı Karabağ Özerk

Cumhuriyeti" adıyla BDT'ye girmesi de reddedilmiştir. 1992 yılında nihayet Rus birliklerinin Karabağ'dan çekilmeleri, anlaşmazlığı çatışmaya ve savaşa dönüştürdü (Aydın, 2002, s.401).

Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının faturası ağır olmuştur. Rus Ordusunun yardımıyla 1988-1989 yıllarında 187 bin Azerbaycan Türkü Ermenistan'dan, 15 bini ise Hankendi'nden kovuldu. 20 Ocak'ta Bakü'de 137 kişi katledildi. 26 Şubat 1992'de ise tüm dünya kamuoyu önünde Hocalı kasabası yağmalandı ve yaklaşık 600 kişi vahşice katledilerek soykırım gerçekleştirildi. 8 Mayıs'ta Susa, 18 Mayısta ise Lâçin işgal edilerek Ermenistan'la Dağlık Karabağı birleştiren koridor açıldı. Azeri kuvvetlerinin Karabağ'a karşı harekete geçmesi sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan arasında çıkan savaşta Ermenistan Azerbaycan'ın %20'ye yakınını işgal etmiştir. Bir sene sonra Rus ordusu Azerbaycan'ı terk etti. Fakat Azerbaycan Rus ordusunun çıkarılmasının bedelini ödemiş bulunmaktaydı.

Türkiye sayesinde AGİT, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini kabul etmiş, BM Güvenlik Konseyi ise 1993 yılında 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları almıştır. Bu kararlara göre çatışmalara derhal son verilmesi, askeri kuvvetlerin bölgeden çekilmesi ve mültecilerin geri dönmelerinin sağlanması hakkında çağrıda bulunuldu. 29 Temmuz 1993'te BM Güvenlik Konseyi'nde; Azeri topraklarının 1/5'ini içeren toprak kazancı oybirliği ile reddedilmiş ve derhal ateşkes yapılması ve birliklerin geri çekilmesi istenmiştir. Rusya'nın arabuluculuğu ile 4-5 Mayıs 1994'te Bişkek'te bir araya gelen taraflar tarafından Bişkek Ateşkes Protokolü; bu protokole uygun olarak 9 Mayıs'ta ateşkes anlaşması imzalanarak 12 Mayıs 1994'te ateşkes yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, 2007, s.33).

Dağlık Karabağ çatışması her iki ülkenin ekonomik gelişmelerini ve politik istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir. Her iki ülkede de savaş ve gerilim ekonomilerine dayanamayan iç politik yönetimler radikal milliyetçi gruplara sahiptirler. Ermenistan'da Taşnaklar, Azerbaycan'da da milliyetçiler kendi hükümetleri üzerinde baskı unsuru olmuşlardır (Cicioğlu, 2007, s.317).

5.2.2.1.2. Güney Osetya Savaşı

Güney Osetya, Büyük Kafkas Dağları'nın güney eteklerinde 3900 km²'lik bir alanı kapsamaktadır ve başkenti Şinvali'dir. Gürcistan'a bağlı özerk bir bölge statüsünde olan Güney Osetya'nın yaklaşık 150 bin kişilik nüfusunun % 66,4'ünü aslen İran kökenli olan Osetler ve yüzde 28,8'ini Ruslar oluşturmaktadır. Osetlerin yarıdan fazlası Gürcüler ve Ruslar gibi Ortodoks Hıristiyan, bir kısmı da Sünni Müslüman'dır (Demir, 2003, s.188).

Güney Osetya, bugün Gürcistan'ın sorunlu bölgelerinden biridir. SSCB, Osetya'yı bölerek bir bölümünü Güney Osetya Özerk Bölgesi adıyla 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a, diğer bölümünü Kuzey Oset Bölgesi adıyla 7 Temmuz 1925'te RF'ye bağlamış, müteakiben 5 Aralık 1936 yılında Kuzey Osetya Özerk Bölgesi, özerk cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir. SSCB dağıldıktan sonra Kuzey Osetya RF sınırları içinde bir federe cumhuriyet olarak kalırken, Güney Osetya Gürcistan topraklarında kalmıştır (Mert, 2004, s.61).

1989 baharında ise "Oset Halk Cephesi" kurulmuştur. Gürcistan'da ise radikal Gürcü milliyetçileri Gamsahurdiya başkanlığında bir örgütlenmeye giderek, ayrılıkçı etnik gruplarla çatışmalara girmişlerdir. Osetler ile Gürcistan arasındaki ilk gerginlikler de bu tarihlerde başlamıştır (Ağcan, 2004, s.43).

Osetya ile birleşmeyi isteyen Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki gerginlik artmıştır. Güney Osetya, kendisini "Demokratik Güney Osetya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak ilan etmiş ve buna Gürcistan, Aralık 1990 da bölgenin mevcut özerk bölge statüsünü kaldırdığını açıklayarak tepki göstermiştir.

Osetler tarafından tepkiyle karşılanan bu karar sonucunda, Güney Osetya, SSCB Devlet Başkanı Gorbaçov'a başvurmuş, Gorbaçov'un da Gürcistan'a alınan kararın yanlış olduğunu bildirmesine rağmen, Gürcistan kararından dönmemiştir. Gürcü kuvvetlerinin Şinvali'ye girdikleri 6 Ocak 1991, savasın başladığı tarih olmuştur. Aşırı sağcı lider Gamsahurdiya, bölgeyi kontrol altına almak istemiş; ancak, Osetlerin derhal örgütlenip, çeşitli milis güçleri oluşturmaları ve direnişe geçmeleri sonucunda başarılı olamamıştır (Mert, 2004, s.61).

Boris Yeltsin'in RF Devlet Başkanı seçilmesinin ardından Osetler, Güney Osetya'nın RF'ye bağlanması için tekrar başvuruda bulunmuşlardır. 19 Ocak 1992'de Osetler ilk aşamada bağımsızlığı daha sonra da RF'ye bağlanmayı öngören bir referandum düzenlemişlerdir. Referandum sonucunda yüzde 99 gibi yüksek bir oran çıkmasına karşın, bu, Gürcüler tarafından dikkate alınmamıştır.

Dönemin RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin, 22 Haziran 1992'de, tarafları görüşmeler için Ukrayna'nın Dagomiş kentine davet etmiş, yapılan görüşmeler sonrasında ateşkes anlaşması burada imzalanmıştır (Mert, 2004, s.62). Gürcistan, Kuzey Osetya ve Güney Osetya temsilcileri ile yapılan görüşmeler sonucunda RF, Gürcistan, Kuzey Osetya ve Güney Osetya birliklerinden oluşturulacak bir barış gücünün gözetiminde ateşkes anlaşmasına varılmıştır. Dagomiş Antlaşmasına göre, Gürcistan-Güney Osetya sınırında ve Şinvali çevresinde güvenlik koridoru kurulmuş ve 4 Temmuz 1992 den itibaren oluşturulan Barış Gücü bölgede konuşlandırılmıştır.

Barış anlaşmasını müteakiben 2008 yılına kadar Gürcistan ve Güney Osetya arasında aralıklarla anlaşmazlıklar devam etmiştir. Özellikle Saakaşvili, 2004 yılında yaptığı açıklamada, Rusya Federasyonu'na yönelik olarak, Gürcistan'ın içişlerine karışılmamasını önermiş, aksi takdirde çıkacak olası savaşı, Gürcistan ve Güney Osetya arasında değil, Rusya-Gürcistan arasında olacağı yönünde uyarıda bulunmuştur.

Nitekim de öyle olmuştur. Rusya, Gürcistan'ın 05 Ağustos 2008'de Güney Osetya'ya yönelik askeri harekâtına aynı yolla karşılık verdi. Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki birlikleri kısa sürede Şinvali'ye girerek Gürcistan güçlerini Güney Osetya'dan çıkarmakla kalmayıp, Tiflis'e onlarca kilometreye kadar yaklaştılar ve Gürcistan'ın askeri altyapısını büyük darbe vurdular. Abhaz güçleri de benzer operasyonla Yukarı Kodori vadisinde konuşlu Gürcü birliklerini çıkardı (Canikoğlu, 2010, s.180).

Sivil kayıpların 1500 ile 2000 arasında olduğu tahmin edilen savaşın ardından bölge Rusya tarafından ele geçirilmiştir.

26 Ağustos 2008'de Rusya Federasyonu devlet başkanı Medvedev, 3 Eylül 2008'de Nikaragua'nın sosyalist devlet başkanı Daniel Ortega ve 10 Eylül 2009 tarihinde gerçekleştirdiği Rusya ziyaretinde Venezuela başkanı Chavez de yaptığı açıklamada Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır.

5.2.2.1.3. Abhazya Sorunu

Güney Osetya ile ateşkesin sağlandığı 1992 yıllarında bu kez Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde şiddet hareketleri başladı. Abhazların çoğu Müslüman olup, 1920 yıllarından bu yana Gürcistan'dan bağımsız olma yolunda mücadele vermektedir. 1930 yılında Stalin tarafından Özerk Cumhuriyet haline getirilen Abhazya'nın 1989 yılı sonunda sadece %18'ini Abhazlar oluşturmaktaydı. Bu demografik yapıya dayanarak Gürcistan Abhazların taleplerine karşı çıkmaktaydı (İlhan, 1999, s.141).

Yüzölçümü 8.600 km² olan Abhazya’nın başkenti Sohum'dur. Abhazlar, Kafkasya’nın en eski halklarından biri olup, Antik Çağ’dan bu yana Karadeniz’in kuzey doğusunda yaşamaktadırlar.

Abhazya’da Gürcü nüfusunun Abhaz nüfusundan fazla olması, Gürcülerin yürüttükleri nüfus politikalarının bir sonucudur. Kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmeye başlamaları üzerine, Gürcü yönetimiyle yaşanan gerginlik tırmanmaya başlamış, Abhazlar bölgenin S.S.C.B.’ye bağlanması yönünde talepte bulunsa da Sovyet yönetimi bu isteği reddetmiş, ancak daha fazla özerklik taleplerini kabul etmiştir.

Temmuz 1992'de Abhazya Meclisi “Abhazya Cumhuriyeti' olarak bağımsızlığını açıklamıştır. Takip eden Ağustos ayında ise Abhazya'da çatışmalar başlamıştır. Yaşanan kanlı çatışmalar üzerine Kuzey Kafkasya’nın özerk cumhuriyetleri, Abhazya lehine RF’ye baskıda bulunmuşlar ve RF’nin konuya müdahalesi, olayların hızlanmasına ve Gürcistan-RF ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur (Mert, 2004, s.53).

Silah ve sayısal olarak üstün olan Gürcüler, savaşın ilk günlerinde Abhaz

topraklarının büyük bölümünü ele geçirmeyi başardılar. Fakat dengeler Abhazya'nın Rus, Ermeni ve Rumlar gibi diğer etnik grupların da silahlanarak Gürcülere karşı savaşmaları ve Rusya ve Türkiye'den Abhaz-Abazaların, Çerkes ve Çeçenlerin yardıma gelmeleriyle değişmiştir. Abhaz milislerin Kuzey Kafkasya halklarının desteğini alarak Gürcülere karşı mücadelesi esnasında Kuzey Kafkasya halklarının isteği üzerine RF konuya taraf olmuş, bu savaşı zaman zaman Abhazlar yanında yer alarak Gürcistan üzerinde politik bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Böylece RF, Gürcistan'ın BDT'ye girmesini sağlamış ve müteakiben Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıyarak arabulucu rolüyle de bölgede etkin güç konumunu muhafaza etmeye devam etmiştir. 30 Eylül 1993'de Abhazlar Gürcüler'i topraklarından atmış ve böylece Abhazya fiili olarak bağımsızlığına kavuşmuştu. 4 Aralık 1994'te Moskova da imzalanan deklarasyonla taraflar arasındaki görüşmeler sonuçlanmıştır. Abhazya ve Gürcistan arasında imzalanan bildirge, taraflar arasında federatif temellerde devlet ortaklığı kurulması, Abhazya'nın kendisine ait bir anayasa, parlamento, hükümet ve devlet sembollerinin olması temelinde imzalanmıştır (Yıldırım, 2007, s.38).

Gürcistan'da gerçekleşen iktidar değişikliğinden zaman zaman etkilenen Abhazya'da 90'lı yılların ortasından 2006 yılına kadar çeşitli çatışmalar meydana gelmiştir. Bu durum kısa süreli olmuş ve ardından ateşkes gelmiştir. Fakat 2006'da Gürcistan tarafından başlatılan askeri operasyonla Abhazya sınırlarına dâhil olan Kodor Vadisi'ne asker sokulmuştu ve bölge Gürcistan denetimindeydi. 2008 Güney Osetya - Gürcistan Savaşı sonrasında Abhaz güçlerinin başlattığı operasyonla kontrol Abhazya Cumhuriyeti'ne geçmiştir.

AB, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Birliği Konseyi gibi uluslararası örgütler Abhazya'yı Gürcistan'ın bir parçası olarak tanımakta ve anlaşmazlığın her iki tarafın barışçı yollarla çözümlemesini istemektedir. Bununla birlikte, bugünkü nüfusunun büyük bölümü Abhazya'yı egemen bir devlet olarak kabul etmektedir.

Abhazya, bağımsızlık isteklerini sürekli vurgulamakta ve tanınmamakla birlikte, bağımsızlığı uğruna mücadelesini sürdürmektedir. Gürcistan, Abhazya'ya geniş bir federasyon önerirken; dışişleri, milli savunma, hukuk ve para sisteminde Tiflis'e bağlılıkta ısrar etmektedir. Abhazya ise tam bağımsızlıktan taviz

vermemekte; Gürcistan ile eşit iki ülke prensiplerine dayalı bir konfederasyona razı olabileceklerini ifade etmektedir. Ancak, esnek bir federasyon şeklinde de olsa Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının, Kafkasların istikrarı açısından önemli olduğu savunulabilir (Ataş, 2009, s.79).

5.2.2.1.4. Acaristan Sorunu

Gürcistan'ın güneybatı kesiminde yer alan özerk cumhuriyetin yönetim merkezi Batum'dur. Türkiye'nin hemen kuzeydoğusunda Artvin ve Ardahan illeri sınırında yer alır. Artvin'in Hopa ilçesinde bulunan Sarp Sınır Kapısı Batum'a açılır. Bir süre Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kalmış olan Acara Özerk Cumhuriyeti, 1921'de Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla kurulmuş, Sovyetler Birliği'nin dağılıp Gürcistan'ın bağımsız olmasından sonra bugünkü adını almıştır.

Gürcistan topraklarında Abhazya ve Güney Osetya'dan sonra bir diğer Özerk Cumhuriyet Acaristan'dır. Acarlar etnik olarak Gürcü olmalarına rağmen 1921'de Sovyet-Türk Dostluk Antlaşması'nın bir sonucu olarak Özerklik ilan etmişlerdir. Bu özerklik onlara ayrı bir kimlik kazndırmış ve İslam'a olan bağlılıklarını arttırmıştır.

Hırıstiyan Gürcüler, Müslüman Gürcüler için, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturduklarını savunmaktaydılar. Bu sebeple, Müslüman olan halkı "Hıristiyanlaştırma" ve Acaristan'ın özerkliğini kaldırmaya yönelik baskılar sonucu 1991 yılında çatışmalar başlamıştır (İlhan, 1999, s.144).

Gürcistan'ın 9 Nisan 1991 tarihinde SSCB'den ayrılması sonrasında, Güney Osetya'da ve Abhazya'da yaşanan ayrılıkçı çatışmalara rağmen, Acaristan ile Gürcistan arasında bu yönde bir sorun yaşanmamış, Acara halkı aynı etnik kökene sahip oldukları Gürcistan'dan ayrılmak gibi ayrılıkçı nitelikte bir talepte bulunmamışlardır. Gürcistan ile Acaristan arasında yaşanan sorunlar daha çok ekonomik ve idari nitelik taşımıştır.

Sarp Sınır Kapısı ve Batum Limanı gelirlerinin Gürcistan hükümeti tarafından kontrol ve paylaşılmasını kabul etmeyen A. Abasidze, bu duruma gerekçe

olarak merkezi hükümetin genel bütçeden Acara'nın alt yapısı ile alakalı projelere kasıtlı olarak kaynak ayırmadığını öne sürmüştür (Mert, 2004, s.59). Acaristan, merkezi yönetimi tam olarak karsısına almamaya çalışarak, RF'nin desteğine dayalı bağımsızlık politikası gütmüştür.

Özerklik, bağımsızlık tartışmalarının gündeme gelmiş olmasına rağmen bölge, diğer özerk bölgelerin aksine M. Saakaşvili'ye kadar istikrarlı bir çizgi takip etmiştir.

Acaristan sınırlarını Gürcistan'ın geriye kalan kısmına kapatan ve olağanüstü hal ilan eden Abasidze, yapılacak olan devlet başkanlığı seçimlerini boykot ettiğini ilan etmiştir (Ataş, 2009, s.87).

Gelen uluslararası ve yerel tepkiler üzerine Abasidze, Acaristan'da seçimlerin önünü açmak zorunda kalmıştır. Acaristan'da kullanılan 80 bin oyun yüzde 90'ını Saakaşvili almıştır. Başkanlık seçimleri sonrasında 28 Mart'ta düzenlenen parlamento seçimlerinde de benzer bir tablo yaşanmış Abasidze'nin partisi, daha önceki seçim sonuçlarının aksine oyların ancak yüzde 20'sini almayı başarabilmiştir. Başkanlık seçimlerinden sonra 28 Mart'ta düzenlenen parlamento seçimleri sürecinde yaşanan olaylar, Saakaşvili ile Abasidze arasındaki gerginliği tırmandırmış fakat Saakaşvili yönetimi, RF'nin de etkisiyle, askeri bir müdahalede bulunamamıştır (Ataş, 2009, s.88).

Ancak 16 Mart 2004 tarihinden itibaren Acaristan Özerk Cumhuriyeti'ne karsı ambargo uygulama kararı almış, Abasidze'nin merkezi yönetimin isteklerini kabul etmesiyle, iki gün sonra 18 Mart'ta ambargo kararı kaldırılmıştır. Seçimler sonrasında Acaristan'da yapılan Abasidze karşıtı gösteriler sonrasında Acara lideri Abasidze, 07 Mayıs 2004 tarihinde istifa ederek Moskova'ya sığınmıştır. Gürcistan'ın bütünlüğünü sağlamaya yönelik büyük bir adım atan Saakaşvili Acaristan sorununu çözmeye yönelmiştir.

25 Haziran 2004'te Gürcistan parlamentosunda "Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nin Statüsü Hakkında" kanun tasarısı görüşülmüştür. Merkezi hükümetle özerk yönetim arasındaki yetki paylaşımını içeren yeni tasarıyla

Acaristan’da yasama işlevini, 30 üyeli parlamentonun yerine getirmesine, yürütme organı olarak bakanlar kurulunun bulunmasına, fakat Özerk Cumhuriyet Başbakanı’nın Gürcistan Devlet Başkanı tarafından önerilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, tasarıda Gürcistan Devlet Başkanına Özerk Cumhuriyet parlamentosunu ve kabinesini dağıtma hakkı da verilmiştir (Ataş, 2009, s.89).

5.2.2.2. Kuzey Kafkasya'da Çatışma Alanları

1980'lerin sonlarında izlenen glastnost (açıklık) ve perestroika (yeniden yapılanma) politikaları ile Sovyetler Birliği hızlı bir çözülme sürecine girdi. Değişik cumhuriyetlerde kurulan halk cepheleri bağımsızlık yönündeki talepleri dile getirdiler. Başta Baltık Cumhuriyetleri olmak üzere SSCB'yi bir araya getiren birlik cumhuriyetleri sırasıyla bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. 1990 yılında RF'nin kendisi de dâhil olmak üzere hemen her özerk ve birlik cumhuriyeti, egemenliğini ilan etmiştir (Özbay, 1999, s.220).

Kafkasya’daki, etnik çatışmaların en büyük sebebi, Çarlık Rusyası’nın Kafkasya’da uyguladığı, “böl ve yönet” politikasının, Sovyetler Birliği tarafından da aynı şekilde uygulanmasıdır. Bolşevik Devriminden sonra, Kafkas halklarını suni bir biçimde bölen ve aralarına sınırlar koyan Sovyet hükümeti, Kafkas halkları arasındaki çatışmaların baş aktörüdür. Bugün de Rusya Federasyonu’nun, aynı politikayı izleme yolunda olduğu görülmektedir. Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan özgürlük ortamı ve asayişsizlik de, Kafkas halkları arasındaki milliyetçi hareketleri güçlendirmiş ve etnik çatışmaların kızışmasına sebep olmuştur (Tavkul, 1999, s.191).

Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Kuzey Kafkasya bölgesi potansiyel kriz alanlarından birisidir. Hem önemli Rus azınlığı barındırması, hem de etnik ve dinsel olarak bölünmüşlük açısından dünyada kriz bölgelerinin başında gelen Kafkasya, çok çeşitli kesişim noktasındadır ve tarihin en eski çağlarından beri Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan köprüdür (Yıldız, 1998, s.104).

Kafkasya'da ulusal ve etnik çatışmaların temelinde yaşanılan bölgede hâkim

konumda olan ulusun tam egemenliğini öngören ulus-devlet anlayışı yatmaktadır. Ancak bu anlayış toplumlar arasında sorunları arttırmakta, hem de bu topluluklar üzerinden bölgede egemenlik kurmaya çalışan güçlerin politikalarına ortam hazırlamaktadır (Yıldız,1998, s.111).

Özellikle 20. yüzyılın son anlarına damga vuran Çeçen-Rus çatışmasının yanında Kuzey Kafkaslar'da fazlaca ön planda olmayan iç çatışmalar da yaşanmaktadır. Bunlar;

- Çeçenistan Savaşı,
- Kabardey-Balkar'daki Sorunlar,
- Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde Baş Gösteren Sorunlar,
- Kuzey Osetya-İnguşetya Anlaşmazlığı,
- Dağıstan'da Meydana Gelen Etnik Çatışmalar.

5.2.2.2.1. Çeçenistan Savaşı

Daryal Geçidi'ni kontrol eden ve Doğu Kafkasya ile Batı Kafkasya arasında bağlantı sağlayacak yerde, yani Kafkasya'nın en stratejik önemli noktasında yer alan Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nde ayrılana kadar 3 topluluk yaşamaktaydı. Bu üç grup: Çeçenler, İnguşlar ve Kistler'dir. Çoğunluğu Çeçenler oluşturmakla beraber, İnguşlar ikinci sırayı, Kistler ise üçüncü sırayı almaktaydı (Yıldız, 1998, s.113).

Çeçenistan sorunu, Rus Çarlık ordularının Şeyh Şamil liderliğindeki Çeçen güçlerini 1859 yılında yenerek Çeçenistan’ı güç yoluyla Rus İmparatorluğu bünyesine katmasına kadar dayanmaktadır. Çarlık Rusya’sı bir milyon Çeçen’i Osmanlı ülkesine zorla sürmüş ve aynı şekilde İkinci Dünya Savaşının sonlarında da Sovyet Rusya’sı tekrar Çeçen halkının önemli bir kısmını sürgün etmiştir (Yıldırım, 2007, s.64).

Çeçenlerin bağımsızlık mücadelelerinde yaşanan gelişmelerin en önemlilerinden bir hiç kuşkusuz yıllarca özerk olarak bağlı kaldıkları Sovyet Rusya'nın 1980'lerde dağılma sürecine girmesidir. Bağımsızlık hareketleri içinde olan toplumları destekleyen Yeltsin, 11 Ağustos 1991 yılında bir darbe ile iktidarı ele

geçirmiştir. Sovyetler'e son vererek Rusya Federasyonu'nun bağımsızlığını ilan etmiştir (Taymaz, 1995, s.15).

Tam bu süreçte Çeçen-İnguş Ulusal Kongresi örgütlenme sürecini tamamlamıştı. Devlet Başkanlığı'na seçilen Cehar Dudayev, 1 Kasım 1991'de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Moskova Hükümeti'nin, Çeçen hükümetinin yasadışı olduğunu söylemesinden sonra İnguş Ulusal Kongresi, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nden ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlılık kararı almıştır.

RF, bu durumu ülkenin toprak bütünlüğüne yönelmiş bir tehdit olarak algılamış ve kuvvet kullanarak ayrılıkçıların Çeçenistan'daki iktidarına son verme politikası izlemişlerdir. RF, 1991'de bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'a, askeri harekâtı 1994'te başlatmıştır. RF bünyesindeki 89 federe birimden sadece Çeçenistan, Moskova'nın egemenliğini tanımazken; Moskova, Çeçenistan'a askeri olarak müdahale etmek için tam 3 yıl beklemiştir Stratejik konumunun yanı sıra askeri, ekonomik ve diğerlerine "kötü örnek" teşkil etmesi nedenleriyle, önce Rus yanlısı muhalefet desteklenmiş, başarısız olununca da fiili müdahalede bulunulmuştur (Kanbolat, 2001, s.172). Aralık 1994'de başlayan çatışmalar tam 21 ay sürmüş ve bunun akabinde taraflar arasında 31 Ağustos 1996'da Hasavyurt Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır.

RF 1999 sonbaharında, Çeçenistan'a ikinci bir askeri müdahalede bulunmuştur. Devlet Başkanı Putin'in kararlı tutumuyla, RF birlikleri, sivillere karşı geniş çaplı insan hakları ihlallerine de sebep olarak, Çeçenistan'ın belli başlı kentleri üzerinde hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Çeçen direnişçilerin faaliyetleri ise bölgenin kırsal kesiminde sürmekte, zaman zaman Rus şehirlerinde de terör eylemleri biçiminde kendini göstermektedir. Ancak müdahaleleri meşrulaştırmak ve uluslar arası arenada haklılığını göstermek için şehirlerdeki terör olaylarının, Rus gizli servislerince yapıldığı da belirtilmektedir. 3 Eylül 2004 tarihinde, Kuzey Osetya'da meydana gelen kanlı Beslan okul baskını olayı ise, Rusya için 3 Eylül tarihinin, ABD'nin 11 Eylül sonrasında yaşadığı gibi, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Kantarcı, 2006, s.79).

Özellikle Uluslar arası kamuoyu önünde kendini mağdur ilan eden RF, böylelikle Çeçenistan'a karşı gerçekleştirdiği askeri müdahaleleri de meşru bir zemine oturtmak istemiştir.

Putin, BM'de Çeçenler ile ilgili herhangi bir kararı alınmadan önce engellerken, Beslan Baskınından sonra çark etmiş ve BM'den karar çıkarılması için girişimde bulunmuştur. Putin'in bu davranışı, Rusya'nın Çeçenistan'daki olayların uluslararası terörizm kapsamında değerlendirilmesi için arkasına BM'nin desteğini almaya çalıştığı ve böylece Çeçenistan üzerinde daha baskıcı politikalar uygulamak için dayanak oluşturmak istediğinden kaynaklandığı bir gerçektir (Kantarcı, 2006, s.80).

Putin, 3 Nisan 2001'de Federal Mecliste, askeri harekâtın ardından Kuzey Kafkasya'daki görevlerinin artık değişmekte olduğunu, son terör yuvaları da tasfiye edildikten sonra terör yataklarını etkisiz kılma görevleri sürmekle birlikte sıranın Çeçenistan'da iktidar sistemini kurup güçlendirmeye geldiğini söyledi.

Putin bu çerçevede Çeçenistan'ın "Rusya Federasyonu içerisindeki bir cumhuriyet" olarak statüsünü yasallaştıracak referandum düzenlenmesi emrini vermiş ve bu referandum yüksek destekle kabul edilmiştir. Ramazan Kadirov'un Çeçenistan liderliğine getirilmesinden sonra Cumhuriyette istikrar sağlanmış, ayrılıkçı hareket önemli ölçüde bastırılmıştır. Böylece kukla yönetimle Kremlin ilişkileri giderek iyileşmiştir. Bu süreçte en fazla dikkat çeken husus Kadirov'un muhalifleri ile geçmişte bağımsızlık yolunda savaşmış savaşçıların Moskova'da, Avrupa'da ya da dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar tek tek öldürülmeleriydi (Canikoğlu, 2010, s.172).

RF açısından sorun tüm Kuzey Kafkasya'nın elde bulundurulmasıdır. Ruslar için sıcak denizlere ulaşmak ve elde bulundurulduğunda kendilerini Türkiye ve İran'a karşı avantajlı konuma getirecek, stratejik konuma sahip Kafkasya'nın ele geçirilip muhafazası için çalışmışlardır. Kuzey Kafkasya bu mücadelenin jeostratejik hedefi olmuştur (Güngörmüş, 2000, s.92). Çeçenistan da bu bağlamda Kuzey Kafkasya'da kilit rol oynamaktadır. Hem Coğrafi konumu hem de Ruslar'la süregelen tarihi çatışma olgusu, RF'yi zor durumda bırakmaktadır. Bunu I. ve II. Çeçenistan

Savaşlarında rahatlıkla görmemiz mümkündür.

5.2.2.2.2. Kabarday-Balkar'daki Sorunlar

Kabarday ve Balkarları kapsayacak şekilde 1922'de kurulan Kabarday-Balkar Özerk Cumhuriyeti, kurulduğu günden bu yana sorunlar yaşamaktadır. İki ulusun da dilleri farklıdır. Kabardaylar, komşuları olan Çerkesler ile tarihsel ve dilsel bir bağa sahip iken, Balkarlar ise Karaçaylarla benzer bağlara sahiptirler.

Kuzey Kafkasya'daki birçok cumhuriyette görülen sorun burada da yaşanmaktadır. Ülkede %45'lik çoğunluğa sahip Kabardeyler ile %10'luk bir nüfusa sahip Balkarlar arasında ülkeyi, iktidarı ve yaşamı paylaşmakta önemli sorunlar görülmektedir. Çerkeslerin çoğunlukta olduğu tek cumhuriyet Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'dir.

Balkarlar da tıpkı Çeçen ve İnguşlar gibi 1944 yılında Sibirya'ya sürülmüş, 1957 yılında da geri dönmüşlerdir. Geri döndüklerinde eski topraklarının tamamını alamadıklarını ve Kabardeyler tarafından siyasi ve kültürel baskı altında tutulduklarını iddia etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin yıkılısından sonra her iki halk devletsel bağımsızlık ve cumhuriyetin bölünmesinde ısrar etmişlerdir. Ancak sınır belirlenmesi ile ilgili görüş ayrılıkları yaşamışlardır (Bölükbaşı, 2007, s.98).

Gerçekte, 1990'ların sonunda Çeçenya'daki yapının aksine bugün Kabardey-Balkar'daki durum karmaşık ve anlaşılması daha zor. Çeçenya'da olan biteni anlamak daha kolaydı; bir tarafta ayrılıkçılar diğer yanda da onların Moskova tarafından desteklenen muhalifleri vardı. Fakat Kabardey-Balkar'da Sovyet sonrası dönemin tamamında, etnik anlaşmazlıkların varlığı bilinmesine rağmen güçlü bir etnik ayrılıkçı hareket yoktu. 1990'ların ortasında bu sorunlar "Sovyet kurumlarıyla bitmemiş işler" (Balkarların rehabilitasyonun tamamlanması) konumundayken 2000'lerin başında tamamen güncel bir karaktere bürünmüştür. Toprak azlığı, "etnik topraklar" sorunu (bazı bölgelerin spesifik etnik grupların kolektif toprakları olarak algılanması) ve yerel yönetim reformlarının gerçekleştirilmesi konuları (Balkar idari birimlerinin Kabardey (Çerkes) idari birimleriyle birleştirilmesi) tarihsel

anlaşmazlıkları gölgede bırakmıştır (Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Çilesi, http://www.cerkesarastirmalari.org/pdf/Kabardey_balkar_cumhuriyetinin_cilesi.pdf, 15/04/2011).

Ancak Cumhuriyetin ikiye bölünmesi fiilen mümkün görünmemektedir. Bugün Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde esit statüye sahip oldukları iddia edilen Kabardey ve Balkar (Malkar) halkları arasında tam bir eşitsizlik söz konusudur. Cumhuriyetin yüzde 45'ini oluşturan Kabardeyler meclisin yüzde 70'ine sahiptirler ve kendi halklarının lehindeki her türlü karar ve kanunu kolayca çıkartmaktadırlar. Cumhuriyetteki önemli kurumlar ve üst düzey görevler Kabardeylerin elindedir (Tavkul, 2002, s.182).

Balkarlılar, Kabardeyden Karadeniz'e kadar Çerkes (Adige) devleti kurma ideali peşinde olan Kabardeylerin diğer Çerkeslerle siyasi, kültürel ve etnik birlik kurmaları karsısında Karaçaylılar ile siyasi ve etnik birliği oluşturma çalışmalarına girmişlerdir. Bu arada Kabardeylerin baskısı karşısında Çeçenlerin desteğini yanlarında bulmuşlardır. Bölgelerinin doğusundaki bazı toprakların Osetler tarafından işgal edilmesi üzerine Osetlerle çatışan Balkarlıların yardımına İnguşların koşması Karaçay-Balkarlılar ile Çeçen-İnguşlar arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Kabardey-Balkar Cumhuriyetindeki etnik ve siyasi gerilimin yakın gelecekte çözüme kavuşması zor gözükmektedir (Tavkul, 2002, s.183).

5.2.2.2.3. Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde Baş Gösteren Sorunlar

Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun %32'sini Karaçaylar, %10'unu Çerkesler ve % 42'sini ise Ruslar oluşturmaktadır.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti'nde de ulusal egemenlik bağlamında en fazla göze çarpan faaliyetler, eskiden sürgün edilmiş Karaçaylarla ilgili olanlardır. Balkarlar gibi Karaçaylar da, özellikle üniversite ve işe girişlerde, önyargılı davranışların kurbanı olduklarını, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti içinde toplumsal ya da siyasal olarak önemli güce sahip olmadıklarını ve etkisizleştirildiklerini ifade etmektedirler. Karaçaylılar'ın

sürgün edildiklerinden beri hiçbir Karaçaylı önemli bir makama gelmemiş ve getirilmemiştir. Karaçay okullarının çoğu yöneticisi Rus'tur (Yıldız, 1998, s.119).

Karaçaylar Balkarların akrabasıdır ama buna karşın Kabardeylerle akraba olan Çerkeslerle birlikte yaşamaktadırlar. Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetlerinin kurulması sırasında Sovyetler 'böl ve yönet' politikasını uygulamaya dikkat etmiştir. Dil, tarih, kültür ve etnik köken açısından aynı halk olan Karaçay-Balkarlılar suni bir biçimde ikiye parçalanmıştır. Sovyetler aynı şekilde kendilerine Adige adını veren Çerkes halkını da üç ayrı özerk cumhuriyet ve bölgeye ayırarak (Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes, Adigey) onların da ileride birleşme tehlikesini önlemeyi planlamıştır.

Sovyet sonrası dönemde burada karışıklıklar baş göstermiştir. Karaçaylar'ın ayrı bir devlet kurma girişimleri karşısında Çerkesler de girişimlerde bulunmuşlar ve 1991'de Dünya Çerkes Birliği adlı örgütü kurmuşlardır. Bu örgütün amacı, Adige, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetleri'nde yaşayan Çerkesleri tek bir bayrak altında toplayarak Adige Devleti'ni kurmaktır. Bu gelişmeler etnik gerilimi arttırmış ancak 1992'deki Parlamento seçimlerinin ardından ortam yatışmıştır. İkinci gerginlik 1999'daki Karaçay Vladimir Semionov ile Çerkes Stanislav Derev arasındaki başkanlık seçimleri sırasında ortaya çıkmıştır. Semionov'un kazanması üzerine ciddi gerginlikler görülmüştür. Yeltsin, yaşanan olaylar üzerine 23 Mayıs 1999'da ülkenin statüsünü değiştirerek doğrudan başkanlık kontrolü altına almıştır. Daha sonra Başbakan Putin devreye girmiş ve Moskova'nın girişimleriyle her halkın 3 temsilcisinin bulunacağı 15 kişilik bir Danışma Konseyi oluşturulmuştur. Bu konseyin çalışmaları ile ülkede istikrar sağlanabilmiş ve Aralık 2000'de Parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir (Bölükbaşı, 2007, s.101).

Karaçay- Çerkes'teki sivil toplum kuruluşlarının liderleri, 17 Haziran tarihinde, Çerkeslerin bu küçük ve çok milletli devletten ayrılmak istediklerini belirten kararlarını kınadılar.

5 Haziranda 2010 tarihinde Karaçay- Çerkes'te olağanüstü bir toplantıda bir araya gelen Çerkesler, Moskova'ya kendileri için ayrı bir Özerk Cumhuriyet oluşturmasına dair çağrıda bulunmuşlardı. Karaçay liderlerleri ise buna tepki

göstererek; “Karaçay- Çerkes dağılırsa tüm Rusya dağılır, bundan dolayı Çerkeslerin talepleri kesinlikle kabul edilemez.” demişlerdir.

“Çerkeslerin Birleşik Karaçay- Çerkes’ten ayrılmak istemeleri yeni bir istem değildir. Cumhuriyet'ten ayrılma arzusu, 1999 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimleri döneminde ve Çerkes aday Stanislav Derev'in Karaçay aday Vladimir Semyonov'a karşı seçimi kaybettiği zaman doruğuna ulaşmıştı.

Çerkes ve Karaçay gençleri arasında çıkan toplu kavgalar bir süredir Cumhuriyet'te rutin haline geldi. Bu olayların kökeninde geçmişte yaşanan etnik anlaşmazlıklar yatmaktadır. Buna rağmen birçok Çerkes aktivisti 1926-1957 yılları arasında ayrı ayrı, Karaçay ve Çerkes Özerk Birimlerinin var olduğunu ve barış içinde geçen bu döneme geri dönmek istediklerini söylüyorlar. Çerkesler, Karaçayların Cumhuriyet'te açıkça çoğunluğu oluşturduklarından ve bundan dolayı kendi haklarını savunamadıklarından şikâyetçiler. 2008 yılında Karaçay- Çerkes’in dağılma sorunu ilk kez siyasi arenaya taşındığı zaman Moskova Çerkes liderlerini Cumhuriyet'ten ayrılmamaya ikna etme gücüne sahipti; ama 2010 yılında böyle bir adım akla daha yatkın gelmektedir.

Bunun nedeni Çerkeslerin hem Kuzey Kafkasya'da hem de diasporada artan siyasi aktiviteleri olabilir. Çerkesler, Kabardey-Balkar'da, Karaçay- Çerkes'te, Adıgey'de, Krasnodar ve Stavropol Bölgelerinde yaşıyorlar. Krasnodar Bölgesinde yer alan Soçi, 2014 Kış Olimpiyat Oyunlarının düzenleneceği şehir. Çerkesler, Rus Devletinin 19. ve 20. yüzyıllarda kış olimpiyatlarının yapılacağı Soçi Bölgesinde atalarına karşı işlenen soykırım suçunun resmen tanıması gerektiğini söylüyorlar.

Rusya’da 2010 yılının sonbaharında düzenlenen nüfus sayımı da Çerkesleri birleştiren bir başka faktör oldu. Aktivistler soydaşlarına aralarındaki etnik bölünmeye son verme çağrısında bulundular. Kabardey-Balkar’daki Çerkesler kendilerini Kabardey diye tanımlarken, Karaçay- Çerkes'teki Çerkesler kendilerini Çerkes diye tanımlıyor; Adıgey’dekiler ise Adige diyorlar. Şapsığ ve diğer kabile adları da mevcut. Aktivistler Çerkeslerin kendilerini aynı isimle; yani Çerkes ismiyle tanımlamalarını istiyor; aralarındaki farklılıkların çok az olduğunu söylüyorlar.

Akivistlerin umudu Kuzey Kafkasya'da bir Çerkes Cumhuriyeti kurmak ve buna nüfus bakımından zemin oluşturmak. Rusya Bilimler Akademisi, Çerkeslerin bir kimlik altında tanınma arzularını onayladı ve Kuzey Kafkasya'da değişik kollara ayrılmış Çerkeslerin aslında tek ve aynı halk olduğunu açıkladı. Eğer Karaçay-Çerkes'teki Çerkeslere mevcut Cumhuriyet'ten ayrılma izni verilirse, komşu Kabardey-Balkar Cumhuriyeti ölüme terk edilmiş olacaktır; çünkü Cumhuriyet'teki etnik yapı Karaçay-Çerkes'tekine çok benziyor. Karaçaylara çok yakın olan Balkarlar Cumhuriyet'te küçük bir azınlık durumundalar. Kuzeybatı Kafkasya'daki idari sınırları yeniden çizmek diğer sorunlu sınırların da yeniden çizilmesini gündeme getirecektir. Birleşmiş bir Çerkesya bir milyon veya daha fazla nüfusu ile Kuzey Kafkasya'da dikkate alınması gereken önemli bir güç olabilir.

Son yıllarda Karaçay- Çerkes önemli bir dönüşüm geçirdi. Bu küçük, 430.000 nüfuslu Cumhuriyet'te yaşayan değişik etnik gruplar kademeli olarak Cumhuriyet sınırları içinde kendi Özerk Bölgelerini kurdular. Çerkesler, Nogaylar, Abazalar (Abhazlar ile akrabalar) ve Karaçaylar, hepsinin Cumhuriyet sınırları içinde kendi kültürel Bölgeleri/ Alanları var. 24 Haziranda Abaza Bölgesi kendi özerkliğini beyan etti ve kendi ulusal amblemi ile bayrağını sundu. Sadece 50 seneden beri var olan Cumhuriyeti artık birleşik bir şekilde tutma imkânının giderek azaldığı görülmektedir.

Bu süre içinde Moskova ayrılıkçı Çerkes taleplerini bastırmayı deneyecektir, ama Soçi Olimpiyatları olayı zorlaştırıyor. Keza yerli halkların isteklerini önemsememek de artık mümkün değil. Moskova'nın Ocak ayında yeni Kuzey Kafkasya Federal Bölgesini kurma nedeni fırsatçıların bölgede değişiklikler yapılmasını isteyecek olmalarıdır (cherkessia.net/news_detail.php?id=3819, 14/05/2011). "

5.2.2.2.4. Kuzey Osetya-İnguşetya Anlaşmazlığı

Kuzey Kafkasya'da Oset halkının etno-kültürel durumu dinsel faktörleri ön plana çıkarmaktadır. Müslüman Kuzey Kafkasya halklarının çoğunun aksine Kuzey Osetler Hıristiyan'dır. Bu dinsel fark, 19. yy.'da Rusya'ya karşı Şeyh Şamil'in

mücadelesinde Kuzey Kafkasya haklarının birleşmesini engellemiştir (Yıldız, 1998, s.120).

1936 yılında Vladikavkaz şehrinin ortasından geçen Terek ırmağının sol tarafı Kuzey Osetya'ya, sağ tarafı da İnguşlar'a ait olacak şekilde şehir ikiye bölünmüştür.

Yaklaşık 300 binlik nüfusunun yanı sıra neredeyse bir o kadar da Çeçen mülteciyi barındıran İnguşetya Cumhuriyeti'ndeki en önemli sorun 1944'de Çeçenler ve İnguşlar'ın Sibirya'ya sürülmelerinin ardından Çeçen-İnguş topraklarının Kuzey Osetya, Dağıstan ve Gürcistan arasında paylaştırılmasına dayanmaktadır. Toprak anlaşmazlığının esas nedeni ise Prigorodni bölgesidir. 1944'de Kuzey Osetya'ya bırakılan bölge, Kuruşçev'in İnguşlar'ı affetmesinden dolayı topraklarına 1957'den sonra geri dönen İnguşlar'a geri verilmemiştir. Buna rağmen önemli bir İnguş nüfus Prigorodni'ye yerleşmiştir. 1992'de İnguşlar'ın Çeçenler'den ayrılmasının ardından tarihi topraklarının üçte birini oluşturan bu topraklar daha da önemli hale gelmiş ve bir mücadele başlamıştır. Kuzey Kafkasya'nın nüfus yoğunluğu en fazla olduğu Prigorodni, İnguşlar için cumhuriyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Böylece 1992'de silahlı çatışma baş göstermiştir (Bölükbaşı, 2007, s.96).

Komünist dönem de dâhil olmak üzere Osetler'le İnguşlar arasında çatışmalar sürekli devam etmiştir. 4 Haziran 1992 tarihinde İnguşetya kuruldu ve bu cumhuriyetin Kuzey Osetya ile sınırının henüz belli olmaması İnguşlar ve Osetler arasındaki siyasi ve etnik gerilimi arttırdı. Bu durum sonunda Ekim 1992'de çıkan çatışmalarda 600 civarında İnguş hayatını kaybederken nüfusun geriye kalanı, yaklaşık 35.000 kişi evsiz kalarak İnguşetya sınırlarının gerisine kaçmak zorunda kaldı. Çatışmalarda 3.000 kişilik bir Rus askeri birliği Osetlerin etnik temizlik yapmasına yardımcı olmuştur (Yıldırım, 2007, s.59).

Osetler Bolşevik yönetimi tarafından hediye edilen bu topraklardan, İnguşlar ise tarihi vatanlarından vazgeçmeyeceklerdir. Bu toprakların geleceği ticari antlaşmalarla veya bugüne kadar olduğu gibi etnik çatışmalarla belirlenecektir (Kumuk, 2004, s.297).

5.2.2.2.5. Dağıstan'da Meydana Gelen Etnik Çatışmalar

Dağıstan'da XX. yüzyıl öncesinde herhangi bir etnik sorun yaşanmamış olmasına rağmen Sovyetler Birliği zamanında uygulanan yanlış göç ve toprak politikaları sonucu Dağıstan, Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakip bir etnik çatışma tehlikesi içine girmiştir (Tavkul, 2002, s.150).

Birkaç topluluk istisna tutulursa, Dağıstan halkları ortak tarih ve dine sahiptir. Dağıstan bazı açılardan Kuzey Kafkasya'da İslam'ın merkezidir. Hatta başkent Mahaçkala, Müslümanlar açısından Kuzey Kafkasya'nın manevi merkezi durumundadır. İslami Demokratik Parti ve Müslüman Toplumu gibi İslami ve birçok etnik grubu içinde barındıran siyasal hareketler Dağıstan'da ortaya çıkmıştır (Yıldız, 1998, s.123).

Tarih boyunca çeşitli kavimlerin göç yolları üzerinde bulunan Dağıstan, önemli bir geçit yeridir. Çeşitli sebeplerle yurtlarını terk eden insanlar buraya yerleşmişler ve Dağıstan'ın nüfusunun çeşitlenmesini sağlamışlardır. Dağlık olması sebebiyle aşılması güç bir ülke olması, bu ülkeyi kendi topraklarından ayrılan aşiretlerin sığındığı ve insanların birbirinden uzak ve ayrı kabileler halinde yaşadığı bir bölge haline getirmiştir. Öyle ki Dağıstan'ın her dağına ayrı bir kavim yerleşmiş ve her köy başkalarının anlamadığı ayrı bir dil veya lehçe ile konuşmuştur. Etnik yapı açısından Kafkasya'nın en karmaşık bölgesi olan Dağıstan'da değişik dil ve lehçelerde konuşan 30'dan fazla etnik grup yaşadığı bilinmektedir.

Dağıstan milletleri Dağıstan kökenliler ve diğer Kuzey Kafkasyalılar olmak üzere aşağıdaki şekilde ikiye ayrılırlar:

Dağıstan Kökenliler; Avarlar, Agullar, Darginler, Kumuklar, Laklar, Lezginler, Nogaylar, Rutullar, Tabarasanlar, Sokurlar'dır. Diğer Kuzey Kafkasyalılar ise; Çeçenler, Osetinler, Dağ Yahudileri, Tatlar, Slavlar, Ruslar, Ukraynalılar, Azeriler, Yahudiler, Tatarlar'dır (http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=144:kuzey-kafkasyadaki-etnik-kompozisyon-ve-catmalar&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148 ,18/04/2011).

Dağıstan'da etnik gruplar arasındaki çatışmalar, Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerine göre uzun süredir azalmış olsa da, bu çok etnikli Müslüman cumhuriyette yaygın şiddet potansiyeli vardır. Toprağın sınırlı, doğum oranının yüksek olması da yerli etnik gruplar arasındaki ilişkileri karmaşıklaştırmaktadır (Çiloğlu, 1998, s.72).

Bu etnik gruplar arasında çok ciddi problemler yaşanmaktadır. Bu problemlerden ilki Çeçen ve Laklar arasındaki toprak meselesidir. Bu mesele Laklar ve Kumuklar arasındaki kavgayı da körüklemektedir.

Dargı'ların ülkede çoğunluğu oluşturması ve siyasal egemenliği elinde tutması Kumuk'ları rahatsız etmektedir. Dargı çoğunluğuna Laklar da katılınca cumhuriyette hem ekonomik hem de siyasi açıdan söz sahibi olamayan Kumuklar haklarını savunmak için "Tenglik" adlı bir örgüt kurmuşlardır. Tenglik'in en önemli amacı, Dağıstan'ın Rusya içinde federal cumhuriyete çevrilmesi ve bu federasyon içinde belli sınırları olan "Kumuk Milli Devleti" yaratılmasıdır.

Dağıstan'daki diğer etnik çatışma ise; Lezgiler ile Azeriler arasında yaşanmaktadır. Lezgiler, Azerbaycan'da bulunan Lezgilerle birleşme isteğindedirler. Lezgiler, Dağıstan ve Azerbaycan'daki Lezgi topraklarını birleştirerek Büyük Lezgi devletini kurma amacındadırlar. Azerbaycan'da yaşayan Lezgilerin de Dağıstan'da yaşayan Lezgilerle birleşme çabası içinde örgütlendikleri dikkati çekmektedir. Azerbaycan'daki Lezgilerin ayrılıkçı hareketleri Rusya tarafından kullanılmakta ve desteklenmektedir. Zira Ruslar Lezgiler vasıtasıyla Azerbaycan üzerindeki baskısını artırmaktadır (Tavkul, 2002, s.159).

Doğalgaz zenginliğine sahip olan Dağıstan, Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlere ve Güney Rusya'nın endüstri bölgelerine doğalgaz sağlamaktadır. Dağıstan'ın kaynaklarını kontrol altında tutma isteği ile kentli Rus yönetim kadrolarıyla yavaş yavaş ortaya çıkan rekabet, yerli kadroları İslâmiyet aracılığıyla kimliklerini pekiştirme yoluna itmiştir. VIII. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'in güçlü bir biçimde kök saldığı Dağıstan'da günümüzde de Nakşibendî tarikatı üyelerinin etkin oldukları görülmektedir (http://lezgiyar.blogcu.com/dagistanda-etnik-problemler/2286774, 03.04.2011).

Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, jeostratejik konumu nedeniyle Hazar Denizi'ndeki petrol yataklarının işletilmesinde ve Orta Asya petrolünün taşınmasında önemi olan, ancak bünyesinde barındırdığı etnik gruplar nedeniyle, çeşitli sosyal, etnik ve dini sorunların yaşandığı bir ülke konumundadır.

Dağıstan'ın iki milyon civarında olan nüfusunun % 90'ı Müslüman. Halkın çoğunluğu Şafii Mezhebine bağlı olup, Hanefi Mezhebine mensup olanlar ise azınlıktadır.

Rusya, Dağıstan'da terörist eylemleri gerekçe göstererek, "düzen kurma"ya çalışmaktadır. Etnik ve siyasi açıdan Rus halkının güçlü bir konuma sahip olamadığı Dağıstan'daki diğer etnik grupların güçlü etnik ve kültürel kimlikleri, Ruslara karşı etnik ve siyasi direniş göstermelerini sağlıyor. Rusya Dağıstan'daki Rus nüfusunun her geçen gün azalmasından endişe duyuyor. Avar ve Dargıları, Çeçenlerin mücadelesine destek sağlayabilecek bir sosyal güç olarak değerlendiren Rusya, bu gruplar arasında birlik oluşturulmasını da engellemeye çalışıyor. Çünkü Dağıstan'ın federe cumhuriyete dönüştürülmesi hâkim etnik grup olan Avarların çıkarlarına uygun olmadığı için Avarlar arasında Rusya'ya karşı ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması ihtimal dâhilinde olacaktır.

Diğer taraftan Dağıstan'ın da yer aldığı Kafkasya'nın yeraltı (petrol, kömür) ve yerüstü zenginlikleri bölgeye yakın bütün ülkelerin ilgisini çekiyor ve son yıllarda Kuzey Kafkasya'da ilgi odağının, Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetlere ve Güney Rusya'nın endüstri bölgelerine doğalgaz sağlayan Dağıstan'a doğru kaydığı kaydediliyor. Batılı ülkelerin ve ABD'nin Hazar petrolleri üzerinde söz sahibi olma isteği de her geçen gün artıyor.

Sonuçta, Dağıstan'ın kendi içinde istikrarı sağlamanın ötesinde, diğer Cumhuriyetlerle de birlik sağlaması kendi yararına olacaktır. Kafkasya'daki Cumhuriyetlerin birleşerek, geçmişten bugüne yaratılan suni ortak problemlerine karşı, -hiçbir ülkenin güdümünde kalmadan- çözüm yolları aramaları gerekiyor. Kafkas halkları, hayatlarını barış ve huzur içerisinde devam ettirebilecekleri bir

ortama ihtiyaç duyuyorlar (http://dev.turquienews.fr/spip.php?article1359, 06.05.2011).

5.3. RF Enerji Politikasının Kafkas Bölgesinde Değişen Dengeler Bağlamında Düşündürdükleri ve Güncel Yaklaşımlar

Günümüzde Rusya, Kafkasya'yı bütünüyle kendi toprakları olarak görmektedir. Rusya'nın bu bölgede dolaylı ya da doğrudan etkisi fark edilmek olup, bölgeye olan ilgisi devam edecektir.

Kafkasya'nın son yıllarda giderek Dünya kamuoyunu daha çok meşgul etmesi özellikle iki nedene bağlıdır. Bunlardan biricisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ikincisi ise, 11 Eylül saldırılarıdır. Bu nedenlerden ilki olan Sovyetlerin dağılması, bölgeye yönelik bilgi akışının daha mobil olmasını sağlamış ve bunun sonucunda bölge kaynakları üzerinde Rusların egemenliği kırılmıştır. İkincisi ise Ortadoğu'ya alternatif yaratabileceği düşünülen bu enerji kaynaklarına ihtiyacın daha fazla ön plana çıkmasına yol açarak, önce Uluslar arası ilginin artmasını ve daha sonra Uluslar arası yatırımların hızlanmasının zeminini hazırlamıştır (Pamir, 2006, s.16).

Avrasya'nın kapısı, dünya enerji havzasının geçiş noktası olan Kafkasya, stratejik ve ekonomik değeri yüksek olan bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan bu bölge özellikle son yüzyılda güçlü devletlerin ilgi odağı olmuştur.

Kafkasya'da önemli derecede enerji kaynaklarına sahip 3 ülke veya özerk cumhuriyetten söz edebiliriz. Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Kuzey Kafkasya'da ise Çeçenistan ve Dağıstan, sahip oldukları enerji kaynakları ile Kafkasya'nın jeopolitiğinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Gürcistan başta olmak üzere diğer Kafkas ülkeleri ise enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhları üzerinde olmaları sebebiyle bölgede kilit rol oynamaktadırlar.

Bu bölgenin stratejik önemi, özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ve buna bağlı

olarak SSCB içindeki federe devletlerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucu daha da artmıştır. Kendi kimliklerini tekrardan oluşturmaya gayret eden topluluklar, batı ülkeleri (özellikle AB ve ABD) tarafında yönlendirilmeye ve Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanılmaya başlanmıştır. Batının Kafkaslara uyguladığı bu politika hiç kuşkusuz Rusya Federasyonu'nu rahatsız etmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı sıkıntılar ve ekonomik bunalımlar Rusya'yı ilk başlarda batı karşısında güçsüz bırakmıştı. Fakat 2000'li yıllara farklı stratejilerle giren Ruslar, geçmişte denedikleri endüstriyi geliştirme fikrinden vazgeçerek, doğal kaynaklar, özellikle enerji ve minerallerin ihracatına yöneldiler. Böylece Ruslar, gelişen ülkeler arasında en fazla enerji ihracatı yapan ülke konumuna gelmişlerdir. Enerjide meydana gelen beklenmeyen artışlar Rus ekonomisinin kurtuluşuna imkân tanımış ve bu sayede Rusya yeniden sanayileşme olanağı bulmuştur (Friedman, 2009, s.143).

Rusya’nın ihracat pazarını büyütmesi ve pazarı çeşitlendirmesi sonucu gelecek yıllardaki ekonomisini sağlam bir zemine oturtmuştur. Bu çerçevede başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu Asya pazarları genişletilmiş ve 2,5 yıllık bir süreçte şekillendirilen yeni stratejiyle, Rusya için kuzey-güney-doğu hatlarında yeni işbirliğinin çerçevesi çizilmiştir. Böylelikle dış politika oluşturma sürecine girişilmiştir. Burada yalnızca AB’ye endeksli ihracat modelinden uzaklaşma amaçlanmıştır. Bu tabi ki AB’den vazgeçilmesi anlamına gelmemekte; kurulu ağlar, ticari ilişkiler ve güvenilir müşteri konumu nedeniyle vazgeçilemeyecek bir pazar olan AB kenara itilmemekteydi. AB ile var olan ilişki ve ticaretin genişletilmesi yaklaşımı doğrultusunda, bir yandan yeni nakil hatları oluşturulurken, öte yandan da kalıcı işbirliği için AB’nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmelere girişilmiştir (Çelikpala, 2009, s.19).

Rusya’nın 2003’te son halini alan “2020’ye Kadar Rus Enerji Stratejisi” belgesi, bu tarihe kadar dış politika bağlamında nispeten geri planda duran enerji politikalarının tutarlı, etkin ve dış politika aracı olarak kullanılabilecek bir enerji stratejisine dönüştüğü aşamadır.

Bu sürecin Putin iktidarı ile değişmeye başladığı görülmektedir. Putin’in,

enerjiyi dış politika aracı olarak kullanma imkân ya da becerisini elde etmek amacıyla, halen devletin elinde bulunan enerji devi Gazprom'u, yeni politika oluşturma sürecinin merkezine oturtmuştur. Ayrıca bu bağlamda petrol oligarkı olan Yukos'u da yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle kamulaştırmıştır. Burada öngörülen yöntem, devletin enerji sektörüne geniş faaliyet alanına sahip dikey örgütlenmiş şirketler vasıtasıyla doğrudan girmesidir. Gazprom'un kurulusuna, yapısına ve hedeflerine bakıldığında; faaliyet şekli ve politikaları akla getirildiğinde, aradaki bağlantı daha da iyi görülebilmektedir (Çelikpala, 2009, s.19).

Enerji politikalarının Putin iktidarından sonra ön plana çıkması, AB'nin enerjiye olan talebiyle doğrudan orantılıdır diyebiliriz. RF, özellikle doğalgaz konusunda, enerji nakil hatları kurarak hem Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılamaya başladı hem de bu sayede ekonomisini güçlendirmiş oldu. Ayrıca AB'yi kendi doğalgazına bağımlı hale getirerek te siyasi bir üstünlük elde etmiş oldu. Enerji ihtiyacı hisseden ülkelere Rusya'nın enerji ihracatı yapması, söz konusu ülkeler adına adeta ilaç oldu. Rusya bu sayede isteklerini komşu ülkelere de kabul ettirmeye başladı (Friedman, 2009, s.143).

Rusya Federasyonu'nun izlediği enerji stratejisinden Kafkasya'daki amaçlarına gelecek olursak, "Enerji ve Kafkasya" kavramlarının içiçe girdiğini görmek mümkündür.

RF'nin Kafkasya'ya yönelik izlediği politikalar, Çarlık zamanından SSCB döneminde çok az farkla devredilmiş ve Soğuk Savaş sonrasında da Rusya Federasyonu'na devredilirken fazlaca bir değişime uğramamıştır. FR, yüzyıllardır süregelen politika gereği, bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler üzerinde etki alanını daraltmak istememekte, güç kaybı yaşadığı dönemlerde dahi, bölgeyi ihmal etmemektedir. Hatta bu bölgeyi "arka bahçe" olarak tanımlamaktadır (Kesgin, 2009, s.118). Tabi ki söylemde daha önce de bahsettiğimiz gibi Kafkasya'nın jeopolitik öneminin yanı sıra, enerji kaynaklarının varlığı ve bunların taşınmasında bütün bir coğrafya olarak kilit bir geçiş noktası üzerinde bulunmasının payı inkâr edilemez.

Aleksandr Dugin'e göre, Kafkasya, Rus jeopolitiğinin en kırılgan noktasıdır. Kafkasya topraklarında şiddetli askerî çatışmaların olması tesadüf değildir. Rusya

stratejik jeopolitik çıkarları gereği güneye ve XXI. yüzyılın önemli bölgelerinden biri olan Asya-Pasifik bölgesine açılımını sağlayan Kafkasya'dan vazgeçmemektedir. Kafkasya, Rusya için bulunduğu coğrafya itibariyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Kafkasya, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, Batı ekseninde bir koridor, güney-kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması dolayısıyla Rusya açısından hayatî öneme haizdir (http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/kafkaslar/242-kafkasya-ve-cecenistan-catismasi,18/04/2011).

Kafkasya'da aşağı yukarı 400 yıldır devam eden huzursuzluk ortamı, zaman zaman ara verilmiş olsa da fasılalarla halen devam etmekte. Kuzey Kafkasya diye bilinen bölgedeki özerk cumhuriyetlerin hepsinde farklı zamanlarda ciddi savaşlar meydana gelmiştir; bu savaşların bundan sonra da devam etmesi beklenmektedir. Geçmişte, Kafkasya'da cereyan eden savaşlar imparatorlukların hâkimiyet mücadelesi nedeniyle gerçekleşirken, bugün içerik enerji savaşlarına dönüşmüştür.

Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin % 34'ü Stavropol bölgesinde, % 33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'nde, % 27'si Krasnodar bölgesinde, % 5'i Dağıstan'da ve % 1'i Kabardey-Balkarya Cumhuriyeti'nde yer almaktadır (http://www.2023.gen.tr/kasim03/tavkul.htm , 25/04/2011).

Kuzey Kafkasya, kendi yeraltı zenginliklerinden çok Hazar Havzası'nda bulunan petrol ve doğalgaz rezervlerinin aktarılması konusunda kilit rol oynamaktadır. Hazar bölgesinin olası petrol rezervi 70-150 milyar varili, doğalgaz rezervleri ise 18 trilyon m^3'ü bulmaktadır. Bu büyük rezervlerin Rusya tarafından dünyaya pazarlanmasında Kafkasya önemli bir geçiş noktasıdır. Kafkasya'nın Karadeniz kıyısında bulunan Tuapse Limanı'nın ve hemen yakınında bulunan Novorossisk Limanı'nın kapasitesi 38,5 milyon tondur. Turuncu Devrim ile beraber Ukrayna'da iktidara gelen Rus karşıtı yönetim yüzünden Odessa Limanı'nın kullanımında meydana gelebilecek sorunlar Novorossisk Limanı'nın önemini bir kez ortaya koymuştur (http://www.dusuncegundem.com/content/view/502/29, 22/05/2011).

Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek, asıl stratejik öneme haiz bölgedir. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç şüphesiz Transkafkasya (Güney Kafkasya) üzerinde kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Bu sebepten dolayı Rusya Federasyonu, Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurma gayreti içerisindedir. Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya, bu mücadelenin jeostratejik hedefi olagelmiştir. Kuzey Kafkasya'nın etnik mozaiği ve nispeten küçük alanda farklı etnik grupların ve dil ailelerin komşuluğu Kuzey Kafkasya'nın önemini artıran bir unsurdur. Rusya'nın güney hatlarında yer alan Kuzey Kafkasya ülkenin Hazar ve Kara Deniz'e çıkışını sağlamaktadır. Kuzey Kafkasya'nın Batı ve Doğu Avrupa ülkeleri için günümüz jeopolitik önemi enerji güzergâhlarına bağlıdır (Bölükbaşı, 2007, s.82).

6. SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME

Soğuk savaş sonrasında bölgedeki etkinliğini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerine kaptıran RF'nin Azerbaycan'a karşı kullandığı koz Karabağ sorunu, Gürcistan'a karşı kullandığı koz ise Abhazya ve Güney Osetya sorunlarıdır.

Daha önceki etnik çatışmalar başlıklı konularda da değindiğimiz gibi, RF'nin bölge ülkeleri üzerindeki politikasının ana ekseni, etnik gruplar arasında çatışma yaratıp, birbirleriyle birleşerek Federasyon'a karşı büyük bir güç olmasını önlemektir. Bu bağlamda RF, küçük özerk cumhuriyetler içindeki etnik, dinsel, kültürel ve dilsel ayrılıkları ön plana sürerek toplulukları birbirlerine karşı kışkırtmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde bulundurmuş olduğu Rus nüfusu da bu ülkelerde desteklemek suretiyle söz sahibi konuma getirmiştir.

Azerbaycan'ın ilk bağımsızlık yıllarında yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu bunun bir örneğidir. Rusya Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan bu savaşta ermeni tarafında yer almış ve böylelikle, Azeri enerji kaynakları üzerinde baskı kurmuştur. Ayrıca bölgede Ermenistan'dan daha iyi bir müttefik bulamayacağı için, Azerbaycan ve Hazar Çevresini denetlemek amacıyla bu sorunu bahane göstererek bölgede asker bulundurmaktadır.

2008 yılında yaşanan Gürcistan-Güney Osetya savaşına da bu açıdan bakmak doğru olacaktır. Zira RF, özellikle Hazar ve çevresini kontrol altına almak için Transkafkasya'daki çatışmalardan yararlanmaktadır ve çıkar sağlamaktadır. ABD'nin Ortadoğu ve Afganistan'da uyguladığı politikaya benzer şekilde Rusya'da Güney Kafkasya'da askeri varlığını meşrulaştırmak için Güney Osetya'ya yardım bahanesiyle savaşa dâhil olmuştur. Bunda Gürcistan'ın NATO'ya girme isteği ve özellikle Saakaşvili'nin iktidara gelmesinden sonra yaşanan ABD-Gürcistan yakınlaşması da etkili olmuştur.

Rusya, Güney Osetya ve Kuzey Osetya'nın birleşerek Rusya Federasyonu'na dahil bir Federe Devlet olmasını desteklemektedir. Böylece güçlü bir Oset Devleti,

doğuda bulunan Çeçen ve İnguş Devletleri için tampon görevi görecektir. Zaten bu durumu, Çeçenler'le mücadelede Rusya'nın Kuzey Osetler'den oluşturduğu askeri birliklerle de açıklamak mümkündür.

Yine aynı 2008 yılında Güney Osetya'daki çatışmalar, Rusya'nın da eliyle Abhazya'ya sıçramış ve Abhazya'da Gürcistan'dan ayrıldığını ilan etmiştir. Abhazya'nın başkenti Sohum'da bulunan limanı stratejik bir öneme sahip olmakla birlikte Gürcistan'ın Karadeniz'e açılan önemli bir kapısıydı. Rusya'nın ayrılıkçı hareketlere destek vererek uyguladığı bu yöntem ile amacı, Gürcistan'ı zayıflatarak Batı'nın ve Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini azaltmaktır. Bu sayede alternatif rotalar yaratarak, enerji geçişini kontrol etmek ve petrol, doğalgaz boru hatlarına hâkim olmak amacıyla Rusya seçeneğini ön plana çıkarmak istediği söylenebilir.

Türkiye'nin gerek tarihsel ağırlığı gerekse jeopolitik konumu bölgede denge unsurudur. Kafkasya, Türkiye için Türkistan'a açılan bir kapı durumundadır. Dolayısıyla bu kritik bölgede yaşananlara kayıtsız kalması düşünülemez. Aynı zamanda Türkiye de, Hazar ve Türkistan enerjisinin batı ülkelerine iletiminde transt ülke konumundadır.

Türkiye'nin akraba ülkesi olan Azerbaycan'da meydana gelen ve Ermeni zulmünün baş gösterdiği yıllarda bu olaylara karşı gösterdiği samimi tutum da Kafkaslardaki Türk duyarlılığını göstermektedir. Güney ve Kuzey Kafkasya'da özerk cumhuriyetler halinde yaşayan Türkler, Türkiye ile bağlarını gün geçtikçe güçlendirmektedir. Bunda Rusya Federasyonu'nun bu ülkelerde uyguladığı asimilasyon politikalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Kuzey Kafkas milletlerinin Türkiye'de etkili bir diasporası bulunmaktadır. Ülke sınırları içinde yaşayan milyonlarca Kafkas kökenli vatandaşı mevcutken, Türkiye'nin bölgeye ilgisiz kalması söz konusu olmamaktadır. Nitekim Çeçen Savaşında Türkiye'nin Rus Hükümetiyle karşı karşıya gelmesi bu durumun bir sonucudur.

Çeçenistan'da yaşanan savaşların enerji-politik yönünden de ele alınması gerekmektedir. Çeçenistan'ın Grozni şehrindeki zengin petrol yatakları dışında,

Rusya’nın Çeçenistan’la savaşta diretmesinin asıl sebebi Kafkasya'da bütünlüğü sağlamak ve diğer etnik oluşumlara da göz dağı vermektir. Çünkü Çeçenistan Rusya’ya göre Kuzey Kafkas toplulukları için hep kötü örnek olmuştur.

Zaman zaman Çeçenler, diğer Kafkas federe devletleri içinde de taraftar bulmuş ve İslami cihat çağrısı yaparak, Rusya’ya karşı ayaklandırmıştır. Bu durum Rusya için şüphesiz kabul edilemez bir durumdur. Nitekim Rusya, bu savaşta hem askeri kayıpla hem de ekonomide büyük yara açılmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Fakat Kafkasya’da gerek siyasi nüfuz kaybı gerekse prestij kaybı yaşamamak adına Çeçenlerin direnişine katlanmak zorunda kalmıştır.

Günümüzde tüm bu gelişmeler ışığında bir değerlendirme yapıldığında, Rusya Federasyonu için bölge en başta iç güvenliğin tesisi için stratejik bir öneme sahiptir. Bunun nedeni Rusya’nın 83 ayrı federal yönetime sahip olması ve bunların büyük bir kısmının farklı ırk, din ve kültürel bağlara sahip olmasıdır. Daha da önemlisi bu toplulukların çoğunun Kafkasya gibi dünyanın kalbinde bulunmasıdır.

Rusya bu olgunun bilincindedir ve özellikle yakın çevre politikaları uygulamasında Kafkasya’nın stratejik konumunun farkında olarak iç ve dış siyasetine yön vermektedir. Hiç şüphe yok ki daha önce de bahsettiğimiz üzere bu topraklarda çevre ülkeler olan, Türkiye ve İran başta olmak üzere, Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD’nin de gözü kulağı daima olacaktır. Dünya savaşlarının çıkmasına neden olan enerji, 20. yy’da olduğu gibi 21. yy’da da uluslar arası ilişkileri belirlemede başta gelen unsurlardan biri olacağı kesindir.

KAYNAKÇA

1. AĞACAN, K. (2004) “Saakaşvili’nin Güney Osetya Operasyonu: Bir Hipotezin Testi”, Stratejik Analiz, Cilt 5, Sayı 54

2. AKBULUT, H. (2000) ‘’Enerji Diplomasisi’’, International Energy Agency Turkey 1997 Review, Eylül-Kasım 2000.

3. AKTÜKÜN, İ. (2002) “Eski Sovyetler Birliği’nde Milliyetler Politikası ve “Yeni Dünya Düzeni” Çerçevesinde Günümüze Yansıması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

4. ALTUNTAŞOĞLU, Z. T. (2003) “Sürdürülebilir Kalkınma-Yenilenebilir Enerji ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kanun Tasarısı Taslağı”, TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara

5. ARAS, O. N. (2001) “Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi”, Der Yayınları, İstanbul

6. ARIBOĞAN, D. Ü. and BİLGİN, M. (2009), “New Energy Order Politics (Neopolitics): From Geopolitics to Energeopolitics,” Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt. 5, Sayı 20

7. ASLAN, Y. (1997), "Yeni Jeopolitik Türk Kuşağı ve Türkiye", Yeni Türkiye, sayı: 15, Ankara

8. ATAK, M.S. (1964) , “Rusya Siyaseti”**,** Nadir Kitap, Ankara

9. ATAŞ A. (2006), “Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikası (1990 Sonrası)”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

9. AYAN, B. (2007), "Rus Dış Politikasında Sovyet Mirası", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

10. AYDIN A.O., ÇÖREKCİOGLU M. (2001) Tedarik Zincirinde Kalite Odaklı Bilgi Yönetimi Yaklaşımı. Nigde Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 5 Sayı 2, ss. 1–12.

11. AYDIN, M. (2002), "Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu", Türk Dış Politikası Cilt:II

12. AYDIN, N. (1999), "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri**"**, HAK Basımevi, İstanbul

13. BAJANOY, Y. (2000), "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, (Haz.) Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları: Ankara

14. BALCI, A. (2008) "Rus Kimliği ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale

15. BAYAR, Y. (2008) "Rusya'nın Enerji Politikaları", Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

16. BAYRAÇ, N., "Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi", paribus.tr.googlepages.com/n_bayrac2.doc (Erişim Tarihi: 15.03.2011)

17. BAYRAÇ, N., "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye", http://www.turksam.org/tr/a1909.html, (Erişim Tarihi: 12.11.2010)

18. BERJE, A. (1999), "Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri", , Çev: Murat Papşu, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara

19. BİLGİN, M., "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar, http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf(Erişim Tarihi:

16.05.2011)

20. BİLİR, Ö. (2006), " New Geopolitics of Energy in the Black Sea Region and International Silk Road Symposium", Basılmış Konferans Kitabı, Tiflis

21. BÖLÜKBAŞI, A. A. (2007) "Kuzey Kafkasya Özerk cumhuriyetleri bağlamında Rus dış politikası", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

22. BRZESİNSKİ, Z. (1998), "Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri"

23. BÜYÜKAKINCI, E. (2004) "Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna" Phoenix Yayınevi, Ankara

24. BÜYÜKANIT, Y. (2010), "Enerji Güvenliği" 3. Uluslar arası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri, Başkent Üniversitesi Yayınları, İstanbul

25. CABBARLI, H. (2004) "Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri", Ermeni Araştırmaları, Asam Yayınları, Ankara

26. CAN, Sönmez (1996), "Jeopolitik Açıdan Kafkasya", Avrasya Dosyası, Rusya-Kafkasya Özel, Cilt 3, Sayı 4

27. CANİKOĞLU, E. (2010), "Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası (2000-2008)", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

28. CANKARA, P. Ö., CANKARA, Y. (2000) , "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", SDE FEF Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:15

29. CAŞIN, M. H. (2002) "Rus İmparatorluk Stratejisi", ASAM Yayınları, Ankara

30. CHARLES, T. (1995) "Avrupa'da Devrimler" 1492-1992", Afa Intermedia, İstanbul

31. CİCİOĞLU, F., "Dünya Çatışma Bölgeleri", Nobel yayınları, 2007, Ankara

32. CİVELEKOĞLU, İ.," Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli

33. COHEN, A. (1996) "Avrasya Boru Hatları Stratejisi", Avrasya Etütleri Dergisi

34. ÇELİKPALA, M. (2006), "Siyasi, Ekonomik ve Demografik Göstergeleriyle Kuzey Kafkasya", Kafkasya Araştırma & Analiz Dergisi, Kafkas Vakfı Yay., Yıl 1, Sayı 1

34. ÇELİKPALA, M. (2009) "Kafkasya'da Neler Oluyor", Kafkasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri No:0901, Ankara

35. ÇETİN, T. (2010) "Orta Asya ve Kafkaslar'da Enerjinin Politik Ekonomisi" Enerji, Piyasa ve Düzenleme, Cilt:1, Sayı:1

36. ÇİLOĞLU, F. (1998), "Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar", Sinatle Yayınları, İstanbul

37. DAĞI, Z. (2002) "Kimlik, Milliyetçilik ve Dış politika Rusya'nın Dönüşümü", Boyut Kitapları, İstanbul

38. DAĞI, Z. (2002), "Rusya'nın Dönüşümü", Boyut Kitapları,İstanbul

39. DEDEOĞLU, B. (2003) "Uluslararası Güvenlik ve Strateji"**,** Derin Yayınevi, İstanbul

40. DEMİR, A. F. (2003), "Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya", Bağlam Yayınları, İstanbul

41. DEMİR, İ., "Kafkasya ve Çeçenistan Çatışması", http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/kafkaslar/242-kafkasya-ve-cecenistan-catismasi (Erişim Tarihi: 18.04.2011)

42. DEMİRAĞ, Y. (2003), "Kafkasya'da Türk ve Rus Politikası", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 40

43. DEVEDEROV, A. (2003), "Rusya Ulusal Güvenlik Konsepti ve Rus-Amerikan ilişkilerine Etkisi -1991'den Günümüze" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

44. DEVLET, N. (1998) "Tarihi gelişim içinde Kafkas Toplumlarının Sosyo-Psikolojik ve Kültürel Özellikleri, Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Sosyo- Psikolojik Kültürel Politika ve Etkinlikler", Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde, Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul

45. DEVLETOV, T. (2010), "Enerji Güvenliği", 3. Uluslar arası Stratejik ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri, Başkent Üniversitesi Yayınları, İstanbul

46. DİKKAYA, M. (1999), "Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Temel Dinamikleri", Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 3

47. DOKUZLAR, B. (2008) "Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)", IQ Kültür Sanat Yayını No: 164, Araştırma-İnceleme Dizisi No: 125, İstanbul

48. Dünyadaki Enerji Kaynakları ve Enerji Yolunda Türkiye'nin Avantajları (2005), Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı Yayınları,Ankara

49. DZUTSEV, V. , "North Caucasus Analysis", cherkessia.net/news_detail.php?id=3819 (Erişim Tarihi: 14.05.2011)

50. EDİGER, V. Ş. (2007) "Enerji Arz Güvenliği", Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Yayınları

51. EDİGER, V. Ş. (2010), "Rusya Raporu", Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE Yayınları, Ankara

52. EKEN, E., "Rusya Federasyonu'nun Uzun Vadeli Enerji Stratejisi Belgeleri ve Uygulamaları", www.turktrade.org.tr , (Erişim Tarihi: 12.01.2011)

53. ERİŞ, M. (2004) , "Amerikan-Rus Emperyalizmi", Boğaziçi Yayınları, İstanbul

54. FALOLA, T. and GENOVA, **A. (2005),** "The Politics of the Global Industry"**,** Praeger, London

55. FRIEDMAN, G. (2009), "21. yy. İçin Öngörüler", Çev: İbrahim Şener, Pegasus Yayınları, İstanbul

56. FROMKİN, D. (1993), "Barışa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?(1914 -1922)", (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul

57. GALEOTTI, M. (1995), The Age of Anxiety: Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia, Longman, New York

58. GORBAÇOV, M. (1988), "Perestroika: Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce". II Bas. (Çev :Kasım Yargıcı), Güneş Yayınları, İstanbul

59. GÖNLÜBOL, M. (1968) "Sovyet İdeolojisi ve Dış Politika". A.Ü. SBF. Dergisi. Cilt XXIII, No: 1, Ankara

60. GRİGORİANTZ, A. (1998), "Kafkasya Halkları", Çev: Doğan Yurdakul, Sabah Kitapları, İstanbul

61. GÜLŞEN, H. (2009) Mayıs Ayı Rusya Raporu, ASAM, 2009.

62. GÜNGÖRMÜŞ, G. (2000), "RF'nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği", Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Başkanlığı Yayınları, Ankara

63. GÜREL, Şükrü Sina (1995), "Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri", AÜSBF Yayınları, Ankara

64. HALLİDAY, F. (1985), "Yeni Soğuk Savaş (ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü)", (Türkçesi: İlker Özünlü), Belge Yayınları, İstanbul

65. HEKİMOĞLU, A. N. (2007), "Rusya'nın Dış Politikası I", Vadi Yayınları, Ankara

66. HOCAOĞLU, D. (2003), "Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk", Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul

67. İLHAN, S. (1998), "Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu", 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul

68. İLHAN, S. (1999), Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul

69. İŞCAN, İ, H. (2002) "Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye", Avrasya Etüdleri, Sayı: 22

70. JAFAROV, N. (2007) ,"Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü, (1991–2006)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

71. KAHRAMAN, A. (2008), "Strateji Araştırmalar Dergisi", Sayı: 12

72. KALMIKOV, İ. H. (1974), "Çerkesi"-"İstoriko-Etnografiçeski Oçerk" ("Çerkesler"-"Tarih-Etnografya Denemesi"), Çerkessk

73. KAMALOV, İ. (2004) , "Putin'in Rusya'sı KGB'den Devlet Başkanlığına", Kaknüs Yayınları, İstanbul

74. KAMALOV, İ., "Putin'in Ardından Rusya", http://www.acikistihbarat.com/Haberler.asp?haber=7647 (Erişim Tarihi:27.06.2010)

75. KANBOLAT, H. (2001), "RF'nin Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı", Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt 6, Sayı 4, Ankara

76. KANBOLAT, H. (2003), "Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları", ASAM Yayınları, Ankara

77. KANTARCI, H. (2006), "Kıskacındaki Bölge Kafkasya," IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

78. KANTÖRÜN, U., "Rusya'nın Bölgesel Enerji Politikaları, Güney Akım'da Son Gelişmeler-Nabucco Nasıl Etkilenecek?" http://www.bilgesam.com/tr (Erişim Tarihi: 23.09.2010)

79. KAYA, S. (2008) "Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

80. KESGİN, S. (2009) "Nato-Rusya İlişkileri", Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara

81. KISSENGER, H. (1998) "Diplomasi", İbrahim H. Kurt (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Ankara

82. KIZILÇELİK, S. (2003) "Küreselleşme ve Sosyal Bilimler", Anı yayınları, Ankara

83. KOÇGÜNDÜZ, L. M. (2008), "Hazar Bölgesi Enerji Politikaları", Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu

84. KONA, G. G. (2004) ,"RF'nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği", Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Başkanlığı Yayınları, Ankara

85. KUMKALE, T. T. (1995), "Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul

86. KUMUK, Cem (2004), "Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor. Neredesin Prometheus?", Alfa Yayınları, İstanbul

87. KURAT, A. N. (1948), "Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

88. KURT, S. (2006), "Türkiye'nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon

89. LEBLAND, D. (2007), "Europe Questions Russian Gas Reliability" Oil and Gas Journal, Vol: 104

90. MACFARLANE, S. N. (1993) "Russia, the West and European Security". Survival

91. MARKADENOV, S., "Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Çilesi", http://www.cerkesarastirmalari.org/pdf/Kabardey_balkar_cumhuriyetinin_cilesi.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2011)

92. MERT, O. (2004), "Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

93. OĞAN, S., "Bir Enerji Stratejisi", http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html (Erişim Tarihi: 16.08.2003)

94. ONAY, Y. (2002), "Rusya ve Değişim", Nobel Yayıncılık, Ankara

95. ÖZBAY, F, (2002) "Uluslar arası Politikalar Ekseninde Kafkasya", Rapor No:15, Bilgesam Yayınları, İstanbul

96. ÖZBAY, Ö. (1999) "Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya", Kafkas Derneği Yayınları, Ankara

97. ÖZCAN, A. S. (2005), "Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar", Küre yayınları, İstanbul

98. ÖZER, S. (2008), "Avrupa Birliği Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 15. sayı, Antalya

99. PAKER, E. B., "Çöküşten Kaosa Rusya, ABD ve Kafkasya Üçgeni" http://www.birikimdergisi.com (Erişim Tarihi: 28.06.2010)

100. PALA, C. (2007) , "Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", Süha Tanyeri (Ed.). Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler içinde (9-42), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara

101. PAMİR, N. (2006) "Güney Kafkasya'nın Enerji Boyutu", Güney Kafkasya'ya Bakış Sempozyumu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul

102. PAMİR, N., "Dünya'da ve Türkiye'de Enerji, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları" http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100 (Erişim Tarihi: 12.03.2010)

103. PAMUK, M. (2005), "Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü ve Yarını", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul

104. PURTAŞ, F. (2005) "Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu", Platin Yayınları, Ankara

105. PURTAŞ, Fırat (2007), "Rusya'ya ve Dış Politikasına Panoramik Bir Bakış". Stratejik Analiz. Sayı 84

106. SAGADEEV, A. (1994), "Rusya ve Büyük Güç İdeolojisi", Avrasya Dosyası Cilt:1 Sayı:1, Ankara

107. SALİHOĞLU, M., "Sovyet Sosyalizminden Dersler", http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=90#23dip (Erişim Tarihi: 18.03.2010)

108. SANDER, O. (2001) " Siyasi Tarih: 1918–1994", İmge Yayınları, Ankara

109. SARAÇ, N., "Kafkasya'da İstikrar Arayan Bir Bölge: Dağıstan", Turquie News, http://dev.turquienews.fr/spip.php?article1359 (Erişim Tarihi: 06.05.2011)

110. SKOCPOL, T. (2004), "Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi". S.Erdem Türközü (Çev.) İmge Yayınları, Ankara

111. SMONLASKY, O.M. **(1974),** "The Soviet Union and The Arab East Under Khruschev", Lew: Bucknell University Press, Lewisburg

112. ŞAHİN, K., "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", www.mfa.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.07.2010)

113. ŞAHİNOĞLU C. (2004), "Türkiye ve Rusya Federasyonu Açısından Kafkasya ve Orta Asya'nın Önemi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 85

114. ŞEN, S. (2004), "Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)", İstanbul

115. TAVKUL U. (2002), "Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya", Ötüken Neşriyat, İstanbul

116. TAVKUL, U. (1999), "Kafkasya: Etnik, Sosyal, Siyasi Problemler", Kök Araştırmalar Dergisi, Cilt:1,Sayı:1, Ankara

117. TAVKUL, U. (2002) "Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları", C.10 Yeni Türkiye Yayınları

118. TAVKUL, U., "Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi", http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0090_kafkasyanin_cografi_konumu_ve.htm (Erişim Tarihi: 27.01.2011)

119. TAVKUL, U., "Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi", http://www.2023.gen.tr/kasim03/tavkul.htm (Erişim Tarihi: 25.04.2011)

120. TAYMAZ, E. (1995), "Çeçenistan Bunalımı: Ulus-Altı ve Ulus-Üstü Kimlikler Arasında" Birikim Dergisi

121. TIŞKOV, V.A. & FILIPOVA E.İ. (2000), "Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar", ASAM Yayınları, Ankara

122. TOMBULOĞLU, T. (2003), "Kafkasya'nın Etnik ve Kültürel Yapısı'nın Oluşumunda Türklerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

123. TOPÇU, M. (2010), "Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Bilgi Notu", Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara

124. TUĞRUL, Beril, "Türkiye'de Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının

Enerji Politikaları içindeki Yeri", Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, Kayseri, 2003.

125. TUNCER, İ. (2000), "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", Der.:Gencer ÖZKAN, Şule KUT, En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemindeki Doksanlı Yıllar, Büke Yayınları, İstanbul

126. TÜBİTAK, Çalışma Grubu (2003) "Enerji ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu", Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara

127. UĞURLU Ö. (2003) "Çevresel Güvenlik Bağlamında Uluslar arası Enerji Politikalarında Türkiye'nin Yeri ve Önemi", Bölgesel Politikalar, Ankara

128. USLUBAŞ, F. (2005) "Putin'li Rusya", Jeopolitik Dergisi, Yıl:4, Sayı:13, İstanbul

129. USLUBAŞ, F. (2005), "SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD: İmparatorlukların Bataklığı", Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul

130. ÜREN, M. (2001), "RF'nun; Güneyi de Dâhil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri, Etnik ve Dini Karmasalar da Dikkate Alındığında Türkiye'nin Kafkaslara Yönelik Politikasının Neler Olacağı?", Yayınlanmamış Akademi Tezi, Harp Akademileri Yayını, İstanbul

131. YANAR S. (2002), "Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya", IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul

132. YASA, I., "Kuzey Kafkasya'da Etnik Kompozisyon ve Çatışmalar", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=144:kuzey-kafkasyadaki-etnik-kompozisyon-ve-catmalar&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148 (Erişim Tarihi: 18.04.2011)

133. YIKILMAZ, N. (2003), "Yeni Dünya Düzeni ve Çevre", Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul

134. YILDIRIM, H. (2007) "Kafkasya'da Etnik çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

135. YILDIZ, Y. G. (1998), "Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu". 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul

136. ZENGİNOĞLU, S., "2012'ye Bir Kala: Rusya'da Putin Döneminin Analizi", www.politikakademi.org (Erişim Tarihi: 22.02.2011)

İnternet Kaynakları

http://www.dusuncegundem.com

http://lezgiyar.blogcu.com

http://www.bilgesam.org

http://www.circassiancenter.com

http://www.dtm.gov.tr

http://www.enerjihukuku.com

http://www.enerjivadisi.com

http://www.euractiv.com.tr

http://www.kafkasevi.com

http://www.politics.ankara.edu.tr

http://www.turansam.org

http://www.turkcebilgi.com

http://www.turkey.mid.ru

http://www.turksae.com

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kabardino-Balkarya

ÖZGEÇMİŞ

Fatih GÜLAÇTI 1985 yılında Düzce'de dünyaya gelmiştir. İlkokulu Düzce Uzunmustafa İlkokulu'nda, orta ve lise öğrenimini ise Düzce Arsal Anadolu Lisesinde tamamlamıştır. 2003 yılında girdiği Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2008 yılında mezun olmuş ve aynı sene Düzce Deftardarlığı'nda memuriyet hayatına başlamıştır. Üniversite yıllarında sosyal ve siyasi olaylarla iç içe bir hayat tarzını benimseyen GÜLAÇTI, iyi derecede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Osmanlıca bilmektedir.